

hakol

br. 105 svibanj / lipanj 2008.
nisan / ijar / slavan 5768.

הקול

dr. Ognjen Kraus, predsjednik ŽOZ-a. Yom Hashoa,
svibanj, 2008. Mirogoj.

SADRŽAJ

IMPRESSUM	60 godina Izraela - proslava u Zagrebu.....	4
Ha-kol 105.	Yom Hashoa na Mirogoju.....	6
svibanj-lipanj 2008.	Yom Hashoa u Osijeku	7
nisan/ijar/sivan 5768.	Pregovori s Claims konferencijom	7
Glavna i odgovorna urednica	Pravednik među narodima iz Čakovca	8
Nataša Barac	Komemoracija u Đakovu.....	9
Urednički savjet	Spomen-ploča za Židove Slatine	10
Zora Dimbach, Živko Gruden,	Yom Hashoa u Izraelu.....	10
Tamara Indik-Mali, Damir Lajoš,	ŽOZ u crticama	11
Vera Dajht Kralj	Židovski filmski festival u Zagrebu	12
Tehnička urednica	Iz Doma Lavoslav Schwarz.....	14
Nataša Popović	Kako je nastala i kako radi “muzička slušaonica”	15
Priprema i oblikovanje za tisak	Svečano otvaranje obnovljene riječke sinagoge.....	16
Magen d.o.o.	Predpesah i Šavuot u Osijeku	19
Ha-kol	Židovi koji su spasili Židove u vrijeme Holokausta	20
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj	Hrvatska ponovno dobila lošu ocjenu Centra Wiesenthal	22
Lektorica	Vera Dajht-Kralj: neuhvatljiva stvaralačka moć.....	23
Ivana Kurtović Budja	Svečano predstavljena nova knjiga Željka Heimera.....	24
Izdavač	Or haŠemeš u čast Izraela	25
Židovska općina Zagreb,	Iz tiska: Filip David, Avri Levitan i crno-bijeli svijet iz Izraela.....	26
Palmotićeva 16, 10000 Zagreb,	Grafički prikaz Estere.....	27
p.p. 986.	Prodaja prve vukovarske sinagoge.....	28
Tel: 385 1 49 22 692	Udio Židova u gospodarstvu ludbreškog kraja	33
fax: 49 22 694	Dnevnik: Izrael - ljubavi moja.....	36
e-mail: jcz@zg.t-com.hr	Pismo iz Londona i Toskane	39
uredništvo: hakol@net.hr	Hagada: Knjiga o egzodusu.....	42
Za izdavača	Arhitektura: Bijeli grad Tel Aviva.....	47
dr. Ognjen Kraus	Hans Kelsen: 35 godina od smrti jednog izuzetnog pravnika.....	50
ISSN 1332-5892	“Sučeljavanje budućnosti” - konferencija povodom 60 godina Izraela ...	53
Izlaženje Ha-kola finansijski potpomaže	Odlazak velike pravednice među narodima.....	55
Savjet za nacionalne manjine	Odlazak jednog od najutjecajnijih izraelskih novinara	56
Republike Hrvatske	63. obljetnica oslobođenja Mauthausena	57
Pretplata	Arapska Židovka - nova veleposlanica Bahreina u SAD-u.....	57
100 kuna godišnje,	Povećanje broja antisemitskih ispada u Europi	59
za inozemstvo 200 kuna.	Hannah Menashe - nevjerovatna priča o jednoj iračkoj Židovki.....	60
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:	Rastafarianstvo i židovstvo: Jahve i Jah	62
2360000-1101504155		
Židovska općina Zagreb.		
Devizni račun:		
Account owner: Židovska općina Zagreb		
Bank: Zagrebačka banka d.d.		
Account number: 2100018066		
IBAN: HR6423600001101504155		
Swift: ZABHR2X		
Tisak		
Intergrafika		
Oblikovanje naslovnice		
Vera Dajht Kralj		
Na naslovnici		
Vera Dajht Kralj, OTMICA EUROPE, 2008.,		
djelomično ebgobirana i patinirana		
terakota, 37 x 35 x 19 cm		

U realizaciji ovog broja sudjelovali su:

Melita Švob, Nives Beissmann, Gertruda Preis Hur, Vlado Hur, Željko Weiss, Andrej Pal, Lajla Šprajc, Vesna Domany Hardy, Paula Novak, Eva Akerman, Filip Kohn, Željko Heimer, Neda Wiesler, Mira Altarac Hadji-Ristić, Dragan Damjanović, Milivoj Dretar, Ljubo R. Weiss, Zora Dirnbach, Vanja-Ivan Savić, Marijana Hajdić-Gospočić, Marinko Bartulović

Svim suradnicima najtoplije zahvaljujemo!

Izraelsko veleposlanstvo u Zagrebu velikim je prijemom održanim u Hrvatskom narodnom kazalištu u nazočnosti velikog broja predstavnika političkog, kulturnog, javnog i vjerskog života Hrvatske proslavilo 60. godišnjicu rođenja Države Izrael.

MAZEL TOV, ISRAEL!

Svoje goste na prijemu prvo je pozdravio izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj, gospodin Shmuel Meiom koji je u svom govoru podsjetio na značenje ponovnog rođenja Izraela te na povratak Židova u svoju pradamovinu.

„Prije tri dana Država Izrael proslavila je 60 godina na istom mjestu gdje se prije četiri tisuće godina kristalizirao židovski narod”, rekao je izraelski veleposlanik.

Izraelski je veleposlanik također istaknuo kako je malo događaja u svjetskoj povijesti koji su izgledali tako nevjerojatnima kao što je ponovno rođenje Izraela.

„Osnivanje Države Izrael predstavlja izraz povijesne pravde”, rekao je Meiom.

Uzvanike je zatim pozdravio i hrvatski predsjednik Stjepan Mesić.

„Šezdeset godina Izraela jedinstvena je kronika napretka i simultane borbe za preživljavanje”, rekao je Mesić.

„Stvaranje Izraela ne može se promatrati izvan konteksta stradanja kojima su Židovi bili izloženi u Drugom svjetskom ratu”, istaknuo je Mesić dodajući da žrtve Holokausta i njihove patnje nikad ne smiju biti zaboravljene.

Hrvatski predsjednik u svom je kratkom govoru istaknuo dobre bilateralne odnose Izraela i Hrvatske te važnost potrebe

rješavanja bliskoistočne krize, posebice palestinskog pitanja jer to je, kako je rekao, i izvor terorizma.

„Mir mora pobijediti, a upravo to želim Državi Izrael”, zaključio je predsjednik Mesić.

Prijemu u povodu 60. rođendana Države Izrael, u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu, nazočio je velik broj predstavnika hrvatskog političkog, kulturnog i javnog i vjerskog života, među kojima i predsjednik Stjepan Mesić, predstavnici hrvatske Vlade i Sabora te velik broj diplomata akreditiranih u Hrvatskoj.

KIBBUTZ CONTEMPORARY DANCE COMPANY I „EKODOOM“

Nakon prijema, uzvanici su uživali u predstavi „Ekodoom” svjetski poznate plesne skupine Kibbutz Contemporary Dance Company (KCDC).

KCDC je prvi put posjetio Hrvatsku 1999. godine kad je oduševio publiku i kritiku izvedbom „Aide Memoire” na 45. splitskom ljetu. Potom su 2004. godine u srpnju nastupili na 5. Festivalu plesa i neverbalnog kazališta Svetvinčenat plesnom kreacijom „Screensaver”, s kojom su nastupili i na 50. splitskom ljetu.

Za „Screensaver” je KCDC 2004. nagrađen nagradom Peristil za istraživačke i inovativne doprinose mladih umjetnika i njihovih ostvarenja. KCDC je već gostovao i u Zagrebu, 2004. godine.

“Ekodoom” je najnovija predstava KCDC-a nastala 2006. godine, a sada je prvi puta izvedena u Hrvatskoj.

Izraelsku državu proglasio je 14. svibnja 1948. u Tel Avivu tadašnji premijer David Ben Gurion, nekoliko sati prije nego što je službeno istekao mandat Britancima u Palestini.

Tijekom 60 godina Izrael je s arapskim susjedima vodio sedam ratova. Mir i sigurnost nije uspio ostvariti, no unatoč

tomu postao je tehnološka sila, država s moćnom vojskom i razvijenom infrastrukturom na zemljištu bez prirodnih resursa.

Danas u Izraelu uz šest milijuna Židova živi i 1,2 milijuna izraelskih Arapa.

Virtuozne modernog plesa pod nazivom KCDC utemeljila je Yehudit Arnon, međunarodno poznata umjetnica izražavanja kroz ples..

Djevojka iz Komarna u bivšoj Čehoslovačkoj čitav je Drugi svjetski rat provela po koncentracijskim logorima, a nakon izlaska iz logora preselila se u Budimpeštu gdje je spoznala ples kao sredstvo vlastitog izražavanja. Yehudit je s mužem 1948. godine emigrirala u Izrael i priključila se kibucu Ga'aton, smještenom u zapadnoj Galileji, gdje i danas živi s obitelji. Ta je pionirka plesnog pokreta unutar kibuca utemeljila plesni centar u Ga'atonu i posvetila se poučavanju plesa. Ubrzo je utemeljila grupu Kibbutz Contemporary Dance Company, koja je privukla mnoge talente. Njezin učenik je sadašnji umjetnički direktor i koreograf KCDC Rami Be'er. Be'er se 1980. godine pridružio KCDC kao plesač i koreograf te je zadužio KCDC impresivnom listom djela za odrasle i djecu.

Dječji vrtić “Mirjam Weiller” zahvaljuje na pomoći pri realizaciji projekta Richness in Diversity

PRILOZI ZA DOM LAVOSLAV SCHWARZ

Svibanj – lipanj 2008.

Branko i Agica Gvozdan prilog za izgradnju dizala.....	36.025,00
Obitelj Lustig, Alfred, Lea i Alice - za adaptaciju	75.000,00
Obitelj Volner – za adaptaciju	35.700,00
Žuži Jelinek umjesto cvijeća na grob prof. Dunje Vičan	1.000,00
Dr. J. Stojić i supruga Mila Ajzenštajn Stojić umjesto cvijeća na grob dr. Herme Delpin-Kraus i Dr. Ruže Francetić.....	500,00
Mila Ajzenštajn-Stojić u sjećanje na majku Elziku i njene prijateljice Z. Idrizbegović i D. Goldstein – Grof.....	500,00
Vlado, Mihael i Eva Akerman prilog za izgradnju dizala.....	10.000,00

The L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora

הקרן לחינוך יהודי בתפוצות ע"ש ל.א. פינקוס

Projekt JE4F (Jewish Education for Future)

Supported by the L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel.

Potpomognut je sredstvima L.A. Pincus fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel.

Središnja svečanost obilježavanja Dana sjećanja na žrtve i heroje Holokausta - Yom Hashoa - održana je početkom svibnja u organizaciji Židovske općine Zagreb (ŽOZ) kod spomenika Mojsiju na zagrebačkome groblju Mirogoju polaganjem vijenaca i tradicionalnim paljenjem šest svijeća za šest milijuna Židova - žrtava Holokausta.

YOM HASHOA NA MIROGOJU

Yom Hashoa obilježava se uvijek istoga datuma, 27. nisana po židovskome kalendaru, od 1951. godine, kada je izraelski parlament - Knesset donio tu odluku u spomen na ustanak Židova u Varšavskome getu u proljeće 1943.

Tradicionalno, a u skladu sa svjetskim projektom "Svaka osoba ima svoje ime" što ga je 1989. godine pokrenuo jeruzalemski Memorijalni centar Holokausta Yad Vashem", ove godine su pročitana imena članova zagrebačke židovske zajednice stradali u koncentracijskome logoru Jasenovcu.

„U povijesti nema naroda koji je izgubljenu državu ponovno stekao nakon 2000 godina. Mnogi stari narodi nestali su u tom razdoblju, mnogi su nastali, ali Židovi su se održali. Religija im je govorila da će se vratiti u domovinu i obnoviti državu“, rekao je u svom govoru predsjednik ŽOZ-a i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus, te istaknuo da je cionizam podigao temelje Izraela, ali i da je osnutak zemlje bio neposredno potaknut Holokaustom.

U nastanku modernog Izraela, nastavio je Kraus, sudjelovale su generacije i generacije, „istaknuti i anonimni pojedinci,

„Borba protiv antisemitizma i svega što je proizašlo iz njega postaje problem čitave svjetske zajednice. U njoj moraju sudjelovati države, civilno društvo i religijske ustanove, ali i građani, susjedi i obitelji“, istaknuo je Kraus.

sve je njih vodio san o obnovi židovske nacionalne države“.

Projekt Države Izrael uspješno je ostvaren i Židovi ponovo imaju svoju domovinu, ali, upozorio je Kraus, antisemitizam je danas u zabrinjavajućem porastu u velikim zapadnim demokratskim zemljama, ali i većini istočnoeuropskih tranzicijskih zemalja.

Riječ je o rasnom antisemitizmu koji je u tim sredinama postao model za razne izraze ksenofobije, nacionalizma, neonacizma i neofašizma ali, smatra Kraus, još je opasniji politički antisemitizam, zapravo anti-izrealizam militantnih islamskih pokreta, ali i država, jer mu je cilj uništenje Izraela.

„Borba protiv antisemitizma i svega što je proizašlo iz njega postaje problem

čitave svjetske zajednice. U njoj moraju sudjelovati države, civilno društvo i religijske ustanove, ali i građani, susjedi i obitelji“, istaknuo je Kraus.

„Završit ću podrškom svima onima koji rade na miru – u svijetu, u našoj domovini, a naročito u Izraelu. Uvjereni smo da će u miru Izrael – a s njim svi Židovi svijeta – još bolje razviti svoje mogućnosti i postati sretan narod“, zaključio je predsjednik ŽOZ-a.

Kadiš - molitvu za šest milijuna nedužnih židovskih žrtava izmolio je rabin Židovske općine Zagreb Luciano Moše Prelević, a vijence su, među ostalima, položila izaslanstva Hrvatskoga sabora, Predsjednika Republike, Vlade, Grada Zagreba te veleposlanik Države Izrael u Republici Hrvatskoj Shmuel Meiom.

Komemoraciji su nazočili i predstavnici drugih vjerskih zajednica te diplomatskoga zbora akreditiranoga u Hrvatskoj.

Po završetku komemoracije, potpredsjednica Vlade Jadranka Kosor izjavila je novinarima da je dostojanstven način na koji se Židovi sjećaju svojih žrtava i poklanjaju se preživjelima primjer od kojega bismo svi trebali učiti. Jer, istaknula je Kosor, borba protiv zaborava je i zalag da se nikada više ne dogodi zlo kao što je bio Holokaust.

YOM HASHOA U OSIJEKU

Polaganjem vijenaca i komemoracijom pred spomenikom "Majka i dječete" na osječkom Trgu Ljudevita Gaja u svibnju je obilježen Yom Hashoa, dan stradanja i junaštva židovskog naroda.

Vijence su položila izaslanstva osječke Židovske općine, grada Osijeka i Osječko-baranjske županije.

Predsjednik osječke Židovske općine Damir Lajoš kazao je kako se na današnji dan obilježava sjećanje na sve koji su stradali u koncentracijskim logorima i koji nisu mogli biti pokopani prema židovskoj tradiciji, ali i na one, koji su dali ili riskirali svoje živote, kako bi pomogli Židovima.

Prema njegovim riječima, i Židovska općina Osijek osjetila je užasne posljedice Holokausta, jer se procjenjuje da je tijekom Drugog svjetskog rata stradalo 1.500-2.000 njezinih članova.

Osječki gradonačelnik Gordan Matković istaknuo je da se odavanjem poštovanja žrtvi židovskog naroda u Holokaustu prisjećamo najstrašnijeg razdoblja ljudske civilizacije, u kojem je taj narod preživio najstrašnije dane patnje i mučeništva.

PRILOZI ZOZ

300 Kn dobrovoljni prilog za omladinu

Igor i Divna Francetić s obitelji u spomen na dragu prijateljicu gđu Mirjam Pal

Pregovori s Claims konferencijom o CEEFF penzijama

U posljednje vrijeme, a osobito nakon konferencije u Jeruzalemu, pojačala se aktivnost i «pritisak» da se izjednače mirovine, a i druge pomoći, za osobe koje su preživjele Holokaust i danas žive u zemljama bivšeg «komunističkog bloka» odnosno danas su izvan Europske unije.

Osobito je aktivna naša organizacija «European Association of Jewish (child) survivors of the Holocaust», koje je predsjednik Max Arpels Lezer iz Amsterdama, a ja glavna tajnica.

Napisali smo nekoliko pisama Gideonu Tayloru, izvršnom direktoru u Claims konferenciji, u ime 20 europskih zemalja i uz posebno pismo 5.000 članova ukrajinske organizacije „Hidden Children and former Ghetto and camp survivors of the Holocaust“.

Dobili smo nekoliko odgovora da su pregovori s njemačkom vladom u tijeku, a u posljednjem pismu od 8. lipnja nas obavještavaju da pregovori za jednake mirovine nisu uspjeli, ali da se uspjelo dobiti povećanje od 8 posto za mirovine kao i povećanje fondova za programe socijalnih servisa za Holokaust preživjele.

Također nam javljaju da se pregovori i dalje vode.

Upravo nam je stigla obavijest i od ureda Claims konferencije u Tel Avivu (Andrea Haas) sljedećeg sadržaja:

„Odobreno je povećanje mirovina za preživjele žrtve Holokausta od 8 posto počevši od mjeseca lipnja 2008. To će povećanje biti uplaćeno u mjesecu kolovozu 2008. (ukupno još dodatna 26 eura).

Zatim će se u sljedećim pošiljkama (studen 2008., veljača 2009., svibanj itd.) dobiti uvećana mirovina za po 13 eura mjesečno“.

Naša Udruga preživjelih Holokausta organizira 11. i 12. listopada u Zagrebu konferenciju EUAS (21 europska zemlja) na kojoj će jedna od glavnih tema biti i socijalne prilike u kojima živimo i mogućnosti dobivanja novih fondova.

Očekujemo veliko sudjelovanje naših članova na toj konferenciji ali i pomoć u organizaciji tako važnog i velikog internacionalnog skupa.

Melita Švob, predsjednica Udruge preživjelih Holokausta u Hrvatskoj.

KONFERENCIJA PREŽIVJELIH ŽRTAVA HOLOKAUSTA U ZAGREBU

Naša Udruga preživjelih Holokausta organizira Europsku konferenciju preživjelih žrtava Holokausta, koja će se održati u Zagrebu 11. i 12. listopada. Na konferenciji će, uz bogat program, sudjelovati predstavnici dvadesetak europskih zemalja.

U programu će također biti poseban «panel» o Židovima koji su spašavali Židove i stoga Vas sve pozivam da se pridružite, napišete ili iskažete kratko svoja sjećanja i tako budete sudionik ove svjetske akcije.

Javite se Meliti Švob radi dogovora.

U nedjelju 25. svibnja održana je komemoracija žrtvama Holokausta na vrlo lijepom i održavanom Židovskom groblju u Čakovcu.

PRAVEDNIK MEĐU NARODIMA IZ ČAKOVCA

Susreti u Čakovcu danas su sasvim sigurno za mnoge od nas prerasli u susrete na koje se dolazi. Naša je generacija već gotovo sasvim zamijenila onu malu grupu preživjelih logoraša koja je redovito održavala komemoracije nakon rata i koja je bila moj prvi kontakt sa židovstvom i tragedijom koju sam kao dijete samo naslućivala, a o kojoj moji roditelji, bivši logoraši Auschwitza, nikada nisu govorili.

Toplim govorom predsjednika Židovske općine Čakovec, dr. Andreja Pala i molitvom glavnog rabina, Lucijana Prelevića, dostojanstveno je odana počast žrtvama Holokausta, a nemali broj okupljenih sudionika, Židova i nežidova, potvrdio je da je uvijek bilo, da ima i bit će ljudi koji su prijatelji.

No, ove je godine susret u Čakovcu svima nama donio posebnu vijest. Prof. Tomislav Merlić iz Čakovca (rodnom iz Varaždina) posmrtno je odlikovan medaljom Pravednika među narodima. Prof. Merlića poznavala sam površno, iz susreta na ulici ili odlazaka u fotografski atelje njegove supruge, gospođe Olgice. Uvijek je, ali baš uvijek, bio ljubazan i jednostavan, odavao je dojam čovjeka odanog obitelji i poslu. Radio je kao profesor na Ekonomskoj školi u Čakovcu i bio je voljen i cijenjen među učenicima i kolegama. Kad sam čula da je preminuo, njegova mi se smrt učinila preranom, ali čija to nije?

Hrabrost Tomislava Merlića

Što je učinilo prof. Tomislava Merlića posebnim, pravednim i zasigurno ne tako običnim čovjekom kakvim se nama činio?

Kao 17-godišnjak, i sam još gotovo dijete, odveo je vlakom iz Varaždina u Zagreb Vlastu Rosenberg, židovsku djevojčicu

PRAVEDNICI MEĐU NARODIMA

Izraelski parlament Kneset donio je 1953. godine na temelju Zakona o sjećanju na mučenike i junake odluku o osnivanju nacionalnog spomen-područja Yad Vashem, ustanove za čuvanje sjećanja na stradale židovske zajednice i na one pripadnike naroda svijeta koji su tijekom Holokausta izložili opasnosti vlastiti život spašavajući Židove. Ta ustanova obuhvaća muzej, knjižnicu i istraživački odjel, a smještena je na rubnim obroncima Jeruzalema, okružena drvećem koje je posađeno u čast Pravednika. Izraelski zakon Pravednike naziva "Hasidei ummot halam" (Pravednik među narodima svijeta).

Odličje za Pravednike sastoji se od medalje i povelje o priznanju. Pravednikom među narodima svijeta može biti proglašena samo nežidovska osoba koja je u vrijeme Holokausta pružila odlučujuću pomoć izlažući svoj život i sigurnost opasnosti od progona prema odredbama takozvanih rasnih zakona. Naslov Pravednika osigurava pravo na postavljanje ploče s imenom Pravednika i imena zemlje iz koje potječe (dok je bilo mjesta, za svakog Pravednika sadilo se drvo) u parku na prostoru Yad Vashema u Jeruzalemu. To priznanje najveće je odličje koje nežidov može primiti od Države Izrael. Ono simbolizira zahvalnost i vječno sjećanje na žrtvu što su je Pravednici podnijeli za spas Židova kao naroda. Stoga je na medalji koja se uručuje Pravedniku upisana talmudska rečenica: "Onaj koji je spasio jednu osobu, kao da je spasio čitav svijet".

Pravo na predlaganje za odličje Pravednika ima spašena osoba i svatko drugi tko zna pojedinosti spašavanja. Postupak za priznavanje vodi se na temelju dokaza, uz svjedočenje osoba koje su bile nazočne spašavanju, odnosno koje su u doba spašavanja imale spoznaju o određenome činu spašavanja. Osoba može biti proglašena Pravednikom i ako trenutno spašavanje nije bilo konačno odnosno ako je spašena osoba na kraju ipak stradala. Odluka o priznavanju Pravednikom donosi se na temelju propisanih kriterija Yad Vashema, od kojih je najvažniji izlaganje životnoj opasnosti prigodom pružanja pomoći. Nemoguće je otkriti sve slučajeve pružanja odlučujuće pomoći progonjenima, no usprkos svim teškoćama, svakodnevno se otkrivaju slučajevi spašavanja i proglašavaju novi Pravednici. Do sada je ukupno proglašeno oko 22.000 Pravednika među narodima iz četrdesetak zemalja. Među njima je i 109 Hrvata.

koja je ostala sama sa služavkom u praznoj židovskoj kući nakon što su vlasnici prisilno odvedeni. Djevojčici je tako spasio život. Vratio se u Varaždin, nastavio je živjeti svojim životom i o tome nikada nikome nije govorio.

Opis čina Tomislava Merlića može se sažeti u tri rečenice. No srž tog čina dobiva beskrajnu dimenziju moralnoga i dobrog. U vremenu

koje je bezočno gazilo sva moralna načela, pojedinac je smogao hrabrosti da se uzdigne iznad općeg zla, djelujući po

svojoj savjesti i u skladu s općim pravilima o dobru. U tome vidim veličinu Tomislava Merlića i svih njemu sličnih, znanih i neznanih, Pravednika među narodima.

Velika je šteta što je to priznanje došlo tako kasno i što ga častni gospodin Merlić nije mogao sam primiti. Vrlo žalim što ona mala grupa bivših logoraša iz mojeg djetinjstva nije znala da je u njihovu najbližem susjedstvu živio tako velik čovjek.

Obitelji gospodina Tomislava Merlića, Pravednika među narodima, a posebno supruzi, gospođi Olgici, izražavamo svoje duboko poštovanje na tako časnom suprugu i ocu, a duši gospodina Merlića želimo zasluženi mir, jer je svojim nadasve hrabrim i moralnim činom pokazao da samo pravedan i častan čovjek čini ovaj svijet boljim.

Gertruda Preis Hur i Vlado Hur

KOMEMORACIJA U ĐAKOVU

Židovska općina Osijek organizirala je 1. svibnja na Židovskome groblju u Đakovu tradicionalnu komemoraciju u spomen na žrtve Holokausta među kojima je i šest stotina žrtava negdašnjega sabirnog logora u Đakovu.

Logor se nalazio na mjestu nekadašnje zgrade "Mašinske" i bio je otvoren oko godinu dana, od 1941. do 1942. godine. Kroz taj logor je prošlo oko 2 000 Židova, većinom iz Bosne, od kojih je zbog gladi, bolesti i ljudskih uvjeta stradalo njih 600. Mnogima je taj logor bio samo prolazna stanica do zloglasnih koncentracijskih logora Jasenovca i Auschwitza.

Na komemoraciji se ove godine okupilo dvjestotinjak osoba koje su stigle iz Osijeka, Đakova, Sarajeva, Rijeke, Zagreba, Beograda, Novog Sada, Pančeva i Niša.

Na sve zlo Holokausta, uz poruku da se ono više nikada ne ponovi, podsjetio je predsjednik Židovske općine Osijek Damir Lajoš, a prigodno je govorio gradonačelnik Đakova i sarski zastupnik SDP-a Zoran Vinković.

Kraći vjerski obred vodio je rabin Lucijano Moše Prelević.

Predstavnici židovskih općina i drugi položili su vijence na spomen-obilježje u mrtvačnici na Židovskome groblju, koje je proglašeno spomenikom kulture.

IZRAEL NA VARAŽDINSKIM BAROKNIM VEČERIMA

Izrael će ove godine biti zemlja partner 38. varaždinskih baroknih večeri (VBV) što će se održati od 19. do 28. rujna, a posjetiteljima će podastrijeti bogat glazbeni program kojim će se obilježiti i 60 godina od osnutka Države Izrael.

Program i koncepcija 38. izdanja Varaždinskih baroknih večeri predstavljeni su u svibnju u Varaždinu.

Prema riječima ravnatelja Varaždinskih baroknih večeri Davora Bobića, Varaždin je posebno počašćen što će svojim baroknim večerima biti dijelom proslave 60. rođendana Izraela u Hrvatskoj te je izrazio nadu da će u sklopu ovogodišnjih Varaždinskih baroknih večeri biti otvorena i varaždinska sinagoga, što je događaj koji i varaždinski dogradonačelnik Ivan Mesek smatra finalom priredbe.

Veleposlanik Države Izrael Shmuel Meiom izrazio je nadu da će Varaždinske barokne večeri posjetiti i visoki izraelski dužnosnici koje je pozvao pokrovitelj priredbe - hrvatski predsjednik Stjepan Mesić.

Kako je istaknuto, kulturni vrhunac ovogodišnjih Varaždinskih baroknih večeri bit će hrvatska prazna oratorija Christiana Bacha "Izraelci u pustinji" koji će izvesti orkestralni sastav "Salzburger Hofmusik".

Na 38. varaždinskim baroknim večerima gostovat će i istaknuti izraelski umjetnici poput čembalista Shaleva Ad-Ela, koji je već bio na Večerima, a nekim će izraelskim umjetnicima, kao što su "Ensemble Nobile" i "Barrocade - Israeli Baroque Collective", to biti prvo gostovanje.

Izraelsko veleposlanstvo u Hrvatskoj ove godine organizira niz događanja kojima se obilježava 60. godina od osnutka Države Izrael.

Predsjednik Židovske općine Virovitica Željko Weiss u svibnju je, u povodu 60. rođendana Izraela, u Slatini na mjestu nekadašnje sinagoge, otkrio spomen-ploče za Židove tog kraja

SPOMEN-PLOČE ZA ŽIDOVE SLATINE I SLATINSKOG KRAJA

U povodu 60 godina Države Izrael predsjednik Židovske općine Virovitica Željko Weiss otkrio je sredinom svibnja u Nazorovoj ulici u Slatini, na zgradi nekadašnje sinagoge, dvije spomen-ploče, na hrvatskom i hebrejskom jeziku, u znak sjećanja na šest milijuna Židova koji su stradali tijekom Drugog svjetskog rata te posebice u znak sjećanja na Židove Slatine i slatinskog kraja.

Svečanosti otkrivanja spomen-ploča bili su nazočni i predsjednik Židovske zajednice općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus, rabin Židovske općine Zagreb Luciano Moše Prelević, kao i gradonačelnik Slatine Ivan Roštaš.

“Važno je da u Slatini, kao i u drugim gradovima u Hrvatskoj, obilježavamo mjesta gdje su se nalazile sinagoge. Ova zgrada, koja je sagrađena 1884. godine, a bila je sinagoga do Drugog svjetskog rata, danas ima drugu namjenu, ali nam je drago što možemo otkriti ploču koja će obilježiti to mjesto i podsjećati na ljude koji su nestali iz ovoga grada”, kazao je tom prigodom dr. Kraus. On je također podsjetio da je u Hrvatskoj nekad bilo 40 židovskih zajednica, od kojih četiri na jadranskoj obali te u Zagrebu, Sisku, Čakovcu, Varaždinu i Koprivnici, a sve ostale bile su u Slavoniji. Od tih nekada brojnih i velikih zajednica ostale su jedino židovske zajednice u Osijeku, Slavanskom Brodu, Virovitici i Daruvaru, ali su zajednice u Brodu, Virovitici i Daruvaru tako malene da je upitno hoće li opstati.

Gradonačelnik Slatine Ivan Roštaš podsjetio je na dolazak Židova 1850. godine u Slatinu, gdje je na lokaciji današnjeg dvorca Draškovića bio molitveni dom. Židovska zajednica u to je vrijeme imala žensko dobrotvorno društvo, rabin je u školi držao vjeronauk, a članovi zajednice uglavnom su se bavili trgovinom. Najviše Židova stradalo je u dva svjetska rata, rekao je Roštaš.

U slatinskom Zavičajnom muzeju čuvaju se obnovljena ploča s Deset zapovijedi i nekoliko drugih predmeta, koji će biti dijelom budućeg stalnog postava Muzeja. Gradonačelnik Roštaš najavio je poziv predsjedniku Krausu da posjeti Slatinu kad Muzej bude dovršen.

Sirenama koje su se na dvije minute oglasile diljem Izraela 1. svibnja počelo je obilježavanje Dana sjećanja na žrtve i heroje Holokausta.

IZRAEL STAO U ZNAK SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

U trenutku kad su se sirene oglasile, svi su pješaci stali, promet je zaustavljen, vozači su stali pokraj svojih automobila, mnogi među njima spuštenih glava. Zastave su diljem zemlje bile spuštene na pola koplja, a televizijske i radijske emisije emitirale su posebne programe posvećene Holokaustu.

Na ceremonijama sjećanja u memorijalnom centru Yad Vashemu u Jeruzalemu i u izraelskom parlamentu Knesetu čitala su se imena žrtava.

Izraelci su 7. svibnja diljem zemlje prekinuli sve aktivnosti na dvije minute, u trenutku kad se oglasio zvuk sirena kojima je obilježen Yom Hazikaron, dan sjećanja na 22.000 vojnika i civila ubijenih u ratovima ili napadima, od osnivanja izraelske države.

U ratovima i sukobima poginulo je točno 22.347 vojnika i civila.

Yom Hazikaron obilježen je i u Zagrebu, u rezidenciji izraelskog veleposlanika Shmuela Meiroma.

Tijekom obilježavanja sjećanja na žrtve Holokausta u Knesetu, premijer Ehud Olmert, predsjednik države Shimon Peres i ministar obrane Ehud Barak pročitali su imena članova vlastitih obitelji koje su ubili nacisti tijekom Drugog svjetskog rata.

U Poljskoj je izraelski načelnik glavnog stožera general Gabi Ashkenazi poveo 10.000 Židova i osoba koje su preživjele Holokaust na tradicionalni godišnji “Marš živih” prema nekadašnjem zloglasnom koncentracijskom logoru Auschwitz-Birkenau.

Ujedinjeni narodi su 27. siječnja, dan kada su saveznici 1945. godine oslobodili Auschwitz, proglasili Međunarodnim danom sjećanja na Holokaust, no Izraelci taj dan tradicionalno obilježavaju 27. dana židovskog mjeseca nisana, tjedan dana prije Dana neovisnosti.

U Holokaustu je ubijeno šest milijuna Židova.

CRTICE IZ ŽOZ-a

Yom Hashoa

Komemoracija za žrtve Holokausta

Komemoracija povodom Dana sjećanja na žrtve Holokausta (Yom Hashoa) održana je u petak 2. svibnja s početkom u 17. 00 sati na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Dani dječjih vrtića

I ove se godine 7. svibnja naš vrtić predstavio na Trgu bana J. Jelačića u sklopu Dana dječjih vrtića Grada Zagreba.

Plesnjak za seniore

“Plesnjak za seniore” u ŽOZ-u

U srijedu 14. svibnja u 17. 00 sati plesalo se uz poznate šlagere 50-tih i 60-tih, koje je za veselo društvo birao Zlatni trio.

Predavanje prof. Philipa V. Bohlmana

U četvrtak 15. svibnja u 19. 00 sati gost predavač održao je u ŽOZ-u predavanje na temu: “Židovska glazba u doba obnove”

Predavanje je organizirano u suradnji s Institutom za etnologiju i folkloristiku, Hrvatskim muzikološkim društvom i Hrvatskim etnološkim društvom.

Philip V. Bohlman (USA) redoviti je profesor humanističkih znanosti i glazbe na Sveučilištu u Chicagu. Široko područje njegova interesa obuhvaća glazbu i modernost, tradicijsku i popularnu glazbu Sjeverne Amerike i Europe, glazbu Židova, glazbe Bliskog istoka i Južne Azije, odnos glazbe i religije te posebno glazbe, rasizma i kolonijalizma. Napisao je i objavio brojne radove, a među novijim publikacijama su World Music: A Very Short Introduction (Oxford, 2002; prevedeno na pet jezika), The Music of European Nationalism (ABC-CLIO, 2004; drugo revidirano izdanje, Routledge, 2008), Jüdische Musik – Eine mitteleuropäische Geistesgeschichte (Böhlau, 2005), and Jewish Music and Modernity (AMS Studies in Music, 2008).

Otvorenje izložbe

U organizaciji Galerije „Milan i Ivo Steiner“ otvorena je 18. svibnja izložba crteža i skulptura Vere Dajht – Kralj.

60 godina Države Izrael

U prepunom auditoriju ŽOZ-a 19. svibnja prikazan je film Tajne Pavlović Stojić i Gordana Žvanića „Dva dana u

Izraelu“, realiziran uz veliku pomoć naše Mire Wolf. Nakon filma prisutni su uživali u originalnom falafelu i uvijek odličnoj izvedbi Jewsersa.

Gosti su imali priliku vidjeti izvanrednu izložbu fotografija Sare Prelević.

Predstavljanje knjige Ivana Švertaseka

Uz ugodno druženje u Klubu ŽOZ-a predstavljena je 25. svibnja knjiga Ivana Švertaseka „Đurđenovac moga djetinjstva“, čiji predgovor potpisuje prof. dr. Viktor Žmegač.

Autor, ugledni hrvatski slikar i keramičar, u knjizi se na topao način sjeća svoga djetinjstva u mjestu koje je, kao središte drvne industrije, tada bilo i zavičaj brojnih židovskih obitelji. O svojim židovskim prijateljima iz tih dana, koji su poslije stradali u Holokaustu, autor je predao i opsežnu dokumentaciju za Jad Vašem. U knjizi se stoga nalazi i mnogo detalja koji svjedoče o bliskom suživotu tadašnje hrvatske židovske zajednice s većinskom hrvatskom.

Komemoracije za žrtve Holokausta

Članovi ŽOZ-a prisustvovali su u nedjelju 25. svibnja u Čakovcu i nedjelju 1. lipnja u Đakovu komemoracijama za žrtve Holokausta.

Sladoled party

Uz kratke i zabavne priče o Šavuotu 9. lipnja proslavu 1. dana ovog blagdana našim najmlađima definitivno je uljepšao veliki sladoled party koji su za njih priredili vrtićanci i rabin Luciano.

Radno vrijeme ŽOZ-a

U srpnju će zgrada ŽOZ-a biti otvorena od 7.00 – 17.00 sati, izuzev Šabata. Raspored službi nalazi se na oglasnoj ploči i web stranici (www.zoz.hr).

U kolovozu će zgrada ŽOZ-a biti zatvorena u razdoblju od 1. do 17. 8.

Želimo Vam ugodan odmor i zabavne ljetne praznike!

Čestitke

Čestitamo gospodinu Željku Heimeru na objavljenoj knjizi „Hrvatski grb i zastava“, čija promocija je održana u Saboru.

Čestitamo našim vrtićancima koji su na likovnom natječaju, u organizaciji Tigar teatra, osvojili nagradu za grupni rad „Izbor Miss četkica“. Pobjedničke radove možete pogledati na www.tigartearar.com ili na stranici sponzora likovnog natječaja www.atlantic.hr

Već drugu godinu za redom Zagreb je bio domaćin Židovskog filmskog festivala, ove godine festival je trajao pet dana, uz niz radionica, zanimljivih razgovora i filmova. Zagrebačka publika tako je uživala u igranim i dokumentarnim filmovima na židovsku tematiku.

ŽIDOVSKI FILMSKI FESTIVAL U ZAGREBU

Branko Lustig, predsjednik JFF London - Zagreb

Pred prepunom dvoranom zagrebačkog kina «Europa» svečano je otvoren 11. lipnja drugi londonsko-zagrebački festival židovskog filma. Za tu je priliku prikazan domaći film «Deveti krug» sniman 1960. godine u režiji Franca Štiglica prema scenariju Zore Dirnbach i u kojem su debitirali šesnaestogodišnja Dušica Žegarac i tada još mladi student zagrebačke kazališne akademije, 21-godišnji Boris Dvornik.

Festival su svojim prisustvom pozdravili visoki predstavnici hrvatske vlade, osobno premijer Ivo Sanader sa suprugom kao i ministar kulture Božo Biškupić. Lijepim govorom o povijesnom značenju i važnosti filma «Deveti krug» on je pozdravio festival, a u ime grada Festival je pozdravio Duško Ljuština, a dr. Ognjen Kraus u ime hrvatske židovske zajednice. U ime samog zagrebačkog JFF-a publiku su pozdravili njegov predsjednik, naš dvostruki oskarovac Branko Lustig, dok je u ime festivalske ekipe Festival otvorila direktorica zagrebačkog JFF-a, Nataša Popović.

Prije projekcije filma o stradanju Židova u Hrvatskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata publiku su pozdravile glavna

junakinja filma Dušica Žegarac i scenaristica Zora Dirnbach kao i Dijana Dvornik, supruga pokojnog Borisa Dvornika, a Branko Lustig im je u ime festivala tom prilikom odao posebno priznanje i svakoj uručio povelju u obliku Tore.

Židovski filmski festival uz Grad i Židovsku općinu podržalo je i veleposlanstvo države Izrael jer je to ujedno bila prilika za obilježavanje 60. obljetnice Izraela.

Oskarom nagrađen film „Krivotvoritelji“

Kao drugi film iste večeri prikazan je Oskarom nagrađen njemački film «Krivotvoritelji». Na projekciji tog izvanredno zanimljivog filma, o jednom drugačijem i manje poznatom aspektu Holokausta, bio je nazočan renomirani njemački glumac August Diehl, jedan od glavnih protagonista filma, kao i devedesetogodišnji Adolf Burger prema čijoj je priči i romanu film i napravljen. Nakon projekcije fascinantni i nevjerovatno vitalni Adolf Burger popeo se na pozornicu odakle je odgovarao na pitanja publike o svom iskustvu iz koncentracijskog logora u kojem su nacisti, pod stalnom prijetnjom smrti, silili Židove da krivotvore valutu njemačkih protivnika uz sve drugo što se moglo krivotvoriti. On nam je ispričao što se poslije poraza Trećeg Reicha događalo s pojedinim likovima i na koji je način on sam aktivno cijeli život radio na tome da se ne zaboravi istina o Holokaustu.

Festival je otvorio poznati Oskarovac Branko Lustig. U vrlo emotivnom govoru, kazao je i svoje razloge zašto je festival otvoren hrvatskim filmom „Deveti krug“.

„Bio sam ustrajan u tome da se ‘Deveti krug’ pokaže na festivalu i da se pokaže prošlost kako se ništa od nje ne bi zloupotrijebilo“, rekao je Lustig.

„Želio sam da vidite film jednoga vremena u kojem nismo izgradili sinagogu i u kojem je postavljeno tek par spomen-ploča, ali u kojem ‘Deveti krug’ stoji kao jedno svjedočanstvo. A za molitvu nisu potrebni spomenici, jer svaki je čovjek svoj hram, bez obzira zove li ga crkvom, sinagogom ili džamijom. I svaki čovjek može izabrati gdje želi biti s Bogom“, rekao je Lustig.

Dušica Žegarac i Nataša Popović,
direktorica JFF London - Zagreb

Festival se završio peti dan, tj. u nedjelju navečer, projekcijom izraelskog igranog ratnog filma «Beaufort». Radnja tog filma o apsurdnosti rata odvija se u doba izraelsko-libanonskog sukoba u razdoblju od nekoliko dana, kad jedna jedinica izraelske vojske, nakon 18 godina držanja položaja, priprema napuštanje svoje pozicije na križarskoj libanonskoj tvrđavi Beaufort iz 13. stoljeća.

Na festivalu se u razdoblju od pet dana u kinu Europa moglo pratiti zanimljiv izbor dokumentarnih, igranih i kratkih filmova međunarodne produkcije na židovske teme. Svake večeri poslije filmova organizirane su bile klupske muzičke večeri: izraelski band Coolooloosh svirao je u srijedu, u četvrtak DJ Philip, u subotu Jazzlounge Kolektiv, a u nedjelju festival se završio uz jazz i kletzmer večer s Jewsersima. Uza sve uspješno je bila održana trodnevna radionica za dokumentarni film u ŽOZ-u.

Razgovor s Judy Ironside i Natašom Popović

O važnosti prikazivanja židovskih filmova i čemu festival židovskog filma, povela sam razgovor s Judy Ironside koja je, uz nekolicinu članova svog upravnog odbora, pratila zagrebački festival. Uz nju su u Zagrebu boravili kao gosti festivala predsjednik Londonskog židovskog festivala David Kustow sa suprugom te član upravnog odbora Errol Rudnick sa suprugom.

Kako je Judy već lani bila na prvom zagrebačkom festivalu, odmah sam ju

pitala o njezinim ovogodišnjim dojmovima. Zapanjena je ogromnim skokom jer joj se čini da je zagrebački židovski Festival iz prve godine meteorski zakoračio u petu. Publika je dobra, izbor filmova odličan, čini joj se da su organizatori preuzeli na sebe ogroman posao i sve zajedno da je prekrasna svečanost filma.

Napomenula sam da u Londonu JFF slijedi odmah iza Londonskog filmskog festivala, gotovo kao njegov produžetak i zbog čega misli da je važno održavati židovski filmski festival i u tom smislu bilo kakav drugi festival specifičnih grupa kad uglavnom postoje dobri ili zanimljivi loši ili dosadni filmovi?

U općoj distribuciji, misli Judy, uglavnom se može vidjeti glavne međunarodne produkcije prikazane na velikim festivalima Cannesu, Berlinu, Veneciji itd. s izborom filmova vrhunske svjetske klase. Međutim, nastavlja Judy, film je moćni medij koji osim za zabavu, treba koristiti u edukativnom smislu. Tu leži zapravo njezin cilj, da uz zabavu prosvječuje svoju publiku o židovskoj kulturi u svijetu, dok je zabava prvenstveni cilj većine popularnih filmova. Ako imate specifičan festival, bilo da se radi o hrvatskom filmu, festivalu filmova o invalidnosti, Crnački

filmski festival ili Židovski filmski festival tu se mnogo više radi o prosvjetljenju, premda i o zabavi, putem tog zavidljivošću filmskog medija. Ovdje se radi o židovskoj kulturi širom svijeta a ako ljudi nisu religiozni, nemaju vremena, a niti žele provesti puno vremena u čitanju ili studiranju drugih kultura, dok je film moćno i pristupačno sredstvo tako da ona zna da se putem filmova na židovske teme može širiti razumijevanje o tome. Radi se o otvaranju, razbijanju izoliranosti i Judy zaista i dalje optimistički vjeruje da kad bi bilo više razumijevanja različitih načina postojanja u svijetu - misli sekularno- da bi se ljudi međusobno više poštivali.

To je recimo na festivalu dobro ilustrirano izraelskim filmom «Orkestar u posjeti» u kojem se greškom nedečekani pripadnici egipatskog policijskog orkestra susreću s izraelskom svakodnevicom malog mjesta. Sve u svemu mnogo se može naučiti iz filmova, razbiti mnoge predrasude ili promijeniti okolišna znanja. Na upit o važnosti diskusija poslije filmova, što je uobičajena praksa londonskog filmskog festivala, Judy mi je odgovorila da je debata za nju vrlo važan dio festivala. Posebno poslije prikazivanja kontroverznih dokumentarnih filmova. Na taj se način nastoji dati mjesta pozitivnom dijalogu, odnosno diskusija u vezi s pojedinim temama. Tako se događa da nakon što vas je film o nečemu informirao, ili se dojmio u bilo kakvom smislu, postoji mogućnost da se čuje mišljenje stručnjaka iz struke i autora filma te ostalih iz publike te kako se film na njih odrazio.

Dušica Žegarac, Errol Rudnick i supruga, Ana Hermanović,
Judita Cuculić, David Kustow i supruga

Podsjetila sam Judy kako danas Londonski židovski filmski festival nije više vezan uz određeno vrijeme i mjesto prikazivanja, više je kao pokretna svečanost jer se filmove vrti često i u raznim prigodama te na raznim mjestima i događajima.

Judy drži da je zaista važno povezivati događanja, filmove, ljude. Tako uskoro JFF prikazuje film u Britanskom muzeju u vezi s održavanjem izložbe o Babilonu. Takvo proširivanje filma s ostalim vidovima kulture vidi kao jako važnu ulogu JFF-a.

Zahvalila sam Judy Ironside i zaželjela da se dogodine opet sretnemo u Zagrebu na Trećem zagrebačkom židovskom festivalu. Čitateljima «Ha-kola» poručuje da je jako dobro da smo ostvarili ovakvu vezu i da kad u Londonu govori o zagrebačkom festivalu mnogi pokazuju interes za ovakva povezivanja.

Natašu Popović zatekla sam dan po završetku festivala u uredu u Magenu zatrpanu poslovima i u punim pripremama za odlazak u Beograd gdje se ima prikazati četiri filma i gdje je Dušica Žegarac organizirala beogradska prikazivanja i medijsko pokroviteljstvo. Jedan od članova londonskog upravnog odbora, Michael Edgerton otići će u Beograd, a poslije za Sarajevo gdje je također organizirano preliminarno prikazivanje Zagrebačkog židovskog festivala. Ipak je našla malo vremena da mi kaže kako misli da je festival bio vrlo opsežan posao i da je desetak ljudi u ekipi dalo sve od sebe. Imali su mnogo volontera koju su uložili mnogo napora da bi sve teklo kako treba. Posebno je zadovoljna radionicom koju su vodili Nebojša Sljepčević, Branko Lustig, Nenad Puhovski, izraelski dokumentarist Amir Har-Gil i britanski BBC-jev dokumentarist Luke Holland. Radionicu je započelo 25 studenata filma s već nešto prijašnjeg iskustva u pravljenju dokumentarnih filmova da bi ih diplomiralo njih 12. Nataša se nada da će ovakve radionice otvoriti vrata mladim hrvatskim autorima u svijetu.

©Vesna Domany Hardy

IZ NAŠEG DOMA

Potvrda stare poslovice da tko pjeva zlo ne misli, posljednjih se mjeseci najbolje mogla vidjeti, ili bolje rečeno čuti u našem Domu. 27. i 28. svibnja kod nas su pjevali zborovi svih zagrebačkih

domova umirovljenika u okviru 6. smotre zborova i komornih vokalnih sastava. Okupilo se ukupno više od 200 pjevača, a kako smotra nema natjecateljski karakter, svi su jedni druge bodrili i glasno pljeskali. Tome su prethodile višemjesečne pripreme, u svim se domovima marljivo uvježbavao program kako bi se kao i svake godine, na pragu ljeta pokazao barem jedan mali dio.

Naš se zbor Šalom predstavio s dvije židovske pjesme i splotom međimurskih

narodnih pjesama. Bilo je to na tragu ideje njihove voditeljice Sare Danon da što širi krug slušatelja treba upoznati s našom kulturom, ali istovremeno njegovati i napjeve sredine u kojoj živimo.

Pored smotre pjevalo se i na jednom natjecanju. Ne bilo kakvom. Dom za starije osobe Dubrava organizirao je natjecanje solo pjevača. Nas je predstavljala gospođa Aurelija Magerle, uz klavirsku pratnju gospođe Sare Danon. Gospođa Magerle je osvojila simpatije publike i žirija i jednoglasnom odlukom osvojila prvo mjesto. Nagrada je bio radio s CD-playerom, koji je odmah poklonila našoj glazbenoj slušaonici ponedjeljkom. Ovdje ćemo samo napomenuti da je gospođa Magerle navršila tek 101 godinu.

I da pjesmi ovdje ne bi bio kraj, za naše korisnike, njihove obitelji i sve članove zajednice organizirali smo vrtnu zabavu za u našem parku. Za glazbu je bio zadužen Siniša, a naša Gruda i njezina likovna grupa priredili su prodajnu izložbu ovogodišnjih radova. Neću vam pričati kako je bilo. Pogledajte slike i svakako dodite sljedeći put.

Paula Novak

Domari našeg Doma Lavoslava Schwarza uvijek su vrlo aktivni. Jedna od značajnih aktivnosti je i rad muzičke slušaonice u kojoj domari uživaju već dvije godine.

KAKO JE NASTALA

I KAKO RADI

„MUZIČKA SLUŠAONICA“

Naši domari provode svoje vrijeme na različite načine, druže se, pričaju, pijuckaju kavu... Tako se u razgovorima našla grupica ljudi, ljubitelja muzika. Neki od njih imaju u sobama vlastite kazetofone, pa su sami ili s prijateljima slušali muziku. I tako se rodila ideja da se formira „muzička slušaonica“ gdje bi se ljubitelji muzike jednom tjedno sastajali i zajedno uživali u glazbi koju biraju po vlastitim željama ili na inicijativu voditeljice slušaonice Eve Akerman. Mnogi su to s oduševljenjem prihvatili i danas su vjerni slušatelji koji svakog ponedjeljka poslije podne dolaze u naš kuratorij, često premalen i pretijesan da smjesti svu publiku. Imamo veliku i lijepu kolekciju CD-a, a želimo zahvaliti kćerkama gospođe Eve Grlić i Branke Danon koje su poklonima opernih arija, židovskih pjesama i drugih krasnih CD-a obogatile našu zbirku.

Naša muzička slušaonica je od samog početka imala specifičan način rada, veoma zanimljiv i poučan za svoju publiku. Svaki koncert počinje kratkim iznošenjem biografije dotičnog kompozitora i svega što je utjecalo na njegov rad. Tako, prije slušanja Beethovena saznaju kako je on smatrao da muzika čini ljude sretnima i to prihvatio kao svoju misiju. Prije slušanja Chopina upoznaju ih se s njegovom romantičnom dušom i stalnom čežnjom za povratkom u svoju ljubljenu domovinu Poljsku. Saznaju kako je depresija utjecala na muziku Čajkovskog, ili da divni lirski opisi norveških fjordova karakteriziraju muziku Griega. S takvim saznanjima slušateljima je mnogo bliži i razumljiviji sadržaj toga djela i što ono predstavlja.

Osim klasične glazbe, užitak nalazimo i u muzici novijeg doba

Naši koncerti ne obuhvaćaju samo klasičnu glazbu. Mi slušamo i muziku novijeg doba, operne i operetne arije, gdje poneka poznata melodija tako ponese publiku da i sami zapjevaju. Ili, slušajući Johanna Straussa svi se na svojim stolicama

zaljuljaju u ritmu valcera, ili tapkajući rukama i nogama prate taktove Radetzki marša. Sve to izaziva kod slušatelja užitak, ali i duboke emocije, naročito kod onih koji su nekada posjećivali koncerte, slušali opere pa im ta muzika „leži u uhu“, a sada im se ponovo pruža prilika da u tome uživaju. Sve u svemu, to je divno druženje u trajanju od jednog sata.

Naša je muzička slušaonica održala svoj prvi koncert u jesen 2006. godine. Započeli smo velikom scenskom kantatom „Carmina burana“ Carla Orffa, a ovu sezonu započeli Čajkovskijevim klavir-koncertom. Do sada smo održali 42 koncerta. Sve su to bila manje-više vrhunska djela muzičkih stvaralaca u vrhunskim izvedbama.

Na jesen počinje treća sezona, koja će tonski biti mnogo kvalitetnija od dosadašnje. Naime naša je stogodisnjnja domarka Aurelija Magerle osvojila prvo mjesto na natjecanju pjevača – solista zagrebačkih domova umirovljenika i na poklon dobila odličan novi CD-radio-kazetofon, koji je poklonila našem domu.

Do slušanja na jesen, Eva Akerman

SUSRET ŽENSKIH SEKCIJA U SUBOTICI

Ženska sekcija i Židovska općina Subotice organizirali su od 20. do 22. lipnja susret ženskih sekcija Srbije i ženskih sekcija iz "bivših jugoslavenskih republika". Iako je tema susreta bila "Uloga ženskih sekcija u židovskim općinama", bilo je razgovora o svemu i svačemu jer smo zapravo jedva dočekali da se ponovno susretnemo sa starim prijateljima - bolje rečeno prijateljicama, čiju suradnju nisu mogli poremetiti ni politika ni ratovi ni nove granice. Židovska općina u Subotici, i nakon svojih nedavnih unutarnjih kriza, oživjela je i danas predstavlja složnu, bogatu, razvijenu, aktivnu i religioznu židovsku općinu.

To se osjetilo i organiziranjem kabalat šabata, prepunom sinagogom, jutarnjom molitvom, kašrutom, projekiranim filmom o pripremanju košer hrane, demonstracijom pripreme seder večere, predavanjem Marije Salom i vrlo kvalitetnim predavanjem Edite Jankov o znamenitim Židovkama u povijesti Novog Sada.

Za izvještaje ili razgovore o situacijama u drugim općinama i u Subotici (Katica Halbrohr) ostalo je malo (službenog) vremena ali se to nadoknadilo veselim druženjima osobito posljednjeg dana u "Žabljem Salašu" na Paliću.

Održan je i sastanak predstavnica ženskih sekcija (22) i dogovoreni novi zajednički programi i sastanci, međusobno komuniciranje i suradnja.

Uživali smo u prelijepome gradu, posjeti Gradskoj kući i muzeju, sinagogi, podršci koju su nam dali predsjednici židovskih općina Osijeka, Beograda, Subotice mladi i stari a osobito u kulinarskim umijećima, bez moguće konkurencije, marljivih subotičkih članica i zato ne znam jesmo li se vratili u stara dobra vremena ili smo započeli ljepšu budućnost.

Melita Švob

Židovska općina Rijeka dugo je godina s velikom pažnjom obnavljala svoju sinagogu, a obnovljena sinagoga svečano je otvorena sredinom svibnja.

PUT DO OBNOVLJENE SINAGOGE I SVEČANOG OTVARANJA

Od poslijeratnih vremena do druge polovice 20. stoljeća članovi Židovske općine Rijeka su odlazili svuda u svijet i broj članova se smanjivao, a zgrada sinagoge je zbog manjka sredstava bila u sve lošijem stanju. U devedesetim godina prošlog stoljeća krov je počeo prokišnjavati te je bila potrebna vrlo hitna intervencija, koja nas je konačno probudila i ponukala da iniciramo, i u suradnji s gradom Rijekom, realiziramo projekt postupne cjelokupne obnove riječke ortodoksne sinagoge. Za potrebe tog projekta napravljen je konzervatorski elaborat.

Dok se pripremao projekt postupne obnove riječke *šul* sinagoge, obavljena je još jedna hitna intervencija: zamjena većeg dijela električnih instalacija.

U proljeće 2005. godine završen je postupni projekt obnove te se pristupilo realizaciji prve faze koja se odnosila na sakralni prostor, koji je u biti najvažniji dio građevine i istovremeno njezino srce. U principu zavjetni kovčeg je najsvetije mjesto sinagoge i cijele zajednice. Tijekom prve faze sve što je bilo drveno u sinagogi bilo je fumigirano da bi se uništili crvi koji uništavaju drvene klupe i ormare.

Uređen je zavjetni kovčeg a za vrijeme uređivanja, Tore su bile mjesec dana u našem domu brižljivo spremljene. Osim drvenarije u sinagogi su obnovljeni prozori, svi stari prozori su bačeni a na njihovo mjesto stavljeni su novi. Nakon prozora svi su zidovi u sinagogi prebojeni bojama istog sastava i svojstva

kao u originalnoj gradnji. Na kraju prve faze uređena su sva vrata.

Najteža i najzahtjevnija završna faza

U drugoj fazi obnove sređivala se fasada koja nije bila ni taknuta još od izgradnje te je stoga bila u lošem stanju. Prije nego su počeli radovi na fasadi, oko zgrade sinagoge postavljene su skele po kojima su se «fasadni» radnici penjali i tucali originalnu žbuku, negdje manje negdje više, pazeći pri tome da ne oštete tri betonski oblikovana simbola Magen Davida i doprozornike od bijelog kamena. Dio fasade od cigala lijepo se osvježilo, brusila se cigla po

cigla i nakon toga su se premazale zaštitnim sredstvom da ne bi propadale.

Finalna faza obnove bila je ipak najteža i najzahtjevnija zbog imperativa odvajanja balkona za žene od muškog dijela sakralnog-molitvenog prostora: ženski će dio postavljanjem staklene pregrade po cijeloj dužini balkona biti fizički odijeljen od muškog dijela, a istovremeno će oba biti spojena istom zgradom sinagoge.

Postavila se staklena prozirna pregrada prema naputku konzervatora. Kad se postavila staklena pregrada, teška više od 1000 kg, prvo je napravljen okvir od drva oko cijele staklene pregrade. Debljina pregrade bila je veća od 1 cm. Uređenje društvene prostorije uključivalo je postavljanje parketa, stolova i stolica za članove i za druženje te danas nezostavnih klima-uređaja.

60 godina nakon Drugog svjetskog rata balkon ili galerija za žene prestala je biti skladište ili tavan i postala vrlo ugodna klimatizirana društvena prostorija u obnovljenoj riječkoj sinagogi.

U prostoru gdje se nalazila društvena prostorija spustili su strop i konačno se napravio pravi toalet (60 godina smo imali improvizirani toalet – za koji bi naši stariji sugrađani rekli «improviziran za vavik»).

Posljednji veliki zahvat, a istovremeno i posljednji dio završne faze bio je sre-

đivanje okoliša oko sinagoge, a nakon toga ostao nam je samo *fine briefing*.

Odlučeno je da se cijela površina dvorišta koje je ograđeno betonskim zidom na kojem stoji željezna ograda poploči granitnim kockama. Dakle, između zgrade sinagoge i gospodarske zgrade postavljene su originalne granitne kocke. Neke od kocaka su vršnjakinje sinagoge, neke su starije, a neke su i mlađe. Dvorište je popločeno granitnim kockama u nekoliko različitih boja, oblika, starosti, veličine i težine. Korak po korak, dio po dio, faza za fazom došlo se do onih sitnica koje se rade na

kraju. Te sitnice bile su mali popravci i veliko čišćenje.

Želim ukazati na još jednu posebnost ove sinagoge po kojoj je jedinstvena u Hrvatskoj. Ta posebnost je da od gradnje do početka obnove 2004. godine nikad prije nije bila obnavljana, pa čak ni poslije Drugog svjetskog rata. Mogu sa sigurnošću reći da sinagoga poslije obnove izgleda izvrsno. Ako se mogu pjesnički izraziti, sjaji se od svoje ljepote i kao da prkosi minulim vremenima.

Svečanost otvorenja Riječke ortodoksne sinagoge nakon obnove

Obnova riječke ortodoksne sinagoge malo se oteгла pa je poduže trajala. Proslava otvorenja obnovljene riječke ortodoksne sinagoge trebala je biti što bolje organizirana ne samo zbog nas, nego i zbog onih kojima smo se htjeli odužiti. Prvo i najvažnije bilo je odužiti se svim donatorima, pri čemu je zaista bilo nevažno jesu li dali 1 ili 100.000 kuna ili svoju dobru volju, vrijeme, entuzijazam ili nešto sasvim deseto - glavno je da su pomogli.

U obnovu je ukupno uloženo oko dva milijuna kuna.

Prije nego pokušam dočarati tijek svečanosti otvaranja riječke ortodoksne

sinagoge, želio bih zahvaliti ljudima i institucijama bez čije pomoći nikad ne bi uspjeli obnoviti riječku ortodoksnu sinagogu.

Zahvalio bih Gradu Rijeci, Primorsko-goranskoj županiji, Ministarstvu kulture te Regionalnom konzervatorskom odjelu u Rijeci. Od članova zahvalio bih našem predsjedniku Židovske općine Rijeka Vladi Konu, Ireni Starčević, Ranku i Nadi Špigl, Darji Starčević, Vivian Špacapan, Rini i Eleni Brumini, Alexandru i Idi Fišer te svim ostalima entuzijastima koji su nas podupirali.

Konačno je određen datum kad nema nikakvih praznika, nema Šabata - 28. svibnja. Datum se pokazao idealnim.

Pripreme su počele rano ujutro toga dana. Odrađivali su se poslovi koji su bili potrebni za pripremu sinagoge za otvaranje; širom smo otvorili sva troja ulazna vrata sinagoge kako bismo napravili propuh da bi se smanjila vrućina. Sav trud je bio uzaludan jer je dolazak više od 160 ljudi rezultiralo nesnosnom vrućinom unutar sinagoge. Oko 14 sati došli su ljudi iz kateringa da pripreme zakušku u klimatiziranoj društvenoj prostoriji gdje se prije obnove nalazio balkon za žene. Moj je zadatak bio otići na autobusni kolodvor po sopranisticu Maju Vukoju koja je bila zadužena za kulturno – umjetnički program (pjevanje triju sefardskih pjesama).

Posveta sinagoge i svečanost otvaranja

Uzbuđenje je svakom minutom raslo, a što smo bili bliži trenutku kad će početi ceremonija otvaranja, postajalo je sve neizdržljivije. Pozvali smo na otvaranje četiri rabina, među kojima je bio Ariel Hadad glavni rabin Slovenije, te novi Glavni rabin Trsta David Isak Margalit i kao posljednji, ali ne i manje važan, došao je prvi rabin koji je iz Hrvatske poslan na školovanje koje je nedavno završio Luciano Moše Prelević.

S predsjednikom Židovske općine Rijeka četiri rabina su dogovarala protokol i redosljed govornika. Novi glavni rabin

Trsta Isak Margalit rekao je da trebamo barem simbolički i tradicionalno održavati zajednicu kao takvu. Rabin Hadad drži da sinagoga treba živjeti kao u vrijeme svojih najboljih dana, a rabin Prelević također je iskazao zadovoljstvo obnovom i prenio pozdrave dr. Ognjena Krausa. David Isak Margalit je bio vrlo iznenađen tekstom koji je sa Hakodeša pročitao da je prije 73 godine Židovska zajednica iz Trsta poklonila Aron Hakodeš riječkoj Židovskoj zajednici. Pročitavši taj tekst rekao je da će tršćanska zajednica nastaviti pomagati riječkoj kao što je uvijek pomagala, a posebno će pomagati financijski uređivanje groblja. Posvetivši sinagogu, rabini su bili gotovi i došao je red na predstavnika Ministarstva kulture Republike Hrvatske, gospodina Mimicu koji je održao kratak govor u kojem je izrazio zadovoljstvo zbog obnovljene sinagoge i usput čestitao Židovskoj općini Rijeka - malo, ali vrlo aktivnoj židovskoj zajednici - što je skupila snage, volje i zdravlja da do kraja izgura toliko tešku, dugotrajnu i kompliciranu obnovu, tako važnu za riječku pa i ostale židovske zajednice u Hrvatskoj.

Nakon što su se izredali svi govornici počeo je kulturno-umjetnički program.

Sopranistica Maja Vukoja izašla je i predivno otpjevala tri sefardske pjesme. Bile su to *Durme durme*, *Asherico de quince anos* te najljepša i dobro poznata *Adios kerida*.

Posjetitelji su bili oduševljeni Majinim pjevanjem i govorili da je zvučala kao božanski glas. Neki su također govorili da su ih prolazili trnci dok je pjevala. Publika joj je priredila ovacije, oduševljena njezinim pjevanjem.

Moram vam iskreno reći da su svi organizatori iz naše male zajednice bili vrlo zadovoljni dolaskom na otvaranje riječke ortodoksne sinagoge poslije obnove.

Na svečanosti otvorenja potukli smo rekord posjećenosti događanja u sinagogi.

Gosti su bili iz vrlo različitih dijelova društva i to dijelom iz židovskog svijeta u Hrvatskoj, zatim predstavnici gotovo svih vjerskih zajednica iz Rijeke i Primorsko-goranske županije, nešto povjesničara i povjesničara umjetnosti, a bilo je i nekoliko profesora povijesti iz srednjih škola i fakulteta. Od ljudi čije prisustvo bih istakao su gospođa Gordana Grčić iz konzervatorskog ureda, gospodin Vlado Bralić, arhitekt koji je projektirao obnovu riječke sinagoge, Ana Lebl članica Židovske općine Split i drugi. Onima koji se nisu našli na ovom popisu, a smatraju da sam ih trebao uvrstiti, iskreno se ispričavam.

Na kraju bih htio skrenuti pažnju na dvije stvari, a to su da je svečanost otvaranja riječke ortodoksne sinagoge bila više nego dostojna povijesti Židova u Rijeci koja se proteže pet stoljeća unazad, a druga stvar je to da je brojem od više od 160 posjetitelja skoro dosegnut ukupni originalni kapacitet sinagoge.

Sve u svemu otvorenje je bilo odlično i nažalost neće se moći ponoviti tako brzo.

Pogotovo ne sa ovakvim skupom, a bili su to predstavnici skoro svih svjetskih religija puni pozitivne energije.

Filip Kohn

Židovska općina Osijek već tradicionalno svake godine organizira proslavu Predpesaha na kojoj se uvijek okupi veliki broj članova židovskih zajednica iz Hrvatske ali i susjednih zemalja. I ove godine, svi su uživali u druženju.

Proslava Predpesaha u Osijeku

I ove godine tradicionalno se u Osijeku okupilo zanimljivo društvo. Bilo je više od 300 članova iz raznih - što židovskih općina, što jevrejskih opština. Imali smo goste iz Subotice, Sombora, Zrenjanina, Zagreba, Virovitice, Beograda, Zemuna, Novog Sada, Sarajeva, Zenice, Tuzle, Doboja, uz naravno, domaćine iz Osijeka. Svojim prisustvom počastio nas je i rabin Luciano Moše Prelević iz Zagreba, sa svojom simpatičnom suprugom.

Okupljanje je počelo ispred Židovske općine Osijek, da bi se ubrzo krenulo prema kompi koja vozi preko rijeke Drave. Kako svake godine nastojimo pripremiti za naše goste nešto novo i drugačije, tako smo ove godine zamislili proslavu u novootvorenom ZOO hotelu koji se nalazi pored Zoološkog vrta, na lijevoj obali Drave. Prekrasan hotelčić, prekrasan pogled na rijeku, stari prijatelji svi na okupu – pravi recept za dobar ugođaj.

Svečanost je počela pozdravljanjem prisutnih predsjednika ŽO Osijek Damira Lajoša, nakon čega su nam se obratili i predstavnici svih gostujućih općina, kao i predsjednik Saveza jevrejskih opština Srbije Aleksandar Nećak i rabin Luciano Moše Prelević.

Za još bolji ugođaj pobrinuli se i plesači plesnih skupina „Ma' Ayan“ iz Novog Sada i „Haverim šel Izrael“ iz Osijeka

koji su izveli pojedinačne, ali i zajednički nastup. Nakon plesa, došla je na red i pjesma. Za to se pobrinuo sada već, usudujem se reći, naš Saša Kabiljo koji je već duže vrijeme u Osijeku i koji je uvijek zainteresiran za podizanje raspoloženja (što mi nemilice koristimo).

Nakon programa i ručka, slijedio je posjet Zoološkom vrtu za zainteresirane, šetnja uz Dravu, kavica s prijateljima, već prema željama.

Ali kako to obično biva, kraj dolazi prebrzo, kompa već kreće, ali nikomu se ne ide. Slijede dogovori o slijedećim susretima.

Mi, kao organizatori, veoma smo zadovoljni, a čini mi se da su i gosti ako možemo suditi po elektroničkim pismima koja su nam stizala slijedećih dana.

I na kraju što reći, osim - vidimo se i dogodne. Svima hvala na posjeti i sudjelovanju!

Nives Beissmann

Šavuot u Osijeku

U našoj općini proslava Šavuota nije uobičajena. Barem nekada prije nije bila. Međutim, kako Šavuot pada upravo u vrijeme kraja školske godine, onda je to zgodna prilika da se okupimo i da na neki način napravimo završnu priredbu Nedjeljne škole, a ujedno i proslavimo praznik. Tako smo napravili i ove godine.

Djeca su nam pročitala nekoliko riječi o tome što je Šavuot, što znači i kako se obilježava. Također su nam pročitali priču-pjesmicu „Mojsije“ iz knjige „Otkrića starih priča“ autorice, naše drage, Marine Šprajc-Petreković.

Kako se na Šavuot jedu mliječni proizvodi, tako su nam članice naše Ženske sekcije priredile kolače i slane grickalice od sira, jogurta i mlijeka.

Međutim, uz sve to, najzanimljivije je bilo iznenađenje koje sam priredila starijim članovima naše općine. S obzirom na to da su oni navikli gledati nastup naše plesne grupe prilikom svakog okupljanja, nisu očekivali da će i sami ovog puta morati upravo – plesati. Naučili su čak dva plesa. Bilo je to mnogima potpuno novo iskustvo, ali se svima svidjelo. Čini mi se da će ući u obavezni program svih naših budućih okupljanja. Neki su mi čak „zaprijetili“ da će od sada dolaziti na naše plesne probe. Vidjet ćemo.

Kako nam je bilo, pogledajte fotke i prosudite sami.

Nives Beissmann

Kako smo iskoristili poklon za Purim?

Za ovaj smo Purim došli na čisto neobičnu ideju. Zašto ne bismo djeci poklonili nešto drugačije od uobičajenih poklončića – čokolade, bombona, olovčica, blokića...

Već nam je ponestalo ideja čime ih razveseliti, kada ta naša današnja djeca i tako imaju svega i ničega nisu željna.

Onda je naš tajnik došao na ideju – zašto im ne bismo poklonili izlet. Smiješno zvuči, ali je u stvarnosti bilo vrlo zgodno. Jedne nedjelje smo mi umjesto u Nedjeljnu školu zapalili put Emausa, izletišta nedaleko Osijeka i proveli tamo nezaboravni dan.

Ponijeli smo meso i pekli roštilj, bilo je kolača, dakle gladni nismo bili. Igrali smo golf, s lopticama za pravi golf, igrali smo odbojku (koliko nam je puta lopta završila u vodi, nećemo komentirati), nogomet, ljuljali se na improviziranoj ljuljački, igrali smo pikado koji smo ponijeli i plesali izraelski folklor do iznemoglosti (točnije dok nisu izdahnule baterije na CD playeru).

Doduše, malo su nas ostali izletnici čudno gledali, ali samo u početku. Poslije su pokazivali otvorene simpatije i gledali naše plesanje kao da su na nastupu.

Vrijeme je bilo prekrasno, svi dobro raspoloženi, program raznovrstan, nije bilo šanse da nam bude loše.

Na kraju su sva djeca zaključila: komu trebaju pokloni - ići ćemo svaki put na izlet, to je neopisivo ljepše.

Pogledajte fotku i uvjerite se i sami.

Nives Beissmann

Priče o nežidovima koji su pod cijenu vlastitog života za vrijeme Drugog svjetskog rata spašavali Židove su poznate i uvijek jednako dirljive. No priče o Židovima koji su poduzimali jednako herojska djela još uvijek nisu dobile svoje pravo mjesto....

Židovi koji su spasili Židove u vrijeme Holokausta

Navikli smo na ceremonije «Pravednika među narodima», kojima se od 1963. godine nadalje u Yad Vashemu proglašavaju nežidovi koji su spasili Židove u vrijeme Holokausta. Ukupno je do sada proglašeno (do 1. siječnja 2008.) 21.212 pravednika, od toga 106 u Hrvatskoj.

I dok su ti hrabri ljudi, koji su riskirali svoje živote da bi spasili Židove, veoma poznati, slavljani i počašćeni, dugo se vremena zaboravilo na brojne Židove i židovske organizacije koje su spašavale svoje sunarodnjake i koji su također riskirali svoje ionako ugrožene živote.

Oni su sve do sada ostali nepoznati, ostalo ih je još malo živih, a i nerado govore o svojim podvizima - smatrajući ih normalnim.

U želji da prekinu dugogodišnju šutnju, jedna je grupa Židova iz Nizozemske, Francuske i Njemačke, koji su preživjeli Holokaust zahvaljujući Židovima i židovskim organizacijama, ustanovila u Jeruzalemu 2000. godine «Action Committee for Recognition of Jewish Rescuers» (Akcijski komitet za priznavanje židovskih spasitelja).

Od tada je napravljeno mnogo, skupljeni su materijali i svjedočanstva, utjecalo se na aktivnosti u Yad Vashemu i Memorijalnom muzeju Holokausta u SAD-u, organizirane su konferencije i projekti itd.

U lipnju 2004. održana je konferencija u Yad Vashemu «Jews rescued Jews during the Holocaust» na kojoj je predavanje održala Chana Arnon iz Jeruzalema. U tom su predavanju dane definicije i opisi akcija i imena organizacija i pojedina.

Proučavajući te materijale naišla sam samo na dva mjesta poveznicu s našim prilikama.

U jednom se spominje spašavanje 100 židovske djece iz Njemačke preko Zagreba. To je dobro poznata i opisana WIZO akcija u Zagrebu – ali, eto nažalost, poznata je bila samo nama.

U drugom se slučaju spominje akcija Josefa Indiga koji je spasio grupu djece preko Slovenije, Italije, Švicarske do Palestine. I to je poznato detaljnije samo nama.

Na proučavanje materijala, koji je do sada prikupljen i uključuje u tu akciju potakla me je molba Chane Arnon da joj pošaljem materijale iz Hrvatske, jer da nema nikoga iz te zemlje.

S njom sam se upoznala na nedavnoj konferenciji u Jeruzalemu, gdje je također govorila o toj akciji i kao član Izvršnog odbora Svjetske organizacije preživjelih Holokaust (World Federation of Jewish Child Survivors of the Holocaust) utjecala na to da se u program te organizacije uvrsti i pitanje priznavanja Židova koji su spašavali Židove.

I poznati i priznati istraživač Jehuda Bauer održao je svoje predavanje na konferenciji u Jeruzalemu 2007.

Pokazao je nekoliko primjera židovskog heroizma u spašavanju, osobito spašavanju židovske djece.

Opisao je spašavanje djece iz Francuske pomoću organizacije OSE koja je uspostavila mrežu za spašavanje i skrivanje djece po francuskim selima.

Tu je mrežu organizirao židovski električar po imenu Georges Garel («Circuit

Garel») i angažirao čak i jezuitskog svećenika te djevojke koje su biciklima obilazile sela da nađu skloništa itd. Spašeno je tisuće židovske djece.

U Belgiji je postojao CDJ (Comitee de defense Des Juifs) u kojoj su radili zajedno Židovi i ne-Židovi.

U Budimpešti je grupa mladih cionista krivotvorila dokumente, dobavljala lijekove i hranu u dječje domove. Cionistički ilegalci su zapravo diplomati (i Raoula Wallenberga) opskrbljivali podacima i materijalima kako bi su mogli spasiti Židove.

Zanimljiv primjer Slovačke

U Slovačkoj, gdje je bio fašistički režim vodio katolički svećenik (Tiso), organizirana je radna grupa na čelu s Gizi Fleischman potpomognute od jednog ultra-ortodoksnog rabina.

Bauer navodi taj slučaj kao jedini u kojem su Židovi svih pogleda i porijekla radili zajedno na spašavanju drugih.

Posebno je spomenuo Edvarda Laufera, koji se nakon mnogih ratnih dana vratio u slovački grad Nitru gdje su pripadnici fašističke garde «Hlinka Guard» terorizirali Židove pa tako i ženu Eduarda Laufera, koji je zbog toga ubio jednog «gardistu» i morao pobjeći na sjever Slovačke gdje je dobio novi identitet kao Teofil Golar. Pod tim imenom pridružio se Hlinka Gardi, čak je postao trgovac metalima. No u svom je dućanu sagradio tajnu sobu u kojoj je sakrivao Židove.

Angažirao je i svog slovačkog radnika koji je sagradio poseban bunker za ugrožene Židove. No kada je deportacija Židova prestala u 1942., ti su Židovi osnovali selo visoko u Tatrama i tako se spasili.

No jednoga dana na vratima Eduarda Laufera alias Teofila Golara pojavio se jedan čovjek koji je bio pravi Teofil Golar.

Tada je napravljen aranžman da se pravom Golaru plaća stalno mjesečno svota novca da bi šutio.

Golar je pomagao i partizane. Ali bio je izdan i zatvoren, pretučen, no uspio je

pobjeći. Spašavao je i ugrožene Slovake, bio je u Češkoj armiji i kao oslobodilac ušao u Prag u svibnju 1945.

Poslije je organizirao židovsku «borbenu jedinicu» koja se borila za nezavisnost Izraela, umro je u Izraelu 1970. godine.

Zatim su slijedili primjeri iz Poljske i drugih zemalja.

Na kraju Bauer objašnjava i zašto se do sada nije pisalo o Židovima koji su spašavali Židove - a to je zbog židovske tradicije. Da Židov spašava Židova - to je obaveza- to nije ništa specijalno i značajno!?

Ali tu je drugi argument - ako se oda poštovanje Židovima koji su spašavali Židove, imat ćete tzv. «Mayflower Syndrome».

Mayflower je bio veliki preoceanski brod s tisućama putnika i zapravo su svi Amerikanci njihovi potomci.

Tako će i svatko od nas moći reći «moji su rođaci spašavali Židove».

Zbog toga morate skupljati materijale, ali morate znati da Židovi nisu bili «objekt», oni su bili «subjekt» i spašavali su kada su mogli i ako su mogli.

Mora se znati da Židovi nisu bili veći heroji nego ostali, ali nisu bili ni manje heroji nego drugi. Oni su sami bili prestrašeni i ugroženi u svojem životu, ali su prevladali taj strah i učinili fantastične stvari.

Bauer upozorava na to da se na Holokaust danas u svijetu gleda samo kroz njemačke oči... Nijemci su učinili to, Nijemci su ubijali... a gdje su bili Židovi? Oni su bili samo žrtve!

To je potpuno nerazumijevanje prilika, jer Židovi su bili žrtve - to je istina, ali oni nisu bili samo žrtve. Oni su bili zajednice, osobe sa svojom vlastitom kulturom, svojom civilizacijom, svojim porijeklom, svojim snovima i svojom budućnošću..

Polaganje vijenaca u Yad Vashemu u ime organizacije Holokaust preživjelih (2007)

ali mnogi od njih nisu dočekali tu budućnost.

I Židovi su reagirali, a kako su reagirali to je upravo važno za nas, jer mi smo njihovi nasljednici.

ŽIDOVSKA ZAJEDNICA KAO TAKVA NASLJEDNIK JE TOGA ŠTO SE DOGODILO -A TI LJUDI NISU BILI «OBJEKT»- TO SU BILI LJUDI SA SVOJIM TALENTIMA, MIŠLJENJIMA, POGLEDIMA, NAČINOM ŽIVOTA, NADAMA I SNOVIMA.

„Mi nismo ovdje samo da ostvarimo te snove, nego da ih prenosimo dalje“, rekao je Bauer.

Ovaj nadahnuti govor i primjeri mogu nam pomoći da i mi skupimo materijale - ta imamo bezbrojne naše primjere kojih se sjećamo ili smo o njima čuli.

Na predstojećoj godišnjoj internacionalnoj konferenciji preživjelih Holokaust, koja se održava u SAD-u , od 7. do 10. studenog 2008., predviđena je posebna panel-diskusija o Židovima koji su spašavali Židove.

I ja sam pozvana da sudjelujem, ali žalost zbog obiteljskih problema ne mogu putovati, ali sam poslala svoj rad (mora biti na engleskom) koji sam prikazala na simpoziju u Dubrovniku - o spašavanju Židova za vrijeme Holokausta u Dubrovniku, Splitu, Rijeci i drugim mjestima Jadrana. On se nalazi i na web stranici www.cendo.hr

Melita Švob

Hrvatska je drugu godinu za redom dobila izrazito lošu ocjenu u novom godišnjem izvješću Centra Simon Wiesenthal objavljenom krajem travnja, a zajedno s njom u skupini ocijenjenoj s F-2 su Australija, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva i Ukrajina.

HRVATSKA PONOVO DOBILA LOŠU OCJENU CENTRA WIESENTHAL

Centar Simon Wiesenthal, sa sjedištem u Jeruzalemu, objavio je preliminarne rezultate 7. godišnjeg izvješća o istragama i progonu nacističkih ratnih zločinaca u svijetu, a u njemu je ocjenama od A (najviša) do X (najslabija) ocijenio napore pojedinih država u izvođenju nacističkih zločinaca pred lice pravde. Hrvatska je drugu godinu za redom dobila izrazito lošu ocjenu F-2.

Najbolju ocjenu, ocjenu A, dobile su SAD, a nakon njih slijede Kanada, Njemačka i Italija s ocjenom B.

Ocjenu C dobile su Srbija, Poljska i Austrija za "minimalan uspjeh koji je mogao biti veći".

Oznaku F-2 dobile su države, među kojima i Hrvatska, koje nemaju pravnih zapreka za istragu i progon osumnjičenih nacističkih ratnih zločinaca, ali čiji su naponi ili nedostatak napora rezultirali potpunim neuspjehom tijekom praćenog razdoblja, ponajprije zbog manjka političke volje da se

postupak provede i/ili nedostatka potrebnih sredstava i/ili ekspertize.

Izvješće pokriva razdoblje od 1. travnja 2007. do 31. ožujka 2008. i obuhvaća više od 30 država, od država u kojima su nacistički zločini počinjeni do onih koje su prihvatile ratne zločince nakon Drugog svjetskog rata.

U izvješću se navodi da je tijekom tog razdoblja zabilježen velik porast broja novih istraga, oštro se kritizira nedostatak političke volje za progon osumnjičenih ratnih zločinaca u post-komunističkoj istočnoj Europi i hvali se napredak u SAD-u i Italiji, ali i ističe da je samo sedam nacista "osuđeno" u usporedbi s 21 u prethodnom razdoblju.

"Među najvažnijim pozitivnim pomacima bio je značajan porast broja novih istraga pokrenutih tijekom navedenog razdoblja koji je sa 63 prošle godine narastao na više od 200", navodi se u izvješću.

DESET NAJTRAŽENIJH ZLOČINACA IZ DRUGOG SVJETSKOG RATA

Centar Simon Wiesenthal istovremeno je objavio i popis deset najtraženiji zločinaca iz Drugog svjetskog rata, a među njima se nalazi i Milivoj Ašner, nekadašnji načelnik ustaške policije u Požegi, koji trenutačno živi u Austriji.

Prema riječima voditelja Centra Efraima Zuroffa, prvi na tom popisu je Aribert Heim, SS-ovac i liječnik koji je radio u koncentracijskom logoru Mauthausen i koji bi sada mogao imati oko 93 godine.

"Imamo dobre razloge vjerovati da je još živ", kazao je Zuroff.

Nakon Heima slijede John Demjanjuk, ukrajinski emigrant koji se bori protiv deportacije iz SAD-a, Sandor Kepiri, Mađar optužen za sudjelovanje u ubojstvima više od 1.000 civila u Srbiji, Milivoj Ašner, za kojeg postoji sumnja da je imao aktivnu ulogu u slanju stotina Srba, Židova i Roma u smrt, Soeren Kam, bivši pripadnik SS-a kojeg traži Danska zbog ubojstva novinara 1943. godine, Heinrich Boere, plaćeni ubojica za Waffen-SS, Charles Zentai, bivši mađarski vojnik koji se sumnjiči za ubojstvo Petera Balasza u Budimpešti 1944. i koji se u Australiji bori protiv izručenja, Mihail Gorškov, koji je radio kao prevoditelj za njemački Gestapo u Bjelorusiji i koji je optužen za pomaganje u ubojstvima Židova, a sada živi u rodnoj Estoniji.

Na devetom mjestu je Algimantas Dailide, osuđen 2006. u Litvi zbog pomaganja nacistima u lovu na Židove. Osuđen je na pet godina, ali sudac je ocijenio da mu je zdravlje tako narušeno da ne može odslužiti kaznu.

Na 10. mjestu je Harry Mannil koji živi u Venezueli. Bivši je časnik estonske političke policije i njemačkih snaga sigurnosti za vrijeme nacističke okupacije Estonije. Tereti ga se da je sudjelovao u ubojstvima stotina Židova.

Aribert Heim (gore), John Demjanjuk (sredina), Milivoj Ašner (dolje)

U galeriji „Milan i Ivo Steiner“ u Židovskoj općini Zagreb nedavno je otvorena izložba naše poznate umjetnice Vere Dajht-Kralj.

Izložbu je emotivnim riječima otvorila Zora Dirnbach koja je istaknula da je skulptorica i umjetnica Vera Dajht-Kralj „prezentacijom svojih radova, svoga zapravo nevjerojatno bogatog stvaralačkog opusa, već odavno trebala počastiti ovu kuću, ali i sve nas koji kao svjedoci njene umjetničke snage i siline kreativnosti stojimo danas pred njenim radovima“.

„Stojimo i prepoznavamo da su ovo djela koja će sve do vječnosti dokazivati onu do kraja neizmjerljivu i neuhvatljivu stvaralačku moć koja je samo rijetkima darovana, a među njima dokazano i njoj. Tako je pored onih tako rijetkih primjeraka ženskog skulptorskog stvaralaštva, kakvo pamtimo uz imena Auguste Savage i Camille Claudel, i njeno ime već davno našlo svoje mjesto u povijesti umjetnosti ne samo ove zemlje, nego i svijeta“, kazala je Zora Dirnbach.

O tome, nastavila je, svjedoče i brojna izlaganja radova Vere Dajht-Kralj, kao i brojne dobivene nagrade na domaćim i inozemnim natjecanjima.

„A onda je jednoga dana Vera Dajht-Kralj otkrila ljepotu i bogatu podatnost terakote i onda se, zaboravivši na sve dotadašnje materijale koji su se pod njezinim rukama pretvarali u čudesne oblike, posvetila samo njoj“, istaknula je Zora Dirnbach.

O djelu Vere Dajht-Kralj u katalogu izložbe nadahnuto je pisao i Franjo Mrzljak, istaknuvši da „kiparstvo Vere Dajht-Kralj karakterizira bogatstvo kolorita cakline i osobnost tehnologije. Umjetnica prilagođuje svoju ‘manufacture’ tehničkom postupku hladnog lijeva (galvanoplastika). U njezinom alkemičarskom ateljeu rastu bakrene priče, od minijatura za žensko kićenje, do reljefa velikih dimenzija. Oblik, boja i priča isprepleću se, uznose do usklika, radosti i sreće, ponegdje bljesne iskra erotskih ushićenja“.

VERA DAJHT- KRALJ - NEUHVALJIVA STVARALAČKA MOĆ

Vera Dajht-Kralj rođena je u Zagrebu, gdje je završila studij na Akademiji likovnih umjetnosti (ALU) i pohađala specijalku kod profesora Frane Kršinića i Antuna Augustinčića.

Od listopada 1952. godine do studenoga 1953. absolvirala je poslijediplomski studij u Parizu na Akademiji Beux Arts kod profesora Yencenssa.

Od 1955. godine članica je Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske (ULUH).

Od 1952. godine do danas (prvo izlaganje u Parizu, Musee Municipal d’Art Moderne) do danas sudjelovala je na više od 70 samostalnih i skupnih izložbi u zemlji i svijetu (Pariz, Padova, Rimini, Napulj, Ferrara, Limoges, Mannheim, Faenza, Kairo, Atena...).

Od 1954./55. godine do danas ostvarila je 10 spomenika i predložila 20-ak kiparskih ideja za javne prostore u Zagrebu, od kojih je prihvaćena i 1991. godine postavljena skulptura „Prozor“ u Tkalčićevoj ulici.

„Kao izrazito figurativni, antropomorfni umjetnik kiparica Vera Dajht-Kralj neizbježno se i nesvjesno nastavlja na dugačku tradiciju likovnog predočavanja ljudskog lika. (...) U svakom slučaju preferira lirski pristup, metaforiku i simboliku topline, sklada, afirmativnog prihvaćanja prirode. Njezini reljefi i skulpture odaju se narativnosti i bajkovitosti, a ponajmanje se plaši veza i usporedbi s glazbom“, napisao je Tonko Maroević.

Na svečanoj sjednici Hrvatskog sabora održanoj 30. svibnja povodom proslave Dana Hrvatskog sabora, predstavljena je nova knjiga u izdanju tvrtke Leykam International iz Zagreba, autora Željka Heimera pod naslovom "Grb i zastava Republike Hrvatske".

SVEČANO PREDSTAVLJENA NOVA KNJIGA ŽELJKA HEIMERA

Svečana sjednica, na kojoj su uz zastupnike Hrvatskog sabora sudjelovali i najviši državni dužnosnici, predstavnici izvršne i sudbene vlasti, predstavnici vjerskih zajednica i diplomatskog zbornice te drugi visoki gosti, počela je intoniranjem hrvatske himne te minutom šutnje za poginule. Predsjednik Sabora, Luka Bebić održao je uvodnu riječ kojom se osvrnuo na povijest Sabora i njegovu ulogu.

O knjizi je sa saborske govornice govorio prof. dr. sc. Neven Budak, urednik te autor, mr. sc. Željko Heimer, koji je ukazao na motive za nastanak i metode koje je koristio pri pisanju knjige.

"Proučavanjem grbova i zastava aktivno sam se počeo baviti početkom 90-ih godina, a moje ranije afinitete prema simbolima neposredno je potaknulo tada učestalo pojavljivanje grba i zastave Republike Hrvatske na mnogim internetskim stranicama na koje sam nailazio, pa i na nekim vrlo respektabilnim izvorima", rekao je predstavljajući

Veksilolog Željko Heimer u prošlim je brojevima Ha-kola opširno pisao niz tekstova o povijesti izraelskih zastava.

jući zastupnicima i gostima svoju knjigu, Željko Heimer.

Hrvatski sabor ukazao je izdavaču i autoru veliku čast što je uključio predstavljanje knjige u taj svoj važan događaj. Knjiga na dvjesto stranica daje prikaz suvremenog grba i zastave Republike Hrvatske, uz povijesni pregled te uvod u heraldiku i veksilologiju, po prvi put donosi preciznu tehničku konstrukciju grba i zastave temeljeno na autoru dostupnim izvorima i današnjoj svjetskoj praksi. U nastavku su naputci za pravilno korištenje grba i zastave, kao i poglavlje o uporabi zastave na brodovima. Prikazani su i temelji za isticanje stranih zastava u Hrvatskoj, za korištenje zastava nacionalnih

manjina, zastave i lente predsjednika Republike te temeljna načela grbova i zastava općina, gradova i županija. U prilogu su citirani izvadci iz relevantnih povijesnih i današnjih zakonskih tekstova te popis zakonskih akata koji uređuju pitanja grbova i zastava u Hrvatskoj.

Uz knjigu je priložen i CD na kojem se nalaze vektorski crteži grba i zastave u različitim formatima zapisa i za različite načine tiska uz kratku uputu za uporabu.

PUPAVAC - IZRAELSKA NACIONALNA PTICA

Više od 150.00 Izraelaca izabralo je pticu pupavac za svoju nacionalnu pticu prigodom 60. godišnjice Države Izrael, objavio je u svibnju izraelski predsjednik Shimon Peres.

Pupavac (duhifat na hebrejskom jeziku), osvojio je 35 posto glasova na natječaju koji je sponzoriralo Društvo za zaštitu prirode u Izraelu (SPNI) i pobijedio je devet drugih ponuđenih ptica.

U izboru su sudjelovali i učenici iz 4.000 škola i djeca iz 9.500 vrtića.

Ta ptica (Upupa epops) dugačka je između 25 i 29 centimetara i ima raspon krila od 44 do 48 centimetara. Živi u Europi, Aziji, Sjevernoj Africi i subsaharskoj Africi.

Pupavac se spominje u Starom zavjetu i Kuranu.

Svake godine, u Izrael dolazi pola milijarde ptica selica.

Naši vrijedni plesači skupine Or haŠemeš uključili su se svojim plesom u obilježavanje 60. godišnjice Države Izrael.

OR HAŠEMEŠ U ČAST IZRAELA

U okviru desete godine rada plesna grupa Or haŠemeš nekoliko je nastupa posvetila šezdesetoj obljetnici stvaranja Države Izrael.

Bila je to ujedno prilika da se na repertoaru grupe po prvi put nađu izraelski plesovi stvoreni u novoj državi, s tipičnim obilježjima narodnog plesa. Publika je tako na Smotri folkloru grada Zagreba mogla vidjeti izbor plesova na omiljene izraelske melodije, od onih dinamičnih *Ruah ve'eš, vjetar i vatra* do romantičnih kao *Erev šel šošanim, večer ruža* i *jad ktana, malena ruka*, uz također nekoliko nezaobilaznih *Hora*.

Stručnjaci, kritičari koji kontinuirano prate i pišu o nastupima Smotre folkloru, a koji su do sada nekoliko puta izražavali nedoumice o načinu izvođenja židovskog plesa s obzirom na ukomponiranu priču, koja je tradicionalno činila osnovu svakog dosadašnjeg nastupa plesne grupe Or haŠemeš, napokon su ovoga puta mogli odahnuti. Svi su se plesovi, naime, osim nadahnute igre između izraelskog zemljoradnika i pastirice kod zdenca, odvijali u klasičnom krugu.

Razlog zbog kojega je grupa Or haŠemeš inače izbjegavala jednostavne formacije i nastojala se izraziti scenskim igrama proizlazi iz objektivne situacije nastanka izraelskog folkloru. S obzirom da sama Država traje tek šezdeset godina, a taj period je prekratak da pokrpa praznine nastale zbog dvijetisućegodišnjeg života u tuđini, novostvoreni izraelski folklor u usporedbi s dugom tradicijom folkloru ostalih naroda, mogao bi se dojmiti inferioran u smislu autentičnosti, budući da se nedvojbeno radi o novokomponiranom materijalu bilo muzike, plesa ili kostima.

U želji da ne zaostane za visokom razinom koju su postavile neke etno-manifestacije, grupa Or haŠemeš je pronašla način kako da iz bogate prošlosti izvuče što je moguće više podataka kako bi ih na što pristupačniji način prezentirala javnosti, a tim je veće iznenađenje bio ovaj pravi folklorni nastup.

Neda Wiesler

Kritika Ovaj je roman Filipa Davida proglašen jednim od najboljih novih srpskih romana

Priča o nacističkim lovcima na okultno

Roman je zapravo diptih dviju priča - o ljubavi i umiranju

Što su nacisti radili kada se "konačno rješenje" nije pokazalo konačnim i koja je uloga u tome bila autističnog židovskog dječaka

• DRAGAN JURAK

Početkom 1942. petnaestoricu najviših dužnosnika Trećeg Reicha naredeno je iz Hitlerova voljera da prisustvuju sastanku u berlinskoj vilici na Wannseeu.

Tema "radnog ručka" bilo je "konačno rješenje židovskog pitanja". Sastanak je otvorio general Heydrich govorom o "pobitni" i "evakuaciji" Židova. SS-bojnik Lange na to je upitao je li on "evakui-
zao" 30.000 Židova koje je po-
bio u Latviji. Heydrich mu je
odgovorio: "Da, mislim da to
odgovara pojmu evakuacije".

Nacistički Dosjed X

Nacisti nisu vjerovali u zagro-
blni život. Smrtna jedinka be-
smrtnost je mogla dosegnuti

FILIP DAVID
SAN O
LJUBAVI I
SMRTI
Pobitnici, 2012. godina

samo kroz vječnu naciju. No, što ako ipak postoji "zagroblni život"? Ta mogućnost spudala je u nalučnost "Ahnenerbe", nacističke organizacije za istraživanje rase čistoće, germanskih mitova, paganske religije i okultnog.

U romanu "San o ljubavi i smrti" Filip David piše o holokaustu i "mogućnosti postojanja

nekačkovog oblika egzistencije posle smrti". Dr. Franz, banatski suradnik Ahnenerbe, spekulira: "ako umiranje nije konačni oporhtaj i egzistencijom, to otvara niz novih problema i postavlja pitanje efikasnosti mjera koje se preduzimaju u subrealitima za raitno i politički nepoželjne".

Brige dr. Franca oko poten-

cijskog ciklusa zagrobnog života na holokaust odlično sa-
žimaju "San o ljubavi i smrti", roman o "famaistici i stvarnosti", "holokaustu i vječnom životu". Diptih Filipa Davida - sastavljen od "Kratkog romana o ljubavi" i "Kratkog romana o umiranju" - srpska je kritika proglašila najboljim srpskim romanom u posljednjih nekoliko godina.

U prvom dijelu romana David piše o neprepoznanom pro-

vedniku zaljubljenom u mrtvu djevojku. U romanski zanimljivijem "Kratkom romanu o umiranju" židovski mističar zamjenjuje nacistički okultizam.

Zanimljiva skica

Tragajući za arjevskim nadčuvnikom, nacisti provode ispitivanja na ljudima s posebnim sposobnostima. Pa tako Ahnenerbe "regrutira" Erika Vajsa, autistično židovsko dijete sa

sposobnošću telepatije. David vuče priču od 1918. kada su se Erikerovi roditelji spoznali, preko 1933. godine Erikerova rođenja i dolaska Hitlera na vlast, sve do 1993. David se prebrzo kreće kroz roman, ostavljajući mnoge zanimljive dijelove nekolicinimima. Ipak, u nekoliko trenutaka počinje. Sarkastični humor kojim razgrađuje konačnost "konačnog rješenja" jedan je od tih izvanrednih trenutaka.

AVRI LEVITAN NA „LJETU U VARAŽDINU“

Izraelski violinist svjetskog glasa Avri Levitan predstavio se krajem lipnja varaždinskoj publici, u sklopu manifestacije „Ljeto u Varaždinu“, djelima Bacha, Blocha, Schumanna, Brucha, Brahmsa i Piazzole, uz klavirsku pratnju Varaždinke Petre Milković.

Avri Levitan rođen je 1973. godine u Tel Avivu, gdje je studirao violinu. Diplomirao je u klasi profesora Haima Tauba na akademiji Rubin u Tel Avivu, a magistrirao u Parizu na Conservatoire National Supérieur de Paris.

Danas Avri Levitan nastupa s vodećim svjetskim pijanistima i orkestrima, a nastup u Varaždinu bio je dio njegove ovogodišnje europske turneje.

Tijekom karijere nastupao je s nekim od najprestižnijih svjetskih muzičara, poput pijanista Petera Jablonskog, Rolanda Pontinena, a surađivao je i s violinistima Guyom Braunsteinom, Ulfom Wallinom, čelistima Bernardom Greenhousom, Garyem Hoffmanom i klarinetistom Karl-Heinz Steffensom.

Avri Levitan dokazao se i kao profesor violine te predaje na brojnim sveučilištima u svijetu.

Izvođači su svojim kretnjama razbacivali sitne kuglice

PLES "Shaker" Inbal Pinto Dance Company u Zagrebačkom kazalištu mladih

Crno-bijeli svijet iz Izraela

ZRINKA RADIĆ

Dvjestna izvedbama vizualno spektakularne predstave "Shaker" čuvene izraelske koreografinje Inbal Pinto i Avshaloma Pollaka službeno je, mjesec dana ranije, najavljena naša najveća međunarodna plesna manifestacija – 25. tjedan suvremenog plesa u Zagrebu. Znameniti autorski dvojac publici je u ZKM-u opet ponudio pamtljivo iskustvo: ovaj put njihovo osobujno, maštovito plesno kazalište nadahnuo je bajkoviti svijet unutar staklene kugle koja se i na najmanji dodir ispunjuje pahuljama snijega. Ciljeli se koncept "Shakera" temelji na nadrealnom svijetu iz mašte – scena, posuta umjetnim snijegom, olicenje je čistoće i nevinosti. Tri male brvnare nastavaju likovi (11 performer), čiji svaki

pa i najmanji pokret stvara dojam uskovitanih snježnih pahuljica. No, taj lirski zimski pejzaž samo je iluzija sreće, koju s ne tako bajkovitom realnošću povezuje niz vizualnih elemenata i opečnih emocija. Kako izvođači, uz zlokoban huk vjetra i šuškanje, svo-

Plesni vokabular sazdan je od kombinacije modernoga plesa, baleta, mime i akrobacije

jim kretnjama polako razbacuju sitne kuglice, siječe se dojam topljenja "snijega". I svjetlo Urija Moraga i glazbeni kolaž, koji kombinira folklorna glazbu, japanske pop-hitove iz 50-ih, te klasike poput Chopina ili Purcella, izvrsna

su podloga za snatrenje i romantiku, koji s vremenom prerastaju u osjećaje nelagode, tuge i grubosti. Prepoznatljiviji plesni vokabular sazdan je od kombinacije modernoga plesa, baleta, mime i akrobacije. Pinto i Pollak, koji već prema ustaljenom običaju sve konce predstave čvrsto drže u svojim rukama i potpisuju sve – od koreografije, režije, scene i kostima pa do izbora glazbe – tome su kani-
li doskočiti nekoliko godina
zgodnih redateljskih rješenja, kao i početkom nastalom iz precizno dočitrane mješavine mašte, humora i intelektualnog angažmana, koji gledatelju omogućava da iz njihova uzraka iščita značenja sukladna vlastitim iskustvima – globalnu krizu identiteta, problem nasilja i terorizma, ili samo lijepu sliku...

Simon Rocker

GRAFIČKI PRIKAZ ESTERE

Iz „Megillat Esther“ JT Waldmana: nespješna svoje sudbine Kraljica Vašti opušta se na ženskom banketu

Haman odaje počast Mordehaju

Mordehaj je doznao za Hamanov plan da uništi Židove

Umjetnici su se često okušavali u „Knjizi o Esteri“. U jednoj megili iz 14. stoljeća deset Hamanovih sinova visi s drveća kao zrelo voće. Četiri stotine godina kasnije, gospoda i dame dostojanstveno se voze u kočijama preko srebrom pokrivenog svitka.

Ali nitko nije s pričom o Purimu postupao kao mladi američki ilustrator JT (Jeffrey) Waldman, s njegovim živahnim stripom.

utočištu (duhovne) obnove u Woodstocku, od jedne mlade ortodoksne žene čuo je nepatvorenu priču i pomislio: „Uh, to bi činilo sjajan strip!“

Rad na stripu trajao je sedam godina, što je uključivalo godinu i pol boravka u Progresivnoj ješivi u Jeruzalemu, gdje je studirao hebrejski jezik i rabinske izvore, koji će mu poslije pomoći s prijevodom i predstavljanjem teksta megile.

Njegova umjetnička inspiracija protezala se od Art Nouvea 19. stoljeća do rane perzijske umjetnosti. „Sve u priči je pretjerano i hiperbolički“, kaže Waldman. „Htio sam da detalj bude bezobziran. Ovdje je Mordehaj s licem neprijateljskog zlog duha, čuvar vidljivo *zafitg* (punašne) Estere“.

Na sredini morate knjigu okrenuti naopačke i čitati iz suprotnog pravca. To je dosjetka koja igra na temu dramske inverzije u priči - koja se odražava u rabinskoj zapovjedi da se na praznik pije dovoljno vina kako bi se moglo razlikovati Mordehaja od Hamana. On i dalje provodi tu ideju tako što upotrebljava isto lice - modelirano na svojem vlastitom - i za Hamana i za Mordehaja, koji se razlikuju samo kosom na glavi.

Njegovo je istraživanje vidljivo u fus-notama, gdje se vidi da su izvorne ideje preuzete iz komentara Midraša. Dok se aluzije na Midraš mogu ostaviti sofisticiranijim čitateljima, tinejdžeri će uživati u glavnoj radnji. Waldman svoj roman ocjenjuje „PG13“

(tekst prevela Mira Altarac Hadji-Ristić. Tekst je objavljen 21. ožujka 2008. godine u Jewish Chronicle)

Mordehaj Judejski odbija se pokloniti Hamanu s turbanom na glavi

Njegov grafički roman od dvjesto stranica u crno-bijeloj izvedbi, koji je prvi put tiskalo Židovsko izdavačko društvo 2005. godine je tour de force, koji isprepleće raskošan govor slika s kaligrafskim tekstom na hebrejskom.

Kao dijete, odrastao je s bajkovitom predodžbom biblijske knjige ugurane između svečane haljine i hamantašni. „Bila je sanirana“, kaže on. „Sav seks i nasilje i alkohol bili su za klince uklonjeni“.

Tek u svojim dvadesetim godinama, u Židovskom

Dr.sc. Dragan Damjanović, s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, upoznao nas je u prethodnim člancima s izgradnjom i stilskim osobnostima prve vukovarske sinagoge, a sada pratimo priču o daljnjoj sudbini zgrade vukovarske sinagoge.

Prodaja prve vukovarske sinagoge mađarskoj kalvinističkoj zajednici i sudbina te građevine

Piše: dr. sc. Dragan
Damjanović

Uvod

Nakon upoznavanja s poviješću izgradnje i stilskim rješenjem prve vukovarske sinagoge zanimljivo je osvrnuti se i na daljnju sudbinu te građevine, kada ona više nije služila kao vjerski objekt Židova već mađarske kalvinističke zajednice.

Vukovarska je židovska zajednica do kraja 19. stoljeća izrasla, naime, u jednu od najvećih i najbogatijih židovskih općina Hrvatske. Stara sinagoga više nije zadovoljavala ni izgledom, a ni veličinom te se 1889. započinje s izgradnjom novog velikog hrama prema projektu bečkog arhitekta Ludwiga Schönea u neposrednoj blizini starog hrama, u istoj Gajevoj ulici, nešto bliže centru grada. Nakon završetka nove sinagoge odlučilo se, 1894./1895.¹ godine, prodati staru mladoj mađarskoj kalvinističkoj općini, koja ju je adaptirala u crkvu. Sudeći po sačuvanoj fotografiji ta adaptacija prvih godina nije zahvatila pročelja građevine, već, vjerojatno, samo njenu unutrašnjost.²

Prodaja objekta namijenjenog kultu za ostale dvije monoteističke abrahamističke sljedbe (kršćanske i muslimanske) posve je neuobičajena. Do promjene «vlasništva» dolazi samo u slučaju potpune promjene stanovništva iseljavanjem ili nakon ratova (pretvaranja katoličkih bogomolja u muslimanske i obrnuto, ili katoličkih u pravoslavne i obrnuto), međutim kod Židova ona nije tako rijetka upravo zbog drukčijeg, već spomenutog, specifičnog shvaćanja sinagoge: ne kao sakralnog objekta već kao središnje zgrade okupljanja mjesnog Židovstva. Stoga ne treba čuditi što je vukovarska židovska općina bila spremna prodati jednoj kršćanskoj sljedbi svoju prvu sinagogu. Nakon nestanka židovskih zajednica u Drugom svjetskom ratu i neke će druge hrvatske sinagoge biti ustupljene kršćanskim sljedbama, poput donjogradske

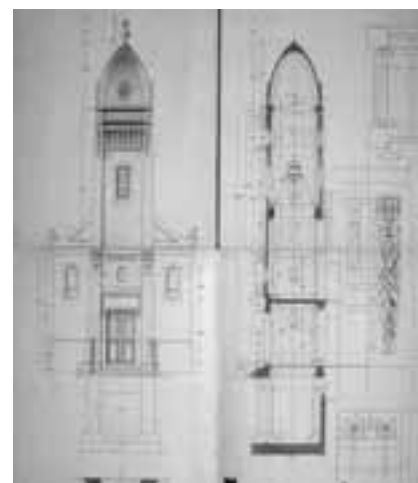
Prva vukovarska sinagoga

osječke, koja je prodana Pentekostalnoj crkvi. Nažalost takva će praksa dijelom dodatno pogoršati i onako nesretnu sudbinu malobrojnih sačuvanih hrvatskih sinagoga, poput vukovarske velike sinagoge, koja je prodana za građevinski materijal.

Nadograđivanje zvonika na kalvinskoj crkvi/ranijoj sinagogi, 1910. godine

I nakon što će biti prodana kalvinima, vukovarska će prva sinagoga igrati važnu ulogu u povijesti graditeljstva Vukovara pa i cijele Hrvatske ponajprije zahvaljujući pregradnji i nadogradnji zvonika ispred starog dijela strukture 1910. godine. Građevina pri tom nije bila značajno prostorno proširena, no njezin je zvonik postao jedan od važnih vertikala u *skylineu* Vukovara. Radilo se u osnovi o manifestnoj nadogradnji kojom se jasno naznačivao sve važniji položaj kalvinističke zajednice u Vukovaru, čiji su vjernici gotovo isključivo bili Mađari, u vremenu neposredno prije početka Prvog svjetskog rata kada su naponi za mađarizacijom Hrvatske dirigirani iz Budimpešte došli do vrhunca.

Kalvinistička zajednica u Vukovaru rasla je u svojim počecima najviše zahvaljujući doseljavanju iz okoline tog gradića, ponajprije iz mađarskih sela Koroda i Laslova te hrvatskih Tordinaca. Na samom kraju 19. te u prvom desetljeću 20. stoljeća, ovu će zajednicu naglo demografski ojačati doseljenici iz Ugarske, osobito nakon podizanja kudeljare tvrtke Hungaria iz Novog Vrbasa u Bačkoj, koja je sa sobom iz tog i okolnih mjesta dovela brojne radnike kvalificirane za vrstu posla, koja je tvrtki bila potrebna, uglavnom Mađare.³ Sama je zajednica, međutim, od ukupno potrebnih 12.000 kruna za

Funtakov projekt za nadogradnju zvonika

Prva vukovarska sinagoga - kalvinska crkva nakon nadogradnje

nadogradnju zvonika na svojoj crkvi, darovala 7000, dok su se ostala sredstva skupila sa strane. Hrvatska zemaljska vlada darovala je 2000, Ervin Cseh 500, Zador Kelecsényi 200, vukovarsko trgovište 520, a društvo Julijan 1500 kruna.⁴ Spomenuto društvo u tom je trenutku u Hrvatskoj igralo ključnu ulogu u procesu mađarizacije, podizanjem brojnih mađarskih škola i sličnih institucija. Njegovo djelovanje direktno je bilo vezano uz mađarsku politiku kolonizacije hrvatskih krajeva, osobito Slavonije. Zbog svih tih

razloga državne su vlasti posvetile veliku pozornost posveti crkve. Sve reformatsko svećenstvo donjobaranjsko-bačko-slavonskog seniorata, biskup i član magnatske kuće Šandor Baksay, bivši hrvatski ministar u Budimpešti Ervin pl. Cseh, glavni seniorat Petar Szabo, svjetovni vrhovni kurator Ladislav pl. Thot, itd. prisustvovali su posveti, a svoju je odsutnost ispričao sam vrh vlasti u istočnoj polovini Monarhije, grof Istvan Tisza, tadašnji ugarski ministar predsjednik i Ignjat Daranyi.⁵ O ispolitiziranosti događaja jasno svjedoči i govor vukovarskog Mađara Zadora pl. Kelecsényija, nadzornika slavonskih misija i staratelja vukovarske kalvinske općine, u to doba vrlo aktivnog člana Trgovišnog poglavarstva, čovjeka koji je organizirao nadogradnju crkve. U govoru su, naime, istaknute uske veze Hrvatske i Ugarske te «sloga i bratska snošljivost» između svih narodnosti ovih kraljevina.⁶ Svečanost posvećivanja završene kalvinske crkve bila je vezana uz posvetu temeljnog kamena nove mađarske škole koja se počela graditi u Donjoj Mali.⁷

Izrada projekta povjerena Franu Funtaku

Izrada projekta za gradnju zvonika kalvinske crkve povjerena je tada najznačajnijem vukovarskom graditelju, inženjeru Franu Funtaku, kojeg su čitatelji Ha-kola već mogli upoznati kao projektanta velikog hrama u Vinkovcima i Zidduk-hadin kuće u Vukovaru. Iako vrlo mlad (1910. imao je tek 28 godina) Funtak se odmah nakon povratka sa školovanja na budimpeštanskoj Kraljevoj Josipovoj politehnici 1905. godine, isprofilirao kao pouzdan i kvalitetan projektant unutar vukovarske tvrtke Josip Banheyer i sin koja se zahvaljujući Funtakovu obrazovanju specijalizirala, među prvima u Hrvatskoj,

za gradnje u armiranom betonu. S izuzetkom vinkovačkog vodotornja do narudžbe za kalvinsku crkvu, taj je arhitekt projektirao gotovo isključivo mostove, posvuda po Hrvatskoj, od Krapine na zapadu do Rume na istoku zemlje.⁸ Upravo početkom 1910. godine, kada ga je kalvinska vukovarska zajednica i angažirala na nadogradnji zvonika, Funtak je dobio od Zemaljske vlade dopuštenje vršenja civilno-tehničke prakse,⁹ pa mu je to vjerojatno i omogućilo da počne intenzivnije projektirati i tzv. visokogradnje (zgrade, crkve itd.), a ne, kao do tada, gotovo isključivo mostove.

Valja istaknuti kako je zvonik kalvinske crkve prvi realizirani armiranobetonski zvonik Hrvatske uopće te kao takav s konstruktivne strane zauzima istaknuto mjesto u povijesti hrvatske arhitekture. U to se vrijeme podizala i crkva Svetog Blaža u Zagrebu u istom materijalu, no njezina struktura nije bila dovršena sve do 1913./1914. godine.¹⁰

Stilsko rješenje koje je arhitekt Fran Funtak primijenio nadograđujući zvonik kalvinske crkve derivirano je iz uobičajenog oblikovnog repertoara secesijske arhitekture. Funtak u potpunosti mijenja dotadašnji izgled pročelja crkva, aplicirajući na njega novo glavno pročelje ispred kojeg postavlja masivni, kako je već spomenuto, armiranobetonski zvonik. Promjene su nesumnjivo zahvatile i bočna pročelja. Sudeći po fotografijama nastalim neposredno prije rušenja građevine, Funtak je zatvorio klasicističke tzv. «termalne» prozore i otvorio veće pravokutne. Pri tome je možda dodao i stanovitu arhitektonsku plastiku na to pročelje crkve, eventualno samo specifične okvire prozora, međutim, ta se intervencija, za sada, nije mogla potkrijepiti projektom niti nekim drugim izvorom. Fotografije rušenja crkve otkrivaju nam kako je pri adaptaciji nadograđen i kor u unutrašnjosti građevine, na koji je Funtak postavio za sebe vrlo specifične armiranobetonske stupove povezane metalnim šipkama, vrlo česte na njegovim tadašnjim mostovima.

Nadograđeni zvonik crkve lagano se sužava prema vrhu, a završava metalnom četverostranom kapom/kupolom kriškastog oblika na koji je postavljena tzv. jabuka i metalna bodljikava kugla, vrlo česta na vrhovima tornjeva kalvinskih crkava.¹¹ Neobarokni okviri prozora na kapi odstupaju od rješenja ostalog dijela crkve i općenito vrlo su rijetki u Funtakovu stvaralaštvu.¹² U donjim svojim dijelovima zvonik je učvršćen svojevrsnim kontraforima, elementom koji nije Funtak preuzeo iz gotičke arhitekture, već iz načina na koji se u armiranobetonskim mostovima učvršćuju temelji pilona.

Prvi znaci prodora moderne u Funtakovu arhitekturu

Zvonik je raščlanjen s nekoliko standardnih elemenata Funtakova oblikovnog repertoara – kvadratičnim i pravokutnim prizmama, diskovima, vodoravnim užljebljenjima. Najreprezentativnije rješava vrh armiranobetonskog dijela zvonika, na kojem koncentrira glavninu dekoraciju i kojeg otvara s galerijom tankih betonskih stubova kvadratnih imposta i s diskovima na

Prva vukovarska sinagoga prije rušenja

kapitelima. U ravnini galerije na bočne krajeve glavnog pročelja zvonika postavlja dva polja s florealnim, secesijski stiliziranim motivom, koje će poslije, u nešto drukčijem obliku, postaviti i na pročelje mađarske škole. Bočne strane glavnog pročelja raščlanjene su još jednostavnije od zvonika. U donjim dijelovima, zapravo, ni nema nikakve dekoracije, osim okvira prozora, samo je nešto bogatija dekoracija zabata, koji do tada nije postojao na građevini, već ga je Funtak nadogrudio, zacijelo s ciljem monumentalizacije cijele strukture. Na

uglove zabata postavio je istake s diskom i masivnim akroterijima, preuzetima iz klasicističke arhitekture.

Pročelje je u cjelini izvedeno po projektu, osim s manjim promjenama oko portalne zone, gdje je na nadvratnik mjesto projektiranog praznog pravokutnog polja postavio secesijski stilizirani natpis s godinom izvođenja objekta te diskove i prizme, spomenute standardne motive u Funtakovoj arhitekturi.

U rješenju i tijela zvonika i pročelja u cjelini primjećuje se prilična redukcija dekoracije, koju možemo tumačiti kao prve znake prodora moderne¹³ u arhitekturu Frana Funtaka. Taj prodor nije bio linearan, kako nam pokazuje pročelje godinu dana poslije podignute zgrade Mađarske škole u Vukovaru, koja je neusporedivo dekorativnije riješena, no na još kasnijoj vili Streim na Vučedolu nedaleko Vukovara (podignuta 1918. godine) ponovno će biti, poput kalvinske crkve, primijenjeno rješenje s priličnom redukcijom dekoracije.

Odakle Funtak crpi motive upotrijebljene na kalvinskoj crkvi teško je ustanoviti, tim prije, kao što je već bilo rečeno, što do tada niti jedan zvonik od armiranog betona nije bio podignut u Hrvatskoj. Stanovite se paralele mogu uspostaviti s projektima Vjekoslava Bastla za nepoznatu župnu crkvu iz 1903.¹⁴ – od sužavanja tijela zvonika prema vrhu, zbog čega oni poprimaju izgled nalik obelisku, preko specifične kape, do izrazite čistoće fasada prisutne u oba primjera. Sličnih je odlika i Vancašev secesijski projekt za izgradnju crkve Svetog Blaža u Zagrebu iz 1901.¹⁵ Obje crkve svoje podrijetlo vode od projekta Otta Wagnera za crkvu u Währingu u Beču iz 1898. godine.¹⁶

Najbliži se uzor može pronaći, međutim, u tornjevima ulaznog paviljona internacionalne izložbe vatrogastva u Berlinu iz 1901. godine arhitekata H. Jansena i W. Müllera.¹⁷ Sličnosti su doista brojne, od laganog sužavanja prema gornjem dijelu

zvonika, preko koncentriranja dekoracije u sam vrh tornja i njegovo otvaranje s nizom manjih prozorčića na koje podsjeća Funtakova galerija na tornju kalvinske crkve, a čak su im i rješenja kapa donekle slična. Teško je reći da li je Funtak doista mogao vidjeti to djelo, vjerojatno ne uživo, već na isti način na koji smo i mi došli do njega, preko berlinskog arhitektonskog glasila *Deutsche Bauzeitung*, koji je prvi u srednjoj Europi imao poseban prilog posvećen gradnjama u armiranom betonu, tako da ga je Funtak zasigurno čitao.

Pohvale projektu

Tornjem kalvinske crkve Funtak se izrazito ponosio. Samo tjedan dana nakon posvete te građevine, 21. kolovoza 1910., šalje svojem prijatelju sa školovanja na osječkoj realci i sa studija u Budimpešti, Radoslavu Franjetiću, tada zaposlenom u građevnom uredu Kotara Đakovo, razglednicu s pročeljem crkve, napominjući na prvoj strani što je prikazano: «*Toranj od armir. betona kalvinske crkve u Vukovaru*».¹⁸ Tvrтка Banheyera i sin, za koju je Funtak radio i koja je izvela građevinu, producirala je svojevrstne male **mape** s razglednicom crkve i natpisom koji je govorio o tome da ju je izvela ova tvrтка, vjerojatno kao vješt marketinški potez kojim je nastojala osigurati si i u budućnosti slične narudžbe.¹⁹

U onodobnom je tisku projekt naišao odreda na pohvale. Općenito, podizanje kalvinske crkve doživljavalo se (što u osnovi i jest točno) kao konačan prodor suvremene arhitekture u do tada prilično (u arhitektonskom smislu) konzervativan Vukovar. Redoviti dopisnik osječke Narodne obrane iz Vukovara, koji je i inače u tim godinama prilično redovito pratio Funtakovu projektantsku djelatnost istaknuo tako je:

“Crkva kalvinska pregrađena je i pregradnja dovršena. Novi toranj unikum je, gradjen je tako zvanim Eisenbetonom. To je prva gradnja te vrsti u Hrvatskoj i Slavoniji. Izvela ju je tvrтка Banheyera i sin po nacrtima talentovana inžinira Frana Funtaka. Toranj je i arhitektonski vanredno zanimiv što je tim više za pohvaliti, pošto inače vidimo u provinciji, usprkos toga štoimademo sjegurno vještih arhitekata, često prave monstrume gradjevne bez stila i ukusa.... I unutarnjost crkve zgodna je, ma da je bila mala svota na raspolaganju. Svakako je uz bogomolju izraeličana toranj kalvinske crkve najljepša građevina u Vukovaru”.²⁰

O kvaliteti tog Funtakova arhitektonskog rješenja jasno govori i činjenica da je zvonik ranije pripisivan

Početak rušenja prve vukovarske sinagoge

Rušenje prve vukovarske sinagoge-kalvinske crkve

zagrebačkom arhitektonskom birou Benedik i Baranyaj, jednom od najznačajnijih predstavnika secesije uopće na tlu Hrvatske.²¹

Rušenje prve vukovarske sinagoge / kalvinske crkve

Zahvaljujući činjenici da je bila pretvorena u kalvinsku crkvu, prva je vukovarska sinagoga među rijetkima u nas preživjela netaknuta Drugi svjetski rat. Nažalost, nakon velike poplave u Vukovaru 1965. zemljište na kojem je stajala postalo je vrlo nestabilno, a kako je kalvinska zajednica smanjena, što iseljavanjem što asimilacijom, građevina se rijetko, ako i ikada upotrebljavala te se pristupilo, nažalost, njezinu rušenju.

Iako je voda doista dijelom potkopala njezine temelje, građevina se zasigurno mogla spasiti no što zbog njezine neuporabe što zbog još uvijek negativističkog odnosa prema graditeljskoj baštini 19. i ranog 20. stoljeća, kao i zbog radikalnog modernističkog pristupa uređenju grada, koji je u to vrijeme bio specifičan ne samo za Vukovar, već i za cijelu Hrvatsku, odlučeno je da se građevina sruši. Građevni sklop složene i izuzetno zanimljive arhitektonske prošlosti koji je u sebi uključivao kako prvu sinagogu tako i prvi armiranobetonski zvonik Hrvatske srušen je u potpunosti. Tek nekoliko fotografija sačuvanih u vukovarskom muzeju danas svjedoči o tom događaju. Budući da su nedatirane ne može se točno ustanoviti kada se pristupilo rušenju, no bez ikakve se sumnje radi o drugoj polovici šezdesetih ili početku sedamdesetih godina 20. stoljeća. U literaturi se kao godina demolanja građevine obično navodi 1965.,²² međutim kako onodobni službeni

općinski list «Vukovarske novine» uopće ne spominje njezino rušenje moguće je da se ono ipak dogodilo koju godinu poslije.

Literatura:

Belavić Placido, *Crtice iz prošlosti Vukovara*, tiskara “Novo doba”, Vukovar, 1927.

Crlnjak, Brane, *Razvitak vukovarskih ulica*, Grafičko poduzeće “Proleter”, Vukovar, 1975.

Duranci, Bela, *Mađarska varijanta secesije u Jugoslaviji*, Zbornik narodnog muzeja XII – 2, Beograd, 1985.

Jurić, Zlatko; *Centralni tlocrt u srednjoevropskom kontekstu*, Život umjetnosti, Zagreb, br. 50., 1991., str. 28 – 35.

Jurić, Zlatko, *Crkva Svetog Blaža u Zagrebu 1908. – 1914.*, Arhitekt Viktor Kovačić, život i djelo, HAZU, hrvatski muzej arhitekture, Zagreb, 2003., str. 161-188.

Karač, Zlatko, *Vukovar u doba secesije i rane moderne*, u: *Vukovar, vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, str. 292 – 293, Nakladna kuća “Dr. Feletar”, Zagreb, 1994.

Karač, Zlatko, *Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća*, Secesija u Hrvatskoj, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, str. 45-72, HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb – Osijek, 1999.

Damjanović, Dragan, *Vukovarski arhitekt Fran Funtak – Prva faza stvaralaštva (1910. – 1918.)*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti br. 18., Zagreb – Osijek, 2002., str. 119 – 147.

Damjanović, Dragan, *Secesijski armirano-betonski mostovi vukovarskog inženjera Frana Funtaka*, Prostor, Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam br. 11 (2003), 1 (25), Zagreb, 2003., str. 11 - 32

Novinski izvori:

Fritz Eiselen; *Die internationale Ausstellung für Feuerschutz und Feuerrettungswesen zu Berlin*, Deutsche Bauzeitung, Berlin, br. 55., 10. 7. 1901., str. 341 (slika), 342 – 343 (tekst)

*** *Reformirani biskup*, Srijemske Novine, Vukovar, br. 42., 26. 5. 1894., str. 3

*** *Reformirani biskup*, Srijemske Novine, Vukovar, br. 44., 2. 6. 1894., str. 3

*** *Kalvinska bogomolja u Vukovaru*, Srijemske Novine, Vukovar br. 34., 27. 4. 1895., str. 3

*** *Za izvršivanje civilno-tehničke prakse u Vukovaru*, Srijemske Novine, Vukovar, br. 15., 19. 2. 1910., str. 2

- *** *Iz hrvatskih krajeva*, Narodna obrana, Osijek, 13. 7. 1910., god. 9., br. 157., str. 2
- *** *Evngelička crkva u Vukovaru*, Narodna obrana, Osijek, 12. 8. 1910., god. 9., br. 183, str. 2.
- *** *A vukovári ünnep; Saját tudósintókól*, Szlavoniai Magyar Ujsag, Osijek, br. 34., 21. 8. 1910., str. 2
- *** *A vukovári reformátusok ünnepe*, Szlavoniai Magyar Ujsag, Osijek, br. 31., 31. 7. 1910., str. 2
- *** *Posveta crkve*, Srijemske novine, Vukovar, br.65., 13. 8. 1910., str. 3.
- *** *Posveta crkve*, Srijemske novine, Vukovar, br. 66., 17. 8. 1910., str. 2-3.
- *** *Kirchenweihe*, Die Drau, Osijek, Nr. 186. (6817.), 17. 8. 1910., str. 4.
- *** *Magjarska naselbina u Vukovaru*, Hrvatski branik, Mitrovica, br. 23., 22. 3. 1911., str. 2

Arhivski izvori:

Gradski muzej Vukovar, Zbirka projektne dokumentacije, Kalvinske crkva

Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Popis ilustracija:

Prva vukovarska sinagoga/kalvinska crkva prije nadogradnje zvonika, Gradski muzej Vukovar

Projekt inženjera Frana Funtaka za podizanje zvonika kalvinske crkve iz 1910., Gradski muzej Vukovar

Prva vukovarska sinagoga/kalvinska crkva nakon nadogradnje tornja, razglednica koju je poslao inženjer Fran Funtak svom prijatelju Radoslavu Franjetiću u kolovozu 1910., neposredno po završetku nadogradnje, Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb

Prva vukovarska sinagoga/kalvinska crkva nedugo prije rušenja, Gradski muzej Vukovar

Početak rušenja prve vukovarske sinagoge/kalvinske crkve; kraj šezdesetih/početak sedamdesetih godina 20. st., Gradski muzej Vukovar

Rušenje prve vukovarske sinagoge/kalvinske crkve u trenutku kada je ostao još samo od Funtaka nadograđeni armiranobetonski zvonik i kor. Iza starice koja stoji pred crkvom jasno se vidi željezna ograda u pozadini, koja je u tom trenutku jedini ostatak kompleksa na kojem je stajao veliki historičistički židovski vukovarski hram srušen pedesetih godina 20. stoljeća, Gradski muzej Vukovar

¹ Prema kasnijim navodima (P. Belavić, *Crtime iz prošlosti Vukovara*, Vukovar, 1927., str. 58.; *** *Posveta crkve*, *Srijemske Novine*, Vukovar, br. 66, 17. 8. 1910., 2 - 3.) kupoprodaja te gra-

đevine obavljena je 1894., no vukovarski gradski tisak spominje događaj tek 1895. (****Kalvinska bogomolja u Vukovaru*, *Srijemske Novine*, Vukovar, br. 34., 27. 4. 1895., 3.), pa je moguće da je Belavić netočno datirao događaj.

² Za pretpostaviti je kako je adaptacija i unutrašnjosti bila vrlo provizorna budući da su u kalvinskim crkvama zabranjene slike i kipovi (dozvoljeni su tek vitraji).

³ *** *Magjarska naselbina u Vukovaru*, *Hrvatski branik*, Mitrovica, br. 23., 22. 3. 1911., str. 2

⁴ *** *A vukovári ünnep; Saját tudósintókól*, *Szlavoniai Magyar Ujsag*, Osijek, br. 34., 21. 8. 1910., str. 2

⁵ *** *Posveta crkve*, *Srijemske novine*, Vukovar, br. 66., 17. 8. 1910., str. 2-3

⁶ Isto

⁷ Kao i crkva i Mađarska škola, kasnije opća pučka škola, a danas policijska postaja, sagrađena je po projektu arhitekta Frana Funtaka.

⁸ O Funtaku se može nešto više saznati u člancima Dragana Damjanovića: *Vukovarski arhitekt Fran Funtak – Prva faza stvaralaštva (1910. – 1918.)*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti br. 18., Zagreb – Osijek, 2002., str. 119 – 147., *Secesijski armirano-betonski mostovi vukovarskog inženjera Frana Funtaka*, *Prostor*, Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam br. 11 (2003), 1 (25), Zagreb, 2003., str. 11 – 32.

⁹ *** *Za izvršivanje civilno-tehničke prakse u Vukovaru*, *Srijemske Novine*, Vukovar, br. 15., 19. 2. 1910., str. 2

¹⁰ Jurić, Zlatko, *Crkva Svetog Blaža u Zagrebu 1908. – 1914.*, Arhitekt Viktor Kovačić, život i djelo, HAZU, hrvatski muzej arhitekture, Zagreb, 2003., str. 161-188.

¹¹ Kalvini na tornjeve rijetko postavljaju križ. Na primjeru baranjskih kalvinskih crkava mogu se vidjeti brojne paralele sa situacijom u Vukovaru

¹² Stanovite se paralele mogu uspostaviti s rješenjem glavnog pročelja Mađarske škole, gdje Funtak također postavlja neku vrstu baroknih kartuša unutar kojih se nalaze secesijski stilizirani biomorfni oblici.

¹³ U uskom shvaćanju tog pojma, možda bi točnije bilo reći internacionalnog stila

¹⁴ Jurić, Zlatko, *Centralni tlocrt u srednjoevropskom kontekstu*, *Život umjetnosti*, Zagreb, 1991., br. 50., str. 17

¹⁵ Isto, str. 16

¹⁶ Isto, str. 14

¹⁷ Fritz Eiselen; *Die internationale Ausstellung für Feuerschutz und Feuerrettungswesen zu Berlin*, *Deutsche Bauzeitung*, Berlin, br. 55., 10. 7. 1901., str. 341 (slika), 342 – 343 (tekst)

¹⁸ Zbirka razglednica NSK u Zagrebu

¹⁹ Dva primjerka ove tiskovine čuvaju se danas u Gradskom muzeju u Vukovaru

²⁰ *** *Iz hrvatskih krajeva*, Narodna obrana, Osijek, br. 157., 13. 7. 1910., str. 2

²¹ Karač, Zlatko, *Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća*, Secesija u Hrvatskoj, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, HAZU, Zagreb – Osijek, 1999., str. 48.

²² Isto

UDIO ŽIDOVA U GOSPODARSTVU LUDBREŠKOG KRAJA

Piše: Milivoj Dretar

Pravne osnove za posjedovanjem nekretnina, Židovi su stekli 1860. carskom naredbom Franje Josipa, a ujedno su ukinute razne odredbe koje su im sužavale privredni život. Židovi su 1873. godine, prema odluci Hrvatskog sabora, izjednačeni u pravima s ostalim građanima. Kako su do tog razdoblja cehovi ukinuti, Židovi su mogli ući i u druge djelatnosti u kojima im je nekada bilo zabranjeno poslovanje. Pozitivne političke promjene utjecale su na povećanje broja Židova u kontinentalnoj Hrvatskoj, osobito u gradovima koji su ušli u razvojno industrijsko–željezničko razdoblje.

Ludbreška Podravina je do kraja Drugog svjetskog rata bio izrazito agrarno orijentiran kraj. Više od 90 posto od ukupnog stanovništva se bavilo poljoprivredom. Tako izrazito agrarno orijentirano stanovništvo nije moglo samostalno pokrenuti razvoj industrije i uslužnih djelatnosti, što je opet pogodilo židovskim poduzetnicima koji su mogli doći do izražaja upravo u tim djelatnostima. Većina poljoprivrednog zemljišta ionako se nalazila u rukama veleposjednika, crkve ili bogatijih seljaka. Veleposjednici su bili i inicijatori osnivanja manjih proizvodnih pogona (ciglane, pilane, mlinovi, pecare žeste) zbog što boljeg iskorištavanja sirovinskog blaga.

Prve banke u Ludbregu

Da bi što bolje pospješili razvoj gospodarstva, bila su potrebna veća financijska sredstva pa su pojedinci pristupili osnivanju novčarskih institucija. Banke su bile prijeko potrebne ovom kraju jer postojeće domaće kreditne zadruge nisu mogle zadovoljiti poduzetničke apetite. 1892. Vilim Scheyer, jedan od najbogatijih Židova u ludbreškom kraju, osniva "Ludbrešku dioničku štedionicu" s glavnicom od 1.000.000 dinara. Banka se nalazila u Scheyerovoj kući, u zgradi koja još postoji, a od 1932. u novosagrađenoj jednokatnici, nekoliko

kuća dalje. Udio židovskog kapitala u banci je iznosio 82,03 posto. Promet banke 1938. godine je iznosio preko 6.000.000 dinara. Banka je 1940./1. poslovala s gubitkom. Godine 1906. Scheyerov bankarski monopol prekida Ignac Gross, postavši direktorom novoosnovane ludbreške "Banke i štedionice d.d." Banka je do Drugog svjetskog rata radila u kući na središnjem trgu Svetog Trojstva. Židovski udio u banci je iznosio 44,18 posto. Članovi uprave i nadzornog odbora su bili lokalni dužnosnici i uglednici. Godine 1938. banka je imala promet od 2.986.739 dinara. Obje židovske banke su poslovno usko surađivale.

Novac, većinom dobiven iz novoosnovanih banaka, se počeo ulagati u manje proizvodne objekte. Od 1900. kao vlasnik trgovačkog paromlina u Malom Bukovcu spominje se lokalni trgovac Jakob Stern. Na početku Stern ima velike planove, budući da je 1902. zapošljavao čak 120 radnika koji su imali plaću 6-10 kruna tjedno (među većim

Mali Bukovec oko 1920., posve lijevo trgovina obitelji

plaćama u ludbreškom kotaru). No već sljedeće, 1903. godine, u paromlinu radi samo 60 radnika s istom plaćom, a 1905. samo 4 radnika što je znak da poslovi nisu tekli povoljno za paromlin. 1906. Stern pokušava ponovo proširiti posao, uzevši u zakup i vlastelinsku ciglanu na parni pogon u Malom Bukovcu koja je zapošljavala jednog stalnog radnika te 36 prema potrebi. Sternovi poslovi posve zamiru poslije Prvog svjetskog rata kada i njegovu trgovinu mješovitom robom otkupljuju braća Sternerger. Oko 1910. se spominje ciglana

Weiss Trgovina obitelji Blühweiss u Martijancu (današnji izgled)

Ludbreški bankar Ignac Gross sa suprugom i kućnom pomoćnicom

na parni pogon Hinka Friedfelda u Kapei. Židovski kapital je ušao i u druge investicije, poput mlina "Nevenka" u Donjem Martijancu, u vlasništvu Ivana Kerstnera iz Ludbrega. Poduzetnik Oskar Sonnenschein iz Lepavine je postao zakupnik rudnika ugljena "Crnković" u Subotici Podravskoj, Sabolovićevim rudnikom upravljaju koprivnički trgovci Blauhorni, a rudnik u Bolfanu drži Hinko Elles.

Prevlast židovskih trgovina

Židovi su se najprije afirmirali u trgovini i posredništvu robom, odakle su slobodna sredstva ulagali u manje proizvodne i servisne obrte. Dolaskom Židova u ludbreški kraj, oživjela je cjelokupna trgovina. Do tada su u Ludbregu postojale samo dvije trgovine, obje u vlastelinskom vlasništvu. Jedna se nalazila na Trgu, uz istočni zid crkve, a druga je bila popularni "štacun na grab", na mjestu kasnije Scheyerove banke. Poslije se otvaraju nove prodavaonice. Među najunosnije trgovine ubrajale su se Grünfeld/Heimerova "Trgovina tekstilnih otpadaka" u Poljancu i Trgovina mješovitom robom "Samuel Weinrebe i sin" u Ludbregu s prometom preko milijun

dinara 1939./40. godine. U trgovinama su bili zaposleni i radnici kršćanske vjere, štoviši, činili su većinu radne snage. Neki su pomoćnici kasnije i sami pokrenuli vlastiti posao na temelju iskustava stečenih kod židovskih poslodavaca.

Židovske trgovine koncentriraju se u kotarskom središtu Ludbrega i to uz sami poslovni centar naselja: Trg Svetog Trojstva, Ulicu bana Josipa Jelačića i Strossmayerovu ulicu (dan. Ulica Petra Zrinskog). Seoske trgovine u židovskom vlasništvu nalazile su se u svim župskim središtima: u Donjem Martijancu - trgovine Emanuela Schreiberera i Julija Blühweissa, u Svetom Đurđu – trgovina Wilhelma Frankla, Alberta Mitzkya i Rudolfa Levija, u Velikom Bukovcu – trgovine Wilhelma Hirschla i Ele Weiss, u Rasinji – Gaspara Reichenfelda, Šandora Kleina i Julija Hirschsohna. I u većim naseljima te onima na važnijim prometnicama nalazile su se židovske prodavaonice. Trgovci su se opskrbljivali robom u Mađarskoj, Sloveniji ili Međimurju pri čemu su koristili usluge podvoza domaćih seljaka. Zanimljiv je podatak da su Židovi ostavili utjecaj i na tradicionalnu podravsku nošnju – ona se uvijek izrađivala kod kuće

od domaćeg materijala, a sada su se dijelovi (poput čipke, vrpce, svile) mogli kupiti u židovskim trgovinama tekstilom. Takvi su uvozni proizvodi posve istisnuli tradicionalnu podravsku nošnju te su se Ludbrežani počeli oblačiti po uzoru na gradsku modu.

Osim trgovine i industrije, popularno židovsko zanimanje je bilo ugostiteljstvo. U Ludbregu je svratište "K crnom orlu" (dan. hotel Putnik) u zakupu duže vrijeme držao Židov Dragutin Klausner, gostionicu u Strossmayerovoj ulici je imao Šandor Pajtaš, a drugu gostionicu je u najmu držao Robert Steiner. Kao i trgovine i ugostiteljski objekti su se nalazili u većim selima - poznate krčme su držali Jakob Schulhof u Strugi ("Schulhof Inn"), Markus Mitzky u Svetom Đurđu te obitelj Lausch u Čukovcu. Krčma Josipa Sameka u Donjem Martijancu se održala sve do danas, no u promijenjenom vlasništvu. Oni koji su se bavili trgovinom i ugostiteljstvom često su nailazili na poslovne poteškoće. Prodavaonice i gostione na selu ipak nisu bile tako profitabilne kao one u Ludbregu.

Većina Židova posjedovala je od 19. stoljeća poljoprivredne parcele, a

Obitelj Weinrebe ispred svoje trgovine i benzinske pumpe u Ludbregu

Braća Scheyer: Artur (bankar), Milan (trgovac u Koprivnici) i Maks (trgovac u Ludbregu), oko 1938.

gostioničari su imali vlastite vinograde. 1891. na izložbi Gospodarskog društva Kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu priznanje su primili Samuel Scheyer za dobro vino, a za izvrsnu rakiju Dragutin Klauser i Vilim Scheyer iz Ludbrega. I ludbreški gostioničar Šandor Pajtaš se bavio poljoprivredom kao glavnim zanimanjem.

Rijetki pojedinci se javljaju kao obrtnici, poput stolara Mavre Bonyhadya iz Ludbrega, pekara Branka Rosnera iz Malog Bukovca, bravara Zvonka Hackera iz Poljanca i Ernesta Deutscha iz Ludbrega, električara Slavka Hackera iz Poljanca. Ignac Weinrebe je bio građevinski poduzetnik, bavio se izradom betonskih cijevi za bunare i propustima na potocima i jamama. 1914. izgradio je školu u Sesvetama, a 1928. izvršio je radove na pregradnji i proširenju škole u Rasinji.

Intelektualni poslovi

Zanimanja poput liječnika i veterinara su bila osobito popularna među Židovima na području cijele Hrvatske. Na području ludbreške Podravine je djelovalo nekoliko liječnika židovskog porijekla: dr. Ivan Erlewein, dr. Bernhard Horetzki koji je djelovao na području Malog Bukovca, dr. Adolf Spitzer, dr. Mavro Schreiber iz Martijanca, dr. Herman Hirschl, porijeklom iz Nagykanisze, dr. Julio Scheyer i Željko Selinger koji su djelovali u Koprivnici te posljednji dr. Milan Zohr.

Studenti medicine su bili Radivoj Sattler, Mirko Gross i Josip Blühweiss koji su stradali u ustaškim logorima. Od

farmaceuta poznati su mr. ph. Josip Milhofer, rođen u Cvetkovcu, a djelovao u Koprivnici i mr. ph. Selma Einhorn-Derenčin koja je sa svojim radom započela u Konovoj ljekarni u Ludbregu, a poslije se odselila u Zagreb. Veterinari su bili Ferdinand Švrljuga (1888. – 1944.) koji je službovao po raznim mjestima u Hrvatskoj te Rudolf i Slavko

Samek koji su se odselili u Požegu i tamo se nastavili baviti svojim zanimanjem.

U Ludbregu su dobro funkcionirali odvjetnički uredi od kojih su 2 bila u židovskom vlasništvu. Prvi je vodio dr. Leon Schlesinger sa svoja tri sina Dragutinom, Vladimirom i Božidarom koji su svi bili završeni pravnici. Drugi ured se nalazio na Trgu Svetog Trojstva u kojem je radio dr. Oton Spiegler.

Manji dio Židova se bavio činovničkim poslovima i to najčešće u židovskim poduzećima. Gizela (r. Deutsch) Vrančić je bila činovnica u "Ludbreškoj dioničkoj štedionici", a Mira (r. Weinrebe) Dobec u ludbreškom katastru. Među činovnicima bili su i Dezider Grünfeld, Ignac Hirschsohn, Jakob Scheyer i Julka Fried. U općinskoj birokraciji nije bilo Židova, iako su pripadali ludbreškoj inteligenciji.

Zgrada Scheyerove Ludbreške dioničke štedionice d.d. (danas FINA)

U doba kada je velik dio stanovništva još bio nepismen, bilo je mnogo visokoobrazovanih Židova koji nisu mogli naći posao u lokalnoj zajednici pa su se odseljavali u veće centre. Da se ne bi stekao dojam da su svi Židovi bili obrazovani i bogati, bilo je i primjera manje uspješnih: Filip Stern je umro u dobi od 61 godine u Slanju kao prosjak, a Milka Deutsch je umrla u Selniku kao ubogarka.

Na nekadašnje židovsko poduzetništvo podsjećaju poslovne zgrade koje su izgrađene prije Drugog svjetskog rata. Danas većinom imaju posve drukčiju namjenu. Poslovno-stambena zgrada Vilima Scheyera stoji prazna, a u banci Artura Scheyera je poslovnica FINA-e. Pivnica "Mejaši" je našla mjesto u Weinrebeovoj trgovini, dok u Weisssovoj Trgovini kožom stanuje druga obitelj. Odvjetnički ured obitelji Schlesinger godinama je ugostiteljski objekt. Trgovine po selima su napuštene ili porušene poslije rata.

Treći i posljednji nastavak dnevnika Ljube R. Weissa „Izrael - ljubavi moja“, nastalog 1971. godine tijekom boravka u Izraelu.

Ljubo R. Weiss:

IZRAEL - LJUBAVI MOJA

(dnevnik jednog putovanja)

29. srpnja 1971.

Jona drži predavanje o ODGOJU U KIBUCU, predavanje koje je do sada izazvalo najveću buru u grupi. Praktički, djeca se s roditeljima viđaju nekoliko sati navečer kada dođu «kući» prespavati dok su sve ostalo vrijeme u programu odgajatelja i nastavnika.. Glavni je cilj kibučkog odgoja pružiti djetetu tzv. sintetički odgoj, a to znači sticanje znanja iz humanističkih tema, ali i prirodnih znanosti i tehnike. Kolektivni odgoj stvorio je sasvim novi odnos odgajatelja – nastavnika prema djeci – obostrano povjerenje je najvažnije. Ali, najsporniji je odnos majke i djeteta koji je bitno promijenjen. Majka nije jedina koja se brine o djetetu i radnim danom gotovo da nije s njim jer ima svoje radne obaveze. I pored nekih nedostataka «slobodnog odgoja djece» mnoga su istraživanja kao i praksa pokazali da su kibučka djeca bolji vojnici od onih koji su odgajani izvan kibuca. Imaju sposobnost brzo se naviknuti na teške životne uvjete.

1. kolovoza 1971.

17 sati: predavanje Johanana O.: «IZRAEL I NERAZVIJENE ZEMLJE». Izrael nikada, od osnutka države 1948., nije imao velik broj prijatelja i saveznika, a u vrijeme blokovskih podjela znao se naći u neugodnoj izolaciji. Osjećaj je bio u državi: «Mi ne pripadamo nigdje, ne pripadamo nikome, samo sebi samima»(Golda Meir). I upravo je ona bila ta koja je razmišljajući o proboju izolacije okrenula se Africi, tražeći moguće partnere. Neke afričke države sticale su 60-tih godina nezavisnost i Izrael je procijenio da nekima od njih može mnogo pomoći, s obzirom i na mnoge sličnosti tih zemalja i razvoja Izraela. Dogovoren je velik broj razvojnih programa i u jednom trenutku Izrael je vodio projekte u 80 država Afrike, Azije, Latinske Amerike, poslavši «u svijet» oko 5000 izraelskih stručnjaka. Ti suće Afrikanaca, s druge strane, školovalo se u Izraelu. Programi pomoći odvijali su se pod geslom «Hevenu Šalom Alei-hem»(po pjesmi čiji naslov znači «Nosimo vam mir!»).

4. kolovoza 1971.

Po programu, nakon još nekoliko dana napuštamo kibuc: os-tatak boravka u Izraelu bit će lagodniji- putovanja, seminari tj. učenje.

Zadnje predavanje u kibucu: «UMJETNOST U IZRAELU, UMJETNOST U KIBUCU». Izrael je mlada zemlja ali sa starom povijesti i tradicijom, ali s kulturno aktivnim heterogenim stanovništvom, zemlja gdje se susreću Zapad i Istok, gdje se dodiruju prošlost i sadašnjost i miješaju različite ideologije i svjetonazori. Staro kulturno nasljeđe stvorilo je izraelsku umjetnost specifičnog identiteta ne poništavajući doprinose gotovo 70 različitih kulturnih identiteta. Traženje kulturnog identiteta imalo je odraz u kreativnosti koja se očituje u šarenoj složenosti umjetničkih oblika koji su cijenjeni od većeg dijela Izraelaca.

5. kolovoza 1971.

Već u šest polazimo na izlet. Glavni cilj: Kuneitra, Golanska visoravan. Zaustavljamo se u Roš Pini i poslije dolazimo do Kuneitre. Četiri su godine prošle od zadnjeg rata (1967) no utisak o Kuneitri je stravičan: svuda tragovi borbi, mnogo razrušenih i od tada netaknutih zgrada, zlokobna tišina u pustom gradu. Cijeli dan u pokretu, umor na povratku u Šaar Haamakim.

8. kolovoza 1971.

7 i 30 – napuštamo kibuc. Tko zna hoću li te ikada još vidjeti u životu, Šaar Haamakime!? Oko 15 sati stigli smo u Tel Aviv i smjestili se u Obrazovni centar Histadrutha, izraelskog sindikata u kojem ćemo provesti sedam dana slušajući svaki dan jedno do dva predavanja.

9. kolovoza 1971.

Oko 10 sati obilazak Tel Aviva, grada koji je doslovno niknuo na pjeskovitim dinama uz more, uz prastari arapski gradić i luku Jaffu. Tel Aviv je moderan grad, pravilno građen, kombinacija bliskoistočne, američke i europske kulture. Tel Aviv («brežuljak proljeća») grad je mladosti, živahan i u njemu gotovo da se ne osjeti da je dio zemlje u napola ratnom stanju. Grupa na kratkom dogovoru odlučuje da se vraćamo u Jugoslaviju 20. kolovoza, ujutro. Dakle, još samo 11 dana Izraela!

Poslije predavanje na temu: «IMIGRACIJA I PROBLEMI IMIGRACIJE». U Deklaraciji o nezavisnosti usvojenoj u svibnju 1948. zapisano je: «Država Izrael će biti otvorena za židovsko doseljavanje i okupljanje Židova koji su u egzilu». Pravo Židova na useljavanje u Izrael definirano je u Zakonu o povratku usvojenom još 1950. godine gdje se doseljenicima garantira automatski izraelsko državljanstvo. Kao Židov definirana je ona osoba koja je rođena od židovske majke ili je prešla na židovsku vjeru po određenom ritualu.

Inače sve vrijeme od biblijskog doba do 1948., nekoliko desetaka tisuća Židova živjelo je kontinuirano u Izraelu. Godine 1878. osnovana je Petah Tikva kao «majka» doseljavanja da bi 1948. počelo dramatično doseljavanje preživjelih Holokausta, potlačenih Židova iz Azije i Afrike. Židovska agencija i vlada Izraela financirale su putne troškove i prvi smještaj u zemlji. Za velik broj ljudi trebalo je u kratkom vremenu improvizirati sanitarnu, liječničku i sve druge službe. Nije se moglo planirati doseljavanje, ni po broju ni po vremenu - bilo je dana kada se moralo u roku od nekoliko sati naći smještaj za stotine ljudi. Imigracija nije bila homogena – dolazili su Židovi različitih navika, običaja, stupnja obrazovanja. Problem stanova i zapošljavanja bio je za mladu državu gotovo nerješiv. Ipak, zalaganjem Židovske agencije, vlade i svih kojima je stalo da se olim (useljenci) skrase u staro-novoj domovini otvarani su prihvatni centri – useljenički logori, učio se hebrejski, ukratko, useljenci su se postepeno prilagođavali novoj sredini i uvjetima. Hebrejski se učio od 4 do 6 mjeseci u tzv. ulpanu. Za neke je bio najveći problem klima, za neke naći zaposlenje u skladu s dotadašnjim obrazovanjem. Mnogi su s diplomama fakulteta radili obične fizičke poslove, posebno u kibucima koji su se pretežno bavili poljoprivredom. Bilo je i razočaranih pa i onih koji su napuštali Izrael. Ipak, u samo nekoliko godina primio je Izrael preko milijun novih doseljenika i uklopio ih u novu privredu i novo društvo.

10. kolovoza 1971.

Osam i trideset: razgovor na temu MOGUĆNOSTI STUDIRANJA I ZAVRŠETKA POSTDIPLOMSKOG STUDIJA TE ZAPOŠLJAVANJA U IZRAELU.

Izrael prednjači u svijetu po obuhvatu djece za osnovnoškolsko obrazovanje, mnogo je učenika srednjih škola, a izuzetno velik broj studenata u odnosu na broj stanovnika. Više od 90% mladih Izraelaca govori tečno engleski, hebrejski, često jezik roditelja ako su aliju napravili u zadnjih 30 godina, arapski ako su živjeli u arapskom okruženju. Broj useljenika umjetnika velik je - priča se da Izrael ima toliko vrsnih muzičara klasične glazbe da se može isti čas osnovati pedeset izraelskih filharmonija.

13. kolovoza 1971.

Osam i trideset – predavanje SIGURNOST I MIR. Ključno je kako da Izrael dođe do mira u situaciji kada je na to spreman,

ali na arapskoj strani nema volje i spremnosti da se pregovara i sporazumijeva.

15. kolovoza 1971.

Već u sedam kreće autobus put Eilata. Prva točka nam je Ašdod, lučki grad. Druga točka je kibuc Jad Mordehai, treća Beer Ševa, zatim Arad te Mrtvo more.

Ne pokušati zaplivati u Mrtvom moru znači ne doživjeti jednu od atrakcija Izraela. Milijuni turista ušli su, kao i mi, u vodu koja je na svoj način teška i masna, svojevrsno ulje i normalno plivanje nije moguće. Inače, voda je i ljekovita pa je uz more izgrađeno i nekoliko lječilišta, najčešće specijaliziranih za liječenje kožnih bolesti. Zbog minerala u moru gotovo da nema ni flore ni faune, dotok voda Jordana toliko je mali da ne može bitno utjecati na sastav vode – sve u svemu uistinu Mrtvo more!

Ponovo u Aradu. Arad je projekt podizanja grada u pustinji, doseljenici su dobro došli i mali je broj starosjedilaca. Raditi i živjeti u ovom gradu znači ipak se i žrtvovati, jer unatoč modernoj arhitekturi i air-conditiona, klima je pustinjska i treba vremena da se na nju čovjek privikne.

16. kolovoza 1971.

Buđenje u šest sati. Danas nas očekuje posjet Masadi i – kupanje u Akabskom zaljevu, u vodama Eilata.

Masada ima historijsko značenje za nas Židove, može se na neki način usporediti sa Zidom plača u Jeruzalemu. Naime, na Masadu se hodočasti, uspon i boravak na platou povezani su s povijesnim događajem kojim se Izraelci ponose. I možda nije slučajno da su ovdje u blizini boravili Eseni, prkršćani koji su iza sebe ostavili čuvene Kumranske rukopise, veći dio autentinih biblijskih zapisa, koji se još dešifriraju i koji iznenađuju izučavatelje Biblije, vjerske strukture, prevoditelje-lingviste, judaiste, povjesničare, arheologe...

Masada je ušla u povijest Židova kao borba Makabejaca za slobodu i kolektivno samoubojstvo kada više nije imalo smisla boriti se, i još manje, živ pasti u ruke neprijatelju.

17. kolovoza 1971.

Buđenje već u šest. Nakon doručka odlazimo do luke i ukravamo se u brodić sa staklenim dnom. Ipak se ima što vidjeti u Eilatu – i to u podmorju: dakle, fantastični prizori gdje se izmjenjuju ribe raznih boja i veličina. Raj za ronioce!

Slijedeća točka razgledavanja Izraela je grad Jerihon, po arheološkim nalazima, jedan od najstarijih gradova na svijetu u kojem se živi u kontinuitetu. Računa se da je to oko 7000 godina – naravno, najpoznatiji je po opsadama i jerihonskim trubama koje su razorile zidine kojima je bio opasan.

Stižemo u Jerušalajim «grad nad gradovima». Da, ušli smo u grad za koji kažemo: «Neka mi usahne desnica, ako te zaboravim Jeruzaleme!»

Smjestili se u hostel, večerali na brzinu i požurili u Stari grad. Htjeli smo odmah vidjeti Zid plača, staviti ceduljicu sa željom u prostore između velikih kamenih gromada. To je tradicija i nema Židova koji ne ispiše neku želju, smota papir i gurne ga među mnoge ranije stavljenе. Povratak u prenoćište. Usput razmišljam o gradu koji je Židovima gotovo sinonim za Izrael. Tisuću godina prije naše ere kralj David proglasio ga je glavnim gradom Izraela i od tada razvija se kao središte vjere i židovske državne ideje. Nakon mnogih godina podjele i zanemarivanja te gubljenja karakteristika svetosti, grad je ponovo ujedinjen u ratu 1967. Jeruzalemski stari grad i njegova okolina sadrže nekoliko najvažnijih svetih mjesta za Židove, kršćane i muslimane. U toku zadnjih sto godina niknuo je i novi grad koji se pruža zapadno od Starog grada, okružen prelijepim pejzažima. Sve institucije Izraela od većeg značaja imaju sjedište u Jeruzalemu.

18. kolovoza 1971.

Poslije doručka obilazak Jerušalajima. Ponovo u Hadasi, ovaj puta u Chagalovoj sinagogi koju je ovaj slikar oslikao vitražima, za svako izraelsko pleme po jedan prozor. A zatim Yad Vashem - sigurno jedna od najpoznatijih institucija Izraela poznata i izvan granica ove zemlje. Zamišljen je kao središnji arhiv sa zadaćom da skuplja dokumente o progonu Židova u vrijeme šoah.

Popodne obilazimo Stari grad, najzanimljiviji dio Jeruzalema, ulice i svetišta vezana za Bibliju. S Jonom na čelu dio grupe prolazi Križni put, sve do Golgote i crkve podignute na mjestu gdje je navodno Isus razapet.

19. kolovoza 1971.

Buđenje oko sedam sati. Krećemo u područje Zapadne obale, teritorij koji je do rata 1967. pripadao Jordanu. Domaćini ispunjavaju obećanje i autobus se zaustavlja na ulazu u palestinski izbjeglički logor, u blizini Betlehema. Ulazimo u logor, možemo sve razgledati, razgovarati sa stanovnicima logora. Užasava siromaštvo i prljavština.

20. kolovoza 1971.

U pet sati napuštamo Jerušalajim, vozimo se taksijem do Loda. Zadnje kupovine, carinske i granične formalnosti. Osam i trideset - polazak aviona za Atenu. 21 sat i 23 minute: polazak vlaka za Jugoslaviju.

21. kolovoza 1971.

Oko devet i trideset, nakon 40-tak dana izbjivanja, ponovo u Jugoslaviji. Zaključujem da je putovanje bilo lijepo i korisno, ali vrlo naporno. Pred Beogradom – rastanak prijatelja. Rastajemo se s poljupcima i glasnim ŠALOM, ŠALOM!

22. kolovoza 1971.

Oko 7 sati – virovitička željeznička stanica. Nakon dugo vremena ponovo kod kuće – majka, baka, brat, mala Z. Smotra poklona, kupljenih stvari: najviše pažnje dobila je oveća menora, koja krasi, od sada, dnevni boravak u kući. Pun sam impresija i impresijica s putovanja. Poslije ručka – dugo spavam! Probudio me telefonski poziv drage osobe, M.

EPILOG:

Splet okolnosti ili slučaj je htio da nikada više nisam posjetio Izrael. Baveći se novinarstvom 38 godina pisao sam o njemu, o arapsko-izraelskom sukobu, antisemitizmu, doprinosu Židova kulturi i civilizaciji. Boraveći 1971. u Izraelu shvatio sam da je sukob Izraelaca i Arapa Gordijski čvor međunarodne zajednice i svjetske politike. I pored svih želja i dobrih namjera, bliskoistočna regija 2008. još je daleko od trajnog mira. Napisao sam i obranio diplomski rad na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu 1973. godine i bez putovanja 1971. taj rad ne bi imao kvalitetu i objektivnost koju ima. Sada imam 59 godina i zbog bolesti ili ću na još jednu operaciju kičme, ili ću morati nabaviti i koristiti invalidska kolica. Izrael ove godine obilježava 60 godina od proglašenja nezavisnosti i pripremaju se brojne manifestacije tim povodom. Godinu dana moderni je Izrael stariji je od mene i vjerujem da će poživjeti i doživjeti, usprkos prijetnjama i problemima, duboku starost. Jedno sam, nažalost, siguran: u ovom životu neću zagrliti moju veliku ljubav! Ali ću o njoj čitati i pisati dokle god mi fizičke i psihičke snage to dopuštaju.

Da, Izrael, Mon Amour!

(Virovitica, 20. travnja 2008.)

I na kraju, vjerojatno ovaj Dnevnik ne bi bio pristupačan javnosti da nije urednice časopisa Ha Kol gospođe Nataše Barac koja je u ovom štivu prepoznala kvalitetu. Njeno razumijevanje prvih stranica Dnevnika potaklo me na ozbiljniji rad pa je sada Dnevnik postao svojevrсни putopis. Na ovom poticanju vrlo sam joj zahvalan kao i dr Veljku Konu na nekoliko sugestija vezano za židovsku religiju.

Rođendan Države Izrael obilježen je diljem svijeta. Naša stalna suradnica Vesna Domany-Hardy piše o tome kako je 60. godišnjica Izraela proslavljena u Velikoj Britaniji, s osvrtom i na Francusku i Italiju.

PISMO IZ

LONDONA I TOSKANE

Imućna i utjecajna židovska zajednica Velike Britanije veličanstveno je raznim događajima obilježila rođendan Izraela u mnogim gradovima otočnog kraljevstva. Održane su mnoge posebne projekcije i svečane premijere najnovijih izraelskih filmova, organizirani značajni muzički događaji, kazališne predstave, održana bezbrojna predavanja i panel-diskusije. Razni programi BBC-a i drugih televizijskih kanala prikazivali su za tu svrhu rađene i pomno istražene dokumentarne filmove o osnutku Izraela, o događajima koji su do toga doveli s naglaskom na ulogi Velike Britanije odnosno njezinih političkih protagonista, poglavito onih koji su podupirali stvaranje židovske domovine na teritoriju tadašnjeg britanskog protektorata Palestine.

Naravno da je posebno isticana povijesna uloga velškog liberala lorda Arthura Josepha Balfoura, britanskog ministra vanjskih poslova za vrijeme Prvog svjetskog rata. Po uvjerenju je bio kršćanski cionist, a kao Velšanin Balfour je vjerojatno bolje poznao biblijsku židovsku povijest nego li povijest engleskih kraljeva. Već 1917. godine zastupao je ideju stvaranja židovske domovine, po svoj prilici jer je prema kršćanskom vjerovanju ponovni dolazak Krista, odnosno Mesije, ovisan o povratku Židova u Palestinu. Lord Balfour je deklaraciju poslao u obliku pisma Lordu Rotschildu pruživši time podršku privatnim cionističkim organizacijama koje su propagirale stvaranje židovske domovine. Lord Balfour je u deklaraciji o stvaranju **Jewish Homelanda** naglasio važnost poštovanja prava stanovnika tih teritorija, a nad kojima je po raspadu Turskog carstva Velika Britanija dobila mandat, dok su istovremeno Francuzi držali pod kontrolom Libanon i Siriju.

U svjetlu proslave godišnjice prikazani su i mnogi dokumentarni filmovi razgovora s još živim svjedocima ili sudionicima događaja koji su prethodili rođenju države Izrael i neposredno slijedili. Slavlje nije moglo proći bez prosvjeda i napetosti izazvanih tragičnom i naizgled nerazrješivom političkom situacijom između Izraela i Palestinaca. Dok je po sebi razumljivo da rođendan Izraela nije mogao proći bez bezbrojnih i oštrih unutarnjih polemika, dubokih preispitivanja, samo-preispitivanja i optužbi, 10. svibnja bila je organizirana velika propalestinska manifestacija u središtu Londona uperena protiv izraelske državne politike.

Jedan se glas mudrosti začuo u mnoštvu zlokobnih proročanstava i kakofoniji različitih prognoza koje najavljuju imanentnu

Daniel Barenboim pred zidom

propast ili beskompromisno kritiziraju državnu izraelsku politiku koja je od pobjede 1967. godine, prema mišljenju mnogih, krenula pogrešnim putem i konačno rezultirala današnjom kriznom situacijom.

Daniel Barenboim - priča mnogih židovskih i izraelskih obitelji

U intervju pod naslovom „Izrael i ja“, koji je iskušani borac za dijalog između Izraelaca i Palestinaca, renomirani dirigent i direktor Berlinske filharmonije Daniel Barenboim dao upravo tim povodom britanskim medijima, prvo je istaknuo da je kao jedini izraelski građanin koji ujedno posjeduje palestinsku putovnicu živi dokaz da je pragmatično ostvarenje dviju država jedino moguće rješenje koje bi moglo dovesti do mira na Bliskom istoku.

Držim da je danas za sve koji razmišljaju ili djeluju prema rješavanju izraelsko-palestinske situacije, a da pri tom ne gledaju očima ratobornih jastrebova, bitno sve ono što Barenboim kaže zbog čega ovdje parafraziram njegov intervju u kojem on, naravno, navodi svoje osobno iskustvo, međutim takvo mišljenje dijele danas britanski intelektualni krugovi bez obzira bili oni židovski ili ne i koje su povodom ove obilježnice često izražavali.

Svojim kritičarima koji ga otpisuju jer je, prema njihovu mišljenju, naivan i politički neupučen te da kao umjetnik ne može sagledati stvarnost, Barenboim poručuje da ga politika nikad i nije zanimala i da je za razliku od većine političara on altruist, da ga oduvijek zanimaju ljudi i njihove sudbine i u tom smislu da je itekako sposoban, a kao umjetnik tim više kvalificiran za analizu situacije.

Daniel Barenboim dirigira West-Eastern Divan orkestar u New Yorku 2006.

Njegova obiteljska povijest priča je mnogih židovskih, odnosno izraelskih obitelji. Porijeklom iz Rusije njegovi su djedovi protjerani pogromima stigli u Argentinu 1904. godine. Zajednička povijest roditelja njegove majke počinje pristajanjem u luci Buenos Airesa, kad su nakon teškog i mučnog putovanja saznali da se iskrcati mogu samo obitelji jer je kvota za samce iscrpljena. Bili su sami i bilo im je 14 i 16 godina kad je dječak koji će postati Danielov djed djevojčici, koja će postati njegova baka, predložio da se ožene da bi mogli ući u Argentinu. Poslije su pošli svatko svojim putem da bi se nekoliko godina poslije slučajno ponovo sreli, zaljubili i ostali zajedno ostatak života. Ta je njegova baka bila varena cionistkinja koja je 1929. godine otputovala na šest mjeseci u Palestinu, sa svoje tri kćeri, jedna od njih postala je poslije Danielova majka, da se osvjedoči može li se tamo živjeti. No majka se udala u obitelj koja se pod svaku cijenu nastojala asimilirati i za njih, zauzete stvaranjem egzistencije u novom svijetu, Sveta zemlja nije predstavljala bitnost. To jest sve dok se nije otkrio Danielov muzički talent. Tada je njegovim roditeljima postalo jasno da jedno talentirano dijete ne može ispuniti puni potencijal niti imati prilike za razvoj kao pripadnik manjine u dijaspori. To je bio razlog odluke o preseljenju u Izrael kamo su se doselili 1952. godine kad je Danielu bilo 10 godina. Premda nije govorio hebrejski, samo španjolski i malo jidiš, bio je ekstrovertno dijete koje se brzo aklimatiziralo u Izraelu gdje je započeo čudesno zanimljiv život. U Izraelu je tada sve bilo u znaku promjene i napretka. Postao je pripadnik napredne omladine a obiteljski prijatelj Ben Gurion im je predložio da ime Barenboim promijene u Agassi, no ta ih ideja nije oduševila. Od svoje 15. godine Daniel ima izraelsku putovnicu i putuje po svijetu kao muzičar i građanin svijeta. U prvo vrijeme njegovih putovanja, učenja i prvih nastupa, Europa je bila opustošena ratom a kontrast sa životom u Izraelu duboko ga se dojmio. Izrael je tada bio najsocijalniji i najidealističkiji mogući sistem, danas bismo rekli utopijski. Nitko nije radio za državu jer je naprosto još nije bilo. Država se razvijala na očigled svojih građana i napajala se njihovim idealizmom. Živjeti u Izraelu kao Židov značilo je da se više ne mora baviti isključivo slobodnim ili nezavisnim profesijama, da osim umjetnika, pravnika, liječnika netko mora obrađivati zemlju, biti policajac, vojnik i drugo. Država i domovina su se pretopile.

Često se zaboravlja, kaže Daniel, da je u Izraelu ljevica bila na vlasti sve do godine 1977. godine, a što je bilo moguće jer od pobjede u ratu za nezavisnost 1948. tradicionalisti nisu imali šansu, budući da je pobjeda stečena dok su vjernici čekali ili molili za dolazak Mesije. Oni koji su bili zaista aktivni i borili se za nezavisnost bili su socijalisti. No situacija se promijenila poslije šestodnevog rata 1967. Ideja o obrađivanju vlastite zemlje je izbljedjela kad se odjednom moglo dobiti jeftinu radnu snagu s osvojenih palestinskih teritorija. Uskoro su se pojavili prvi izraelski milijunaši, socijalistički sistem je izgubio ravnotežu, ideja o Izraelu se uzdrimala.

Glazba kao jezik i oružje

U Izraelu je Barenboim odrastao s europskom kulturom i vrijednostima, no poslije 1967. godine Izrael se okrenuo prema SAD-u, na žalost ne uvijek u svoju korist. Tradicionalisti su govorili: „Nećemo odstupiti s novo okupiranih teritorija,“ dok su ortodoksni Židovi govorili: „To nisu okupirani već oslobođeni teritoriji.“ Tako je zapečaćen socijalizam u Izraelu. Sada već decenijama čitamo naslove o sve većem porastu nasilja, jedan rat ili teroristički napadi slijede za drugim. U glavama se ljudi takva situacija cementirala. Danas su naslovi puni Iraka i Irana i o nasilju u Izraelu se rjeđe piše, što je još gore. Mnogi Izraelci sanjaju o tome da kad se probude, Palestinca više ne će biti. Palestinci sanjaju da kad se probude, Izraela više ne će biti. Obje strane više nisu u stanju razlikovati san od stvarnosti. Tu leži psihološka srž problema, drži Barenboim.

U Izraelu se više ne osjeća ugodno premda je to njegova domovina. Kad god je u Izraelu bio rat, on je tamo nastupao. Glazba je njegov jezik i „oružje“. Otišao je iz Izraela 1970. jer nije mogao moralno prihvatiti izjavu Golde Meir: „Kakvi Palestinci - mi Židovi smo palestinski narod!“

Židovi imaju pravo na svoju državu, ali se lako zaboravlja da je nastala pod utjecajem umjerenog cionizama, da su ljudi kao Martin Buber od početka tvrdili da židovska država mora biti tolerantna prema postojećem nežidovskom stanovništvu. Militantni se cionizam nije razvijao u smjeru tolerancije već

Daniel Barenboim daje muzički sat palestinskoj djeci u muzičkom vrtiću Edward Said na Zapadnoj obali.

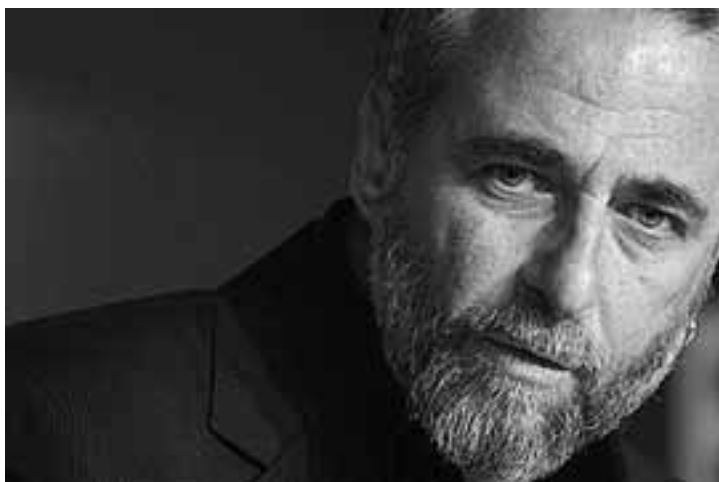
se danas osniva na laži da je zemlja u kojoj su Židovi osnovali svoju državu bila potpuno nenastanjena.

Danas mnogi Izraelci ne mogu ni zamisliti kako je to živjeti recimo u Nablusu, zatvoru za 180. 000 ljudi, mjesta u kojem nema restorana, kavana ili kina. On drži da vojno rješenje krize naprosto nije moguće jer se dva naroda bore za isti komad zemlje. Bez obzira kako Izrael bio snažan, uvijek će tu postojati strah i nesigurnost. Sukob se sada hrani samim sobom i razara židovsku dušu, a dopušteno mu je da to postiže. Htjeli smo posjedovati zemlju koja nikad nije pripadala Židovima i na njoj gradimo naselja. Palestinci s pravom u tome vide imperijalističku provokaciju. Njihovo „ne“ i njihov otpor je razumljiv premda ne opravdava bezumno i slijepo nasilje.

Barenboim kaže da pati zbog takve situacije i sve što radi izvire iz te patnje, bez obzira dirigira li Wagnera u Izraelu, citira izraelski zakon u Knesetu, osniva Istočno-zapadni divan orkestar s piscem Edwardom Saidom ili osniva muzički vrtić u Berlinu. Neke od njegovih aktivnosti mediji napuhuju, ali sav njegov rad motiviran je time što ga izlučuje kad vidi koliko nepravdi dnevno čine Židovi i kako se na taj način ugrožava budućnost Izraela. Cinično, kako može izgledati, tvrdi da je sretan da se rodio 1942. a ne 1972. Kako stvari stoje, nada se da neće doživjeti dan kad država Izrael više neće postojati, baš kao što se nada da neće doživjeti vrijeme kad će klasična glazba prestati igrati ulogu u našim razmišljanjima i osjećajima.

*

Višednevno putovanje iz Londona u Italiju ove nam se godine poklopilo s krajem svečanosti obilježavanja šezdesete obljetnice države Izrael. Prolazeći trima europskim zemljama mogla sam djelomice pratiti neke polemike povezane s proslavama na licu mjesta. Tako sam u Francuskoj pratila zanimljivu panel-diskusiju na tv-kanalu Antene 2 povodom godišnjice Izraela. Program je analizirao korijene neprijateljstva francuske vanjske politike prema Izraelu. Povijesnu filmsku

Izraelski režiser Ari Folman, čiji je film „Jedan valcer s Baširom“ prikazan u Cannesu

Jedan od 16 izraelskih pisaca na sajmu knjige u Torinu - Aharon Appelfeld

dokumentaciju u studiju su komentirali suvremeni povjesničari i sadašnji izraelski ambasador u Francuskoj. Ustanovili su da su odnosi između Francuske i Izraela krenuli loše neposredno poslije svršetka alžirskog rata 1960. jer je prije toga Francuska podržavala stvaranje Izraela, a u mladoj židovskoj državi gledala saveznicu. Međutim poslije poraza i proglašenja alžirske samostalnosti francuski predsjednik De Gaulle želio je zadobiti

naklonost arapskog svijeta. Tada je osobno počeo kritizirati Izrael i udaljavati se od njega a da se francuska vanjska politika nije promijenila ni poslije povlačenja de Gaulle s vlasti. Ti dragocjeni filmski dokumenti pokazuju predsjednika De Gaullea u trenutku kad drži svoj prvi govor protiv Izraela.

Upravo je započinjao kanski filmski festival u čijoj je službenoj konkurenciji najavljivan, kao jedan od najzanimljivijih filmova festivala, „Valcer s Baširom“ izraelskog autora Arija Folmana. U trenutku otvaranja festivala za Francuze je Folman predstavljao otkriće, premda se radi o renomiranom i nagrađivanom izraelskom autoru. Njegov novi animirani film s velikim je očekivanjem prikazan u Cannesu. Radi se o autobiografskoj kronici u kombinaciji s političkom situacijom iz vremena izraelskog rata s Libanomom. Mislim da nije u redu da prepričavam film o kojem sam samo čitala. O njemu ću više pisati kad ga, nadam se, vidim u Londonu ili, nadam se, u Zagrebu budući da ga kritičari uspoređuju s vrlo uspješnim prošlogodišnjim animiranim iranskim filmom „Persepolis“.

Stigavši u Italiju odmah su me prijatelji u Piemontu upozorili na događaje oko Sajma knjige u Torinu. Naime tjedan dana prije službenog otvorenja bilo je mnogo polemika u medijima, a i protesta protiv Izraela koji su se povezali s proslavom 1. maja u Torinu. Protestiralo se protiv odluke organizatora sajma da pozovu Izrael kao počasnog gosta i tražilo se bojkot sajma.

Usprkos tim prosvjedima, za vrijeme kojih su neke grupe spalile izraelsku i američku zastavu, predsjednik republike Napoletano stigao je na Sajam knjige u Torino prema planu i ispričao se u Izraelu. Posebno je pozdravio 16 danas najvažnijih izraelskih pisaca koji su na sajmu bili osobno predstavljani. Velik broj posjetitelja sudjelovao je u mnogobrojnim programima raznih literarnih manifestacija sajma kojem su neslužbeno dali ime „Librolandija“.

©Vesna Domany Hardy

London, Vellano, svibanj 2008.

Donosimo drugi dio prekrasnog teksta književnice Geraldine Brooks o spašavanju sarajevske Hagade, o životu multietničkog Sarajeva tijekom Drugog svjetskog rata i poslije, čudesnu priču o sudbinama ljudi ali i knjiga te priču koja budi nadu. Tekst Geraldine Brooks objavio je u prosincu prošle godine ugledni američki list „New Yorker“.

KNJIGA O EGZODUSU

Prevela: Zora Dirnbach

U travnju 1942. godine, ubrzo nakon što je Hagada sklonjena na sigurno mjesto, Derviš je ponovo jednoga dana stigao kući neočekivano. Ovoga puta, sjeća se Servet, radilo se o osobi koju je trebalo skloniti. „Ova ovdje mlada djevojka je Židovka,“ rekao mi je Derviš. „Moramo je skloniti.“

Servet se živo sjeća oniže mlade žene s naočalama, koja je zacijelo bila studentica sve dok joj Numerus Clausus nije zatvorio vrata. „Naravno da sam je sklonila!“, rekla je Servet. Dala joj je svoj zar (tradicionalni veo) kojim će prekriti ne samo lice, nego i tijelo, a onda i novo ime. Sad se više nije zvala Mira Papo, nego Amira.

Korkutovi su je predstavljali kao albansku sluškinjicu, pristiglu iz nekog udaljenog albanskog sela, a koju su im poslali rođaci kako bi im pomogla oko malog Muniba. „Rekla sam joj: ako na vrata dođe netko nezvan, smjesta se moraš skriti u smočnicu.“ Zatim je nastavila kako su njih dvije, obje navršivši tek devetnaest godina, postale velike prijateljice. „Iako su rizici bili veliki, bilo mi je drago imati kraj sebe tako nekoga mojih godina. Zvala me ‘tetskica Servet’, sjeća se Servet.

Mira je bila iz sefardske obitelji

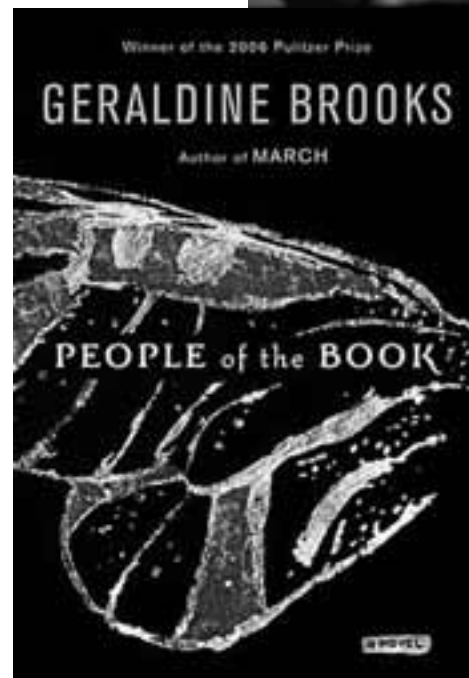
Mira Papo bila je, poput većine predratnih sarajevskih Židova, članica sefardske obitelji koja je, baš kao i Hagada, stigla iz Španjolske u Sarajevo u 16. stoljeću. U takvim se obiteljima stoljećima govorilo jezikom ladino. Već godine 1565. prvi su se Židovi našli na trgovačkim raskrscima Otomanskog

Carstva. Kako su gradovi rasli i bivali sve kozmopolitskiji, živjeli su ondje uglavnom nesmetano, ali se samo mali broj njih domogao nekog utjecaja ili bogatstva.

A onda je u 19. stoljeću Austro-ugarska okupirala Bosnu, pa je s njom u Bosnu stigao i nevelik broj aškenaskih Židova, a ti su opet govorili jidiš, a ne ladino. Tako se u istoj, dosad već izmiješanoj četvrti grada, uz katoličku i pravoslavnu crkvu, ali i džamiju našla još i sinagoga. Pa ipak, da nije bilo rata, malo je vjerojatno da bi Mira ikad upoznala Korkuta. Porodica Papo nije bila ni imućna, niti po čemu poznata. Mirin otac Salomon bio je kućepazitelj u Ministarstvu financija, a djed prodavač sjemenki na sarajevskoj tržnici.

Nedugo nakon što su ustaše krenule s etničkim čišćenjem Sarajeva, čisteći ga od Židova i Srba, Mirin je otac zajedno s ostalim Židovima uhićen i strpan u takozvani radni logor. Ti su logori samo po imenu bili radni, jer su po izglednijanju i brutalnosti bili daleko bliži čuvenim bosanskim jamama smrti. Bosna i Hercegovina leži, naime, na slojevima vapnenca koji prekriva duboke jame. Kao što je pisao Brian Hall u knjizi „Nemoguća zemlja“, ta bi zemlja mogla biti san svakog masovnog ubojice. Bio bi to san o velikoj nekropoli s još praznim grobovima koji samo čekaju da ih se napuči. U tim su logorima, dakle, bili masovno ubijani i klani Židovi i Srbi – među njima vjerojatno i Salomon Papo prije nego što će ga gurnuti u jamu i zatrti granatama.

Žene su te ratne godine pokupili kasnije. Mira se naprosto nije odazvala naredbi i nije se javila u Židovsku općinu. Ali, saznajući da su ondje već njezina majka i

dvije tete, ušuljala se k njima kroz prozor i stala ih nagovarati na bijeg. Kad su to ove odbile, zaprijetila je da će u protivnom ostati s njima. Ove su joj to smjesta zabranile, zahtijevajući da istoga časa nestane i tako preživi. Nešto kasnije, skrivena iza zaklona, gledala je kako ih ukrcavaju u kamione.

Bijeg iz Sarajeva

Uspjela je pobjeći iz Sarajeva i priključiti se partizanima. Do rata bila je član Hashomer Hazaira, omladinskog cionističkog pokreta, sličnog izviđačima i organiziranog da promiče odlaske mladih ljudi u Izrael. Budući da joj je otac bio protiv svih takvih modernih i svjetovnih ideja, Mira se znala dvaput tjedno potajice iskrasti iz kuće i otići na njihove sastanke. Zajedno s društvom odlazila je i na penjanje po obližnjim sarajevskim

brdima, stekavši pritom i niz drugih vještina, kao primjerice znanje kako primijeniti prvu pomoć, a što se poslije, u partizanima, pokazalo vrlo korisnim.

U početku rata, kad je Josip Broz Tito pozvao narod na ustanak protiv njemačkog okupatora, jednom su se partizanskom odredu priključili i članovi Mirine omladinske grupe. Partizani, sukobljeni s brojčano nadmoćnim njemačkim snagama, neizbježno su bili prisiljeni primjenjivati isključivo gerilsku taktiku munjevitog napada i brzog povlačenja u planine, jer su redovno mogli računati na pomoć stanovništva. Mira Papo tu je okrutno hladnu prvu zimu godine 1942. provela i kao vodič mazge i kao članica saniteta jer je njezina mazga nosila na leđima ne samo sanitetsku opremu, nego i municiju. Memoari britanskih i američkih oficira, koji su u kasnijim fazama rata stizali padobranima na partizanski teritorij, govore o mladima i djevojkama koji bi znali plesati na nekom seoskom štaglju i do kasno u noć, da bi onda odmah potom otišli granatama dići neki most u zrak. Granate su im, kažu, naprosto bile neizostavni privjesak na opasaču i samo su u krajnjem slučaju poslužile za samoubojstvo, naime kao izlaz od zarobljavanja, mučenja ili izdaje.

U tom ranom razdoblju otpora na djelu su bila dva antifašistička pokreta: Titovi partizani, odnosno komunisti, a onda i najpoznatija srpska, antikomunistička grupacija zvana četnici koja je tražila restauraciju Jugoslavije i povratak jugoslavenskog kralja Petra II. Neko vrijeme

kao da se različitost ciljeva tolerirala. Ali onda su jednoga dana u ožujku 1942. četnici krenuli na partizane i nanijeli im, uz velik broj ranjenika, teške gubitke. Tito je na to bio prisiljen narediti temeljitu reorganizaciju svojih snaga. Tada je Mirin odred, sastavljen od tridesetak studenata, radnika pa i članova Partije - a sve su to bili sarajevski Židovi - proglašen balastom jer da, navodno, nisu bili dovoljno odlučni i čvrsti da izdrže sve što ih čeka, ili opet, da uopće nisu bili obučeni za mobilno ratovanje. Tada im je oduzeto oružje i naredeno im je da sve do odlaska ostalih jedinica ostatak dana provedu pod vedrim nebom. A tek potom da se vrate u Sarajevo. Svaki neposluh, rečeno im je, bit će kažnjen strijeljanjem.

Povratak u Sarajevo

Tako napušteni, mladi se Židovi podijeliše u grupe od po troje ili četvero kako bi lakše izmakli njemačkim patrolama. Nenaoružani i gonjeni Nijemcima i njihovim psima, ti su mladi Židovi nekoliko dana i noći lutali i probijali se šumama. Uhvaćeni, umirali bi na najgrozniji način. Jedan takav izvještaj govori o zarobljenom partizanu kojega su vezali uz rub ceste, kako bi njemački kamioni mogli po nekoliko puta prelaziti preko njegovog tijela. Od tih tridesetak mladih partizana samo je šaka njih stigla u Sarajevo živa. Među njima bila je i Mira.

„Ušla sam u Sarajevo u zoru jednog proljetnog dana. Ulice su još uvijek bile puste,“ poslije je pisala Mira. Umotana u maramu nosila je desetak jaja što ih je dobila od majke jednoga svoga prijatelja. Opskrbila ju je još i papirima pomoću kojih je mogla ući u grad.

Iscrpljena i obuzeta mračnim mislima Mira se vukla prema središtu grada, pitajući se što sad činiti i kamo ići. Tako izgubljena u mislima odjednom shvati da je dospjela pred Ministarstvo financija u kojem je njezin pokojni otac nekoć radio kao kućepazitelj! Jedino svjetlo iz te zgrade dopiralo je s portirnice. Mira začuje korake i iz mraka izroni nečija sjena. Ona je prepoznala. Bio je to portir, pristojan i pošten čovjek, osim toga

još i očevo prijatelj. „Zazvala sam ga i pozdravila tradicionalnim bosanskim pozdravom ‘Pomoz Bog!’, ali nije me prepoznao. Mučna i teška godina učinila je svoje. Ali onda me upitao: ‘Da ti nisi Salomonova?’ Kimnula sam i zaplakala.“

Portir ju je na to poveo do garderobe, gdje mu je ona ispričala kako je pobjegla i kako je uspjela preživjeti. Na kraju reče: „Spasi me ako možeš. Ako ne možeš, predaj me ustašama.“ Uzevši je za ruku, poveo ju je do portirnice obližnjeg Nacionalnog muzeja. I tu je sad morala pričekati, kako joj se činilo, cijelu vječnost. Nepoznati portir koji je tu nedaleko sjedio, šutio je kao zaliven, pa nije znala što zapravo misli.

Kad se onaj drugi na kraju vratio, uz njega je koračao neki otmjeni muškarac. Na glavi je imao fes. Izveo ju je na stražnja vrata muzeja i poveo svojoj kući. Mira se puna četiri mjeseca skrivala u Korkutovoj kući. A onda se u kolovozu pojavio neki čovjek i donio joj omotnicu u kojoj su bili lažni dokumenti i putna karta. Neka njezina tetka, udata za katolika, isposlovala joj je negdje na obali Dalmacije nekakvo sklonište. I tu, gdje nije bilo Nijemaca ni njemačke vojske, ostala je skrivajući se sve do kraja rata.

Derviš Korkut postao je neprijatelj režima

Poslije rata, u novom, Titovom režimu svi koji su surađivali s partizanima bili su dobrodošli. Mira se vratila u Sarajevo i tu je odmah unovačena i zadržana u armijskoj zdravstvenoj službi. Uskoro se zaručila za isto tako nekadašnjeg partizana koji se zvao Božidar Baković. Činilo se da im je budućnost osigurana.

Ali je onda jednoga dana godine 1946., dok je hodala gradom, kao što je poslije pisala, pred Mirine noge „pala nepoznata žena, moleći me da pomognem njezinome mužu kojemu sada sude kao nacističkom kolaboratoru“. Mira nije imala pojma tko je ta žena. „Upitala sam je otkud zna za mene. I prepoznala sam je tek kad je s lica skinula crni veo. Bila

je to supruga Derviš Efendija. Za ruku je vodila četverogodišnjeg dječaka.“

Osiguravši vlast u poslijeratnoj Jugoslaviji, Tito je povremenim suđenjem ratnim zločincima znao ušutkati disidentske nezadovoljnike. Pokazalo se da je Derviš Korkut bio jednako tako nepopustljiv prema komunistima, kao i prema fašistima. Kao otvoreni i žestoki kritičar jugoslavenskog odnosa prema religiji, posebice plana da se s lica zemlje zbrišu sva zdanja podignuta u vrijeme Otomanskog Carstva i zamijene novim, u sovjetskom stilu izgrađenim građevinama, sastavio je i objavio popis žrtava koje su četnici pobili u Istočnoj Bosni. Ali je isto tako, znajući da je Titov režim amnestirao mnoge četnike, ali ne i ustaše, držao da će rascjep jednoga dana biti neizbježan. Zato nije trebalo dugo pa da se Korkutovo ime pojavi na listi fašističkih suradnika. U po zlu čuvenoj zeničkoj tamnici gurnut je u samicu.

Tog poslijepodneva, pričajući o Miri, Servet se prisjećala tog strašnog sarajevskog dana. „Nisam moljakala, jer nisam sklona moljakanju, ali situacija je bila ozbiljna. Zato mi je laknulo kad sam ipak našla nekoga tko je voljan svjedočiti o antifašističkim aktivnostima moga supruga i bila sam presretna kad me Mira stala uvjeravati da će svjedočiti u njegovu korist na sudu.“

Ali Mira se nije pojavila na sudu. Njezin se zaručnik bojava gnjeva partije koji bi se mogao na nju sručiti ako bi se, kao članica vojnih formacija, pojavila na izričito političkom suđenju. Zabranio joj je napustiti kuću i svjedočiti u korist čovjeka koji joj je spasio život. Čak i nekoliko godina nakon toga, u vrijeme sasvim drukčijih nevolja i problema, progonilo ju je sjećanje na Korkuta. Vjerovala je da su ga smaknuli i da sad njezina prijateljica Servet posve sama podiže sina.

Odlazak u Izrael

Svega dvije godine nakon toga umire Mirin suprug od upale moždane opne, nastale prilikom iskopavanja zaraženih ratnih grobova oko Sutjeske. Izgubivši u ratu i sve ostale članove porodice, Mira se našla sama s dva malodobna sina, Danielom i Davorom. Otpuštena samo nekoliko dana prije iz vojske, gubi pravo na vojni stan i postaje beskućnik sve dok joj jedna od majčinih prijateljica nije ponudila sobu. Odlučna da se bori, uspjela je ishoditi povratak u vojnu službu u kojoj, kao članica i dužnosnica saniteta, preuzima odgovornost za javno zdravstvo na sjeveroistočnoj obali i otocima Dalmacije. Davor koji je danas živahan gospodin šezdesetih godina, dobro pamti sve one čamcem obavljene majčine obilaskeske, za kojih bi mu vojnici u njezinoj vojnoj pratnji došli nešto kao baby-sitteri. Poslije su se preselili na Rijeku, grad koji je imao i židovsku općinu. Davor se dobro sjeća svog iznenađenja kad ga je majka, komunistica i uvjerena ateistica, onamo odvela na proslavu Hanuke. Tada je po prvi put došao u dodir sa svojim porijeklom uz koje se potom i vezao.

Odsluživši 1969. godine vojsku sasvim slučajno se sreo s kapetanom jednog izraelskog teretnog broda. Bez ikakva posebna razloga popeo se na brod. Naselio se u Izraelu, pridruživši se isprva nekom kibucu u Judejskim brdima, a onda poljoprivrednoj kooperativi, odnosno mošavu, gdje i danas živi i radi kao metalac i kipar.

Mira je za njim došla u Izrael godine 1972. Naučila je ivrit i priključila se Da-

vorovu kibucu, radeći u praonici rublja i pomažući u administraciji centra. Šest godina poslije, godine 1978. preselila se u Jeruzalem kako bi bila bliže ondašnjoj maloj komuni nekadašnjih Sarajlija. U vrijeme raspada Jugoslavije i opsade Sarajeva, dakle u vrijeme između 1992. i 1996. godine, ponudila je Država Izrael izbjeglicama iz Bosne privremeno sklonište. Vjerojatno je upravo jedan od njih, napuštajući ga, ostavio onaj zastarjeli novinski izrezak što ga je Mira pronašla 1994. godine. Izrezak je bio otisnut na srpsko-hrvatskom i sadržavao je informacije koje bi Židovima iz bivše Jugoslavije mogle biti važne. Među njima i komemorativni tekst u povodu smrti Derviša Korkuta. Krajnje zbunjena, Mira je sad dobila priliku čitati o djelima čovjeka kojega je izdala. Članak je između ostaloga govorio o Korkutovoj ulozi pri spašavanju sarajevske Hagade koju je, dakle, još jednom - i to usred rata - spasio jedan Musliman. (Tada, naime godine 1992., u vrijeme kad su srpske granate počele padati po muzeju i kad su uskoro poslije toga počele gorjeti i gradske knjižnice, jedan je knjižničar, a zvao se Enver Imamović, u tajnosti iznio tu knjigu i odnio je u bankovni sef.) Čitajući taj članak Mira shvati da Korkut nije bio strijeljan, kao što je vjerovala, nego da je godine 1969. umro u visokoj dobi prirodnom smrću. Davorova žena se dobro sjeća da joj je svekrva, pronašavši i čitajući taj članak, i pritom sve nešto mrmļajući sebi u bradu, tiho zaplakala. Bilo je to prvi put da su ona ili Davor čuli za Derviša Korkuta,

Pismo pokajanja

Ona tinejdžerica koju je Korkut 1941. godine uspio spasiti, imala je sada pune 72 godine. Odlučivši da makar sada svjedoči, željela je dopuniti ono svoje davno svjedočenje, dano na Korkutovu suđenju. Zato je jednog zimskog dana godine 1994. Mira sjela i ispisala pune tri stranice pisma koje će otići u Jad Vašem, izraelskom Memorijalnom centru i Komisiji za utvrđivanje pravednika među narodima. Nestručno otipkano na srpsko-hrvatskom, s interpunkcijama dopisanim rukom i preambulom u

kojoj piše „ovo je moja istinita priča o tome kako me Derviš Efendi Korkut spasio od sigurne smrti“, Mira u pismu hrabro i otvoreno priznaje da je „ne pruživši Korkutu pomoć zatajila u odsudnom trenutku.“ Ali kad je saznala da je usprkos tomu uspio preživjeti, dodala je „kao da mi je kamen pao sa srca“.

Opisujući što se stvarno dogodilo, kao da se sada kajala i tražila oprost. „Možda će ovo moje skromno pismo pokazati kakav je on bio čovjek i koliki je on još mnogo prije Drugog svjetskog rata bio Židovima prijatelj. Danas sam tomu, na žalost, jedini svjedok.“

Mira je umrla 1998. godine, punu godinu dana prerano da bi mogla vidjeti hoće li njezino zakašnjelo i tako žarko željeno svjedočanstvo ispraviti počinjenu grešku.

Teška sudbina Korkutove obitelji

U vrijeme dok je Mira pisala svoj iskaz Servet Korkut je, nakon omanjeg i sretno preživjelog srčanog udara, bila u neplaniranom izbjeglištvu kod svog sina Muniba u Parizu. Tu je nemalo iznenadi posjet jednog izraelskog diplomata koji joj je došao reći da su upravo neki dan ona i Derviš proglašeni Pravednicima među narodima. Njihova će imena, rekao je, biti urezana u kamen i postavljena u vrtovima Jad Vašema uz stabla posvećena čuvenim spasiocima, kao što su bili Raoul Wallenberg i Oskar Schindler. Kako Servet zbog zdravlja nije mogla otputovati u Izrael i vidjeti njihova imena urezana u kamen, ceremonija se posebno za nju održala u izraelskom veleposlanstvu u Parizu. Tom prilikom uručena joj je svečana povelja i medalja i još joj je rečeno kako ima pravo i na izraelsko državljanstvo. Osim toga dobila je još i mjesečnu potporu njujorške Židovske fondacije za Pravednike, koja novčano potpomaže oko 1300 ostarjelih spasilaca.

„Mira me nazvala u Pariz“, rekla mi je Servet. „Objasnila mi je zašto nije došla na suđenje i kako je to muči.“ Servet je zatim pričala kako ju je pokušala smiriti, rekavši svojoj staroj prijateljici da baš

ništa ne bi mijenjalo da je čak i stigla svjedočiti, jer je sud naprosto bio u rukama režima i već je unaprijed znao presudu. Mira je na to onda rekla da se otako je napustila Jugoslaviju željela ispričati, ali da jednostavno nije mogla. „Ma sve je to u redu“, rekla joj je Servet. „Ja to razumijem“.

Neki su došli da svjedoče u Derviševu korist. „Ali nitko ih nije htio saslušati!“ govorila mi je Servet. Osuđen zbog neprijateljske suradnje odsjedio je šest od osam presuđenih godina, to najvećim dijelom u samici. „Držali su ga u samici jer su ga smatrali opasnim! Svojim bi idejama, rekli su, mogao zaraziti i ostale! Pohranjeni dokumenti pokazuju“, govorila je Servet, „da je sve to hrabro izdržavao i da se nikad nije žalio, niti molio milost, tako da su mu se stražari znali čak i diviti. Usprkos teškim zatvorskim uvjetima znao je ostati čist i uredan, a mozak je zapošljavao čitanjem knjiga kad god je mogao.“

Kako je Servet bila žena osuđenog državnog neprijatelja, stan joj je bio konfisciran, a potrošački bonovi poništeni. Uz tada petogodišnjeg sina Muniba i dvogodišnju kćer Abidu bila je prisiljena krenuti na ulicu. Derviševa bogata i moćna porodica odbila je izložiti se riziku i udružiti se s njom. Preostalo joj je, dakle, skloniti se i osloniti samo na vlastitu porodicu. Pošla je u Kosovsku Mitrovicu gdje je živio jedan njezin rođak.

Stigla je s djecom usred epidemije meningitisa što je harao gradom. Abida se zarazila i nakon četrnaest dana bila je mrtva.

Do zatvora u Zenici valjalo je putovati dva dana. Posjet i razgovor sa zatvorenikom smio je trajati najviše pet minuta. Kad sam nedavno posjedila Muniba Korkuta u Parizu, pričao mi je o jednom takvu odlasku ocu u zatvor, ali i o majčinim mukama što su joj toliki njihovi rođaci odbili pružiti pomoć. „Ja sam poput Albanaca“, rekao mi je Munib. „Oni nikad ne praštaju. Nikad!“ Rađeći kao inženjer za neku francusku tvrtku kao da je nastavljao očevu ljubav prema stranim kulturama i jezicima. Govorio ih je, naime, šest.

Pričao mi je kako nikad neće zaboraviti to putovanje s majkom i dolazak u očevu tamnicu. Prvo što je otac kroz rešetke ograde upitao bilo je: „A gdje je Abida?“ Na što je majka rekla „Umrla je“. Tada je po prvi put vidio oca da plače.

Balkanska sudbina Korkutove kćeri

Nakon što je Derviš pušten iz zatvora, dozvolili su mu da se vrati svome poslu. Ali to nije bilo tako lako. Putnicu mu nikad nisu vratili, pa tako ni građanska prava. Onda im se godine 1955. rodila kćer Lamija. Derviš, koji je tada imao već punih 67 godina, nikako nije želio još jedno dijete. „On nije želio, ali ja sam željela“ rekla mi je Servet i dodala: „Žene uvijek za to nađu put!“

Lamiju, mlađu od brata punih trinaest godina, štitili su i zaklanjali od teške porodične prošlosti. „lako je otac, kad se rodila, već bio starac“, pričao je Munib „sestra je bez svake sumnje bila njegov proizvod.“ Njihovu je bliskost tek smrt uspjela prekinuti. „Osjećala sam da ga mogu pitati za bilo što, on će mi uvijek strpljivo odgovoriti“, pripovijedala mi je Lamija. „Dok sam bila mala i plašila se mraka znao bi mi satima pričati, samo da me umiri. A ako bih mu došla i smetala ga u poslu, on bi svejedno našao vremena za mene. Osim ako bih mu došla dok sluša vijesti...“ dodala je uz smijeh. „Kad je umro, stiglo je mnogo

ljudi koji su znali govoriti 'Pomogao mi je naći posao.' ili ' Pozajmio mi je nešto novaca.' ili 'Bio mi je jamac.' ili 'Našao mi je stan'. Tek tad sam shvatila koliko je bio dobar čovjek i kolika je dobra šutke učinio!"

Nešto što nikad nije spominjao, bilo je spašavanje Mire Papo. Lamija je jedino znala da je za Drugog svjetskog rata spasio neku Židovku. Možda se Servet zato uspjela priključiti židovskom konvoju za vrijeme nedavne opsade Sarajeva?

Studirajući ekonomiju Lamija se udala za Albanca, elektro-inženjera s Kosova. Doselivši se u Prištinu i rodivši dvoje djece Lamijina se porodica brzo i sretno povećavala. Sve dok Servet nije 1999. godine, nakon kraćeg posjeta Lamiji i njezinoj porodici, morala shvatiti da joj je ovo posljednji mirnodopski autobus kojim napušta Kosovo. „Ne želim da proživim još jedan rat“, rekla joj je Lamija pred polazak. Uskoro su u svijet počeli stizati novinski izvještaji o brutalnim upadima u albanska sela i javnom silovanju mladih žena.

Lamija i njezin muž, prikovani uz telefon, danima su pokušavali doći do viza uz koje će napustiti zemlju. Dok je njezin muž nazivao rođake po Švedskoj, Lamija je zvala Muniba, znajući da ima prijatelje u pariškom predstavništvu Ministarstva vanjskih poslova. Ali sve je bilo uzalud. Na kraju im je samo još uspjelo otpremiti 19-godišnjeg sina i 16-godišnju kćer daleko od grada.

Kratko vrijeme poslije toga Lamijin je stan ostao bez struje. Zatim i bez telefonskih veza. A pritom se iz susjednog stana čulo kako zvoni telefon... Susjed je bio Srbin! Zgrozila se, shativši da joj je veza prekinuta iz etničkih razloga.

Na dan 2. travnja Lamija je začula kako srpski milicajci lupaju na vrata susjeda koji je stanovao kat niže, zahtijevajući da napusti stan. Na to se ona i muž priključe tisućama izbjeglica koji su hrlili prema željezničkom kolodvoru. Bili su istinski sretni, sjeća se Lamija, kad su ih stali ubacivati u pretrpane vagone – njih 27 u vagone predviđene za šestoricu –

iako nisu imali pojma kamo ih voze. U sumrak stigoše na makedonsku granicu. Uslijed gužve pri iskrčavanju izgubili su se i ono malo prtljage što su je uspjeli iznijeti iz stana. Ali se zato fotokopija povelje Jad Vašema, dodijeljene njezinim roditeljima, nalazila u Lamijinoj torbici – istina zgužvana, ali na sigurnom.

Spas u Izraelu

Njih nekoliko tisuća nađoše se stjerani na otvoreno polje. Lamija se zagleda u tu čudnovato utihlu, stisnutu gomilu ljudi pod čijim se cipelama i cokulama mlada livada već pretvarala u blato. Sanitarija nije bilo, nužnika nije bilo i livadu je obavijao težak smrad. „Na nekoliko stotina tisuća ljudi našlo se samo nekoliko stotina litara vode. Nije bilo hrane, nije bilo pokrivača, nije bilo zaklona. Ljudima bi pozlilo. Neki su već i umirali....“ Počele su se širiti glasine o meningitisu koji da već hara logorom, o bolesti od koje je poslije rata umrla njezina sestra. S mrakom koji je nailazio, temperatura zraka je padala. Mrvice hrane koje su se dijelile samo su dizale gužvu i paniku. Krene otimačina. Lamija se uspije dočepati dvaju paketića, ali je bolno jecanje neke starice natjera da se i toga odrekne.

Te noći Lamija i njezin suprug zakluče da je ostanak u tom logoru preopasan. U tri sata izjutra, iskoristivši dezorganizaciju logora, iskradu se i trkom krenu prema makedonskoj granici. Ugledavši blizu granice stražara, izmisle ludu priču o automobilu koji je zakazao i ostao s onu stranu granice. Nije jasno je li im povjerovao ili se sažalio nad njima. Propustio ih je na drugu stranu.

U Kumanovu, sklonivši se u kuću jednog rođaka, Lamija se iznova baci na telefon. Prvo pokuša stupiti u dodir s djecom. Sva sretna sazna da su uspjele stići do Budimpešte. Ali sve su tamošnje ambasade, od kojih su došli tražiti pomoć, odbile da ih prime. „ Kosovo je u to vrijeme imalo već milijun izbjeglica“, govorila je Lamija „ i sve su im one zatvorile vrata.“ Muževljeva porodica,

koja je bila u Švedskoj, isto nije mogla ništa učiniti za njih, ali ni Munibovi izvještaji iz Pariza nisu bili ništa bolji.

„Zašto ne odete u Skoplje i potražite Židovsku općinu?“ predložio je Munib. „Pokušajte, možda pomognu?!“

Lamija i suprug stanu se raspitivati o tamošnjoj židovskoj zajednici, potkrjepujući traženje zgužvanom fotokopijom, dobivenom od Mire Papo. Dokument je u zaglavljju nosio biblijski epigraf, ispisani na hebrejskom i engleskom jeziku: „Tko uspije spasiti jedan život, spasio je cijeli svijet!“ Makedonski Židovi, ushićeni što im se pružila prilika da vrate dug iz Drugog svjetskog rata, bace se na grozničavo lobiranje i organiziranje. Četiri dana poslije toga sjedili su Lamija i suprug u avionu za Tel Aviv, uz dobiveno obećanje da će dva dana poslije za njima poletjeti i njihova djeca.

Stigavši na terminal aerodroma Ben Gurion zabljesnulo ih je ne samo jarko mediteransko sunce, nego i baterija novinarskih kamera. Priča o tome kako je Derviš, kao Musliman, spasio Židovku, naime Miru i kako je onda Mira, kao Židovka, spasila Derviševo dijete, bila je više nego izazovna za izraelske medije, ali i za njihovu političku scenu. U dokaz tome na aerodromu ih je dočekao (tadašnji) premijer Benjamin Netanyahu. „ Današnjim danom“, rekao je, „zatvaramo krug kojim Država Izrael, rođena iz pepela, pruža ruku i nudi utočište kćeri čovjeka koji je spašavao Židove!“ A onda se, usred pljeska i novinarskih povika „Jeste li sretni što ste došli u Izrael?“ netko iz mnoštva obratio Lamiji na hrvatskom. Iako nije znala tko je to bio, priznala je poslije: „Da, bilo je ugodno znati da netko ovdje govori tvojim jezikom!“ Ali onda, koju sekundu poslije, kroz gomilu se probio visok i vitak muškarac s brčićima. Raširivši ruke izgovorio je svoje ime, na što mu se Lamija bacila oko vrata.

Bio je to Davor Baković, sin Mire Papo.

Suradnik Ha-kola, profesor Dragan Damjanović nedavno je posjetio izložbu posvećenu "Bijelom gradu" Tel Aviva, koja je u veljači otvorena u Beču te je o toj zanimljivoj izložbi napisao članak u kojem govori o velikim arhitektonskim vrijednostima Tel Aviva.

Letak izložbe The White City of Tel – Aviv,
Architekturzentrum, Beč,
21. 02. – 19. 05. 2008.

Piše: Dragan Damjanović

Konzerviranje kako pojedinačnih spomenika graditeljstva tako i cijelih graditeljskih cjelina susreće se s bezbrojnim problemima nastalim iz nerazumijevanja okoline, struktura vlasti ili pritisaka kapitala. Vrijednosti spomenika nastalih (okvirno govoreći) prije početka Prvog svjetskog rata veći-

na ipak prihvaća te njihovo eventualno rušenje ili vandaliziranje redovito izaziva javne prosvjede. Vrijednosti građevina nastalih u posljednjih osamdesetak godina, međutim, šira javnost uglavnom ne razumijeva, zbog čega su one (bez obzira na to radi li se o javnim ili privatnim objektima) često izložene posve destruktivnim transformacijama izvornog izgleda kojima redovito gube većinu svojih vrijednosti.

Tek se u najnovije doba započelo sa zaštitom građevina moderne arhitekture, a jedan od najvećih takvih projekata u svijetu svakako je zaštita dijela povijesne jezgre najvećeg izraelskog grada Tel Aviva, tzv. „Bijelog grada“. U povodu proglašenja te četvrti svjetskom baštinom od strane UNESCO-a (2003. godine) trenutačno se u Architekturzentrumu u Beču održava izložba na kojoj se može upoznati s najvažnijim pojedinačnim građevinama i graditeljskim cjelinama zaštićenog dijela Tel Aviva.

Ogromna četvrt fascinantnih zgrada

Poetično ime koje nosi ta četvrt, proistječe iz jedne od karakteristika arhitekture ranog internacionalnog stila – prekrivanje pročelja samo bijelom žbukom. „Bijeli grad“ je nastao većim dijelom u periodu od kraja dvadesetih do kraja četrdesetih godina 20. stoljeća, a riječ je o vjerojatno najvećoj urbanističkoj cjelini u svijetu s gotovo isključivo spomenicima arhitekture moderne s tek nekoliko građevina koje još uvijek pokazuju oslanjanje na historijske stilove (većinom neku vrstu

BIJELI GRAD TEL AVIVA

U centru Bijelog grada nalazi se Dizengoffov trg, koji je Geddes zamislio kao heksagon iz kojeg se ulice zrakasto šire, čime se simbolički htjelo referirati na glavni izraelski nacionalni simbol, Davidovu zvijezdu.

neomaurskog stila), uglavnom podignutih dvadesetih godina 20. stoljeća. Sveukupno je oko četiri tisuće kuća podignuto u stilu internacionalne moderne arhitekture, od kojih je oko tisuću ušlo pod zaštitu. Mnoge su se prije proglašenja za svjetsko naslijeđe nalazile u vrlo lošem stanju i tek je nakon 2003. godine započela njihova obnova.

Već se po broju građevina može zaključiti kako se radi o ogromnoj četvrti fascinantno ujednačene visine objekata (uglavnom od dva do tri kata). Njezin sklad s krajolikom jasno svjedoči kako se moderna arhitektura uvelike inspirirala mediteranskim tradicijskim graditeljstvom. Zgrade bez krova s terasama koje su postale centrom društvenog života stanaara, duboke sjene koje stvaraju uvučeni balkoni, bijela boja pročelja koja dijelom neutralizira sunčeve zrake, izvrsno su se uklopili u klimu prostora u kojem su sagrađeni.

U Bijelom gradu primjeri su svih "škola" moderne arhitekture

Bijeli grad Tel Aviva nastao je kao jedna od posljedica egzodusa Židova iz Europe u međuratnom periodu. Brojni arhitekti, đaci uglednih politehnika i akademija Njemačke, Austrije, Belgije, Francuske i drugih zemalja slili su se u taj grad te u druga mjesta tadašnje Palestine donijevši sa sobom moderne nazore o arhitekturi. Upravo zahvaljujući činjenici da su se u Tel Avivu našli arhitekti iz različitih dijelova starog kontinenta, u Bijelom gradu

Kuća Kruskal arhitekta Richarda Kaufmanna, 1931.

Kuća Mirenburg arhitekta Pinchasa Hütta, 1935.

susrećemo primjere svih „škola“ moderne arhitekture, čak Bauhauusa, Corbusiera, poklonike tzv. streamline moderne arhitekture, a katkada i art – decoa.

Najpoznatije ime među doseljenim arhitektima svakako je ono Ericha Mendelssohna, koji se redovito spominje kada se i ako se uopće

govori o izraelskoj međuratnoj arhitekturi. On, međutim, nije projektirao u Bijelom gradu niti jedan objekt (odnosno, takav objekt nije bio prikazan niti spomenut na izložbi), no njegov je utjecaj izrazito vidljiv kod mnogih arhitekata. Najveći dio građevina djelo je arhitekata koji su nama uglavnom nepoznati budući da su se afirmirali tek u samom Izraelu poput Richarda Kauffmanna, Luciana Korngolda, Salomona Liaskowskog, Jacoba Orensteina, Genia Averboucha, Shlome Ginsburga i drugih.

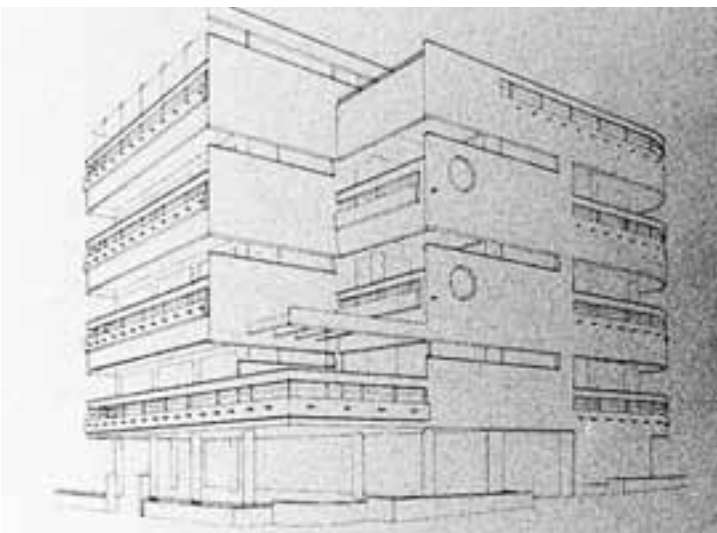
Od pojedinačnih građevina koje su projektirali ti arhitekti osobito valja istaći kuću Kruskal, arhitekta Richarda Kaufmanna iz 1931., kuću Mirenburg, arhitekta Pinchasa Hütta iz 1935., kuću Rubinsky, arhitekta Luciana Korngolda iz 1935. te veliku stambenu dvokatnicu Leona Recanatija, arhitekata Salomona Liaskowskog i Jacoba Orensteina iz 1935. godine. Sve te građevine odlikuje slična potpuna redukcija dekoracije, specifični dugi balkoni na pročeljima, s ogradama izrađenim od armiranog betona i metalnih šipki, armiranobetonski jednostavni stupovi, veliki pravokutni prozori te povremeno postavljanje kružnih prozora koji su preuzeti u modernu arhitekturu iz načina

Bijeli grad Tel Aviva nastao je kao jedna od posljedica egzodusa Židova iz Europe u međuratnom periodu. Brojni arhitekti, đaci uglednih politehnika i akademija Njemačke, Austrije, Belgije, Francuske i drugih zemalja slili su se u taj grad te u druga mjesta tadašnje Palestine donijevši sa sobom moderne nazore o arhitekturi.

oblikovanja otvora na brodovima. Nastojeći dinamizirati arhitektonsku kompoziciju projektanti su se poigrali s volumenima tih građevina, često oblikujući svako od pročelja na drukčiji način.

Zanimljiv urbanistički koncept

Uz specifičan pristup oblikovanju građevina ti su arhitekti prenijeli iz Europe u tadašnju Palestinu i socijalnu osjetljivost. Velik dio gradnji međuratnog Tel Aviva čine naime stambeni radnički blokovi, kojima se nastojala sve brojnija židovska imigracija kvalitetno stambeno zbrinuti. U razdoblju od 1931. do 1936. program stambene izgradnje omogućio je skućivanje čak oko tisuću obitelji. Pri koncipiranju tih naselja korištena su dva osnovna oblika. Prema prvom, stambeni su blokovi polagani okomito u odnosu na ulicu, s pročeljima okrenutim vrtovima, kako bi se minimalizirala buka prometa i otvorio pogled s prozora isključivo prema zelenim površinama. Prema drugom modelu, blokovi su podizani oko unutrašnjeg dvorišta koje je pružalo zaštitu od ulice. Takav je tip građevina često nazivan radničkim tvrđavama. Većinu je radničkih stambenih blokova projektirao arhitekt Arie Sharon.

Kuća Rubinsky arhitekta Lucian Korngolda, 1935., projekt

Kuća Rubinsky arhitekta Lucian Korngolda, 1935., fotografija glavnog pročelja

Kuća Leona Recanatija arhitekata Salomona Liaskowskog i Jacoba Orensteina, 1935.

Tip socijalnog stambenog bloka iz tridesetih godina u Tel Avivu

Ne samo u slučaju izgradnje radničkih naselja, već i u cjelini Bijeli grad Tel Aviva ističe se ne samo pojedinačnim građevinama, već i kao urbana cjelina. Urbanistički je koncept nastao križanjem radijalnog (zvjezdastog) i ortogonalnog (pravokutnog) sistema prilagođenog lokalnim geografskim datostima prostora i prometnim potrebama. Ulice koje vode u smjeru istok – zapad omogućuju tako konstantno strujanje svježeg morskog zraka u grad, a one koje su položene sjever jug, odnosno paralelno uz obalu, predstavljaju glavne trgovačke i prometne arterije.

Urbanistički plan po kojem je izgrađen Bijeli grad djelo je arhitekta škotskog porijekla Patricka Geddesa (1854. – 1932.). Nastao je 1925. u vrijeme dok je Velika Britanija mandataro upravljala Palestinom. Ono što daje osobitu kvalitetu Geddesovu planu jest obilje zelenih površina, bilo javnih parkova bilo privatnih vrtova te zelenila položenog uz prometnice. U centru Bijelog grada nalazi se Dizengoffov trg, koji je Geddes zamislio kao heksagon iz kojeg se ulice zrakasto šire, čime se simbolički htjelo referirati na glavni izraelski nacionalni simbol, Davidovu zvijezdu. Trg je naposljetku izveden s određenim modifikacijama arhitekta Genia Averboucha kao kružni prostor. Zgrade sagrađene na njemu (uglavnom hoteli te stambene i

„Bijeli grad“ je nastao većim dijelom u periodu od kraja dvadesetih do kraja četrdesetih godina 20. stoljeća, a riječ je o vjerojatno najvećoj urbanističkoj cjelini u svijetu s gotovo isključivo spomenicima arhitekture moderne s tek nekoliko građevina koje još uvijek pokazuju oslanjanje na historijske stilove.

javne građevine) odreda su izvrsni primjeri ranog internacionalnog stila. Sve su ujednačene visine s dugim balkonima koji prekrivaju pročelja okrenuta trgu, a koji su na svim zgradama odreda jednako oblikovani te položeni gotovo u istoj ravnini što stvara dojam jedinstvenog i u jednom dahu potpuno cjelovito oblikovanog prostora. Najvjerojatniji predložak za oblikovanje tog trga bio je koncept arhitekata Hansa i Wassilyja Luckhardta za berlinski Alexanderplatz iz 1929. godine.

Paviljoni izgrađeni za Levantinsku izložbu

Uz četvrt Bijeli grad, drugu veliku cjelinu moderne arhitekture u Tel Avivu predstavljali su paviljoni podignuti tridesetih godina za Levantinske izložbe. Kao prostor za izložbu iskorištena je zona oko stadiona Maccabi (sagrađen 1932. godine). Osnovnu prostornu koncepciju izložbene zone začeo je Richard Kaufmann, koju je dovršio Ariel -el-

Pogled na Bijeli grad Tel Aviva i Dizengoffov trg iz zraka tridesetih godina 20. st.

Trg Zina Dizengoffa tridesetih godina 20. st.

Kavana Galina arhitekata Genia Averboucha, Shlome Ginsburga i Else Goldoni; jedan od paviljona Levantinske izložbe, 1934.

Hanani s brojnim drugim mlađim arhitektima. Dvije su izložbe održane u paviljonima tog sajma 1934. i 1936. godine. Najveći dio građevina postoji i danas, no većim su dijelom promijenjene do neprepoznatljivosti. Izložbeni paviljoni dali su prilike arhitektima koji su ih projektirali za mnogo više eksperimentiranja, za smjelija i avangardnija rješenja nego što je to bio slučaj s gradnjama stambenih i javnih građevina u samom Bijelom gradu. Najzanimljiviji objekt bila je nesumnjivo kavana Galina iz 1934. godine, arhitekata Genia Averboucha, Shlome Ginsburga i Else Goldoni, koja je nažalost poslije srušena. Središnji prostor jednokatne kavane bio je oblikovan kružno sa stijenama potpuno otvorenim prozorom.

Izložba u Architekturzentrumu u Beču, iako relativno mala, izuzetno je dobro postavljena. Sadrži velike informativne panoje s raznim vizurama građevina i tekstovima na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku. Ispod većine panoja je monitor na kojem su prikazane kompjutorske grafičke 3D animacije unutrašnjih prostora i vizura građevine o kojoj pano govori. Dio je građevina predstavljen i putem maketa. Stalno traje projekcija i dvaju dokumentarnih filmova koji obiluju informacijama o povijesti Bijelog grada i njegovim arhitektima. Uz dio izložbe koji prezentira pojedine građevine, posebna je pozornost posvećena i urbanizmu Tel Aviva te najvažnijim arhitektima koji su radili u tom razdoblju, kako u samom Bijelom gradu tako i u ostatku Izraela. Donesene su njihove biografije s osnovnim podacima o školovanju, radu te najvažnijim djelima iz njihova opusa.

Mr. sc. Vanja-Ivan Savić, s Katedre za opću teoriju prava i države Pravnog fakulteta u Zagrebu piše o Hansu Kelsenu, jednom od najznamenitijih pravnika čije su ideje ostavile trag u današnjem shvaćanju prava i pravednosti.

HANS KELSEN (1881. - 1973.)

35 godina od smrti jednog iznimnog pravnika

Kada sam još kao student prve godine prava, a bilo je to sada već prije više od deset godina, u jesen 1996., na predavanjima čuo za ovog čovjeka, učinilo mi se odmah da se radi o iznimnoj osobi. Nisam tada mnogo znao o pravu, niti sam do kraja razumio što je to normativizam ili pak što su to *jusnaturalističke* ideje, a doseg mog poznavanja znamenitih pravnika se svodio na Huga Grotiusa i još nekolicinu onih koji su se u povijesti poput Aristotela, Platona i Sv. Tome Akvinskog, bavili pitanjima prava, pravednosti, morala i etike. Hans Kelsen je zazvonio kao netko suvremeniji i aktualan, netko tko ide uz bok svima njima. Poslije sam se osvjedočio da me taj prvi osjećaj nije prevario i da kada danas govorim i slušam o Kelsenu, bez obzira slušam li o njemu afirmativno ili kroz kritiku, osjećam da se govori o pravniku

Još jedna crtica koju bi trebalo spomenuti kada se govori o veličini Kelsenova života i rada. Iako i sam suradnik suda za ratne zločine u Nürnbergu, poznata je činjenica, da je i kritizirao taj sud zbog toga što u njemu sude samo pripadnici pobjedničkih velesila, a ne i primjerice pripadnici zemalja koje nisu bile u sukobu.

koji je obilježio jednu epohu i jedno područje u prvom redu Austriji i Srednju Europu iz koje je iznikao.

Vratit ću se na predavanje kada sam prvi put čuo za Hansa Kelsena. Mada nisam do kraja upio sve što je profesor Metelko, sada već umirovljeni profesor teorije prava govorio, u mislima mi još i sada odzvanjaju riječi u atmosferi u kojoj je profesor tada rekao i riječi: Hans Kelsen bio je Židov. Samo po sebi to ne bi za sebe imalo neko značenje, ali kontekst u kojem je to izrečeno, ostavio je na mene dubok dojam da još dan danas pamtim taj osjećaj. Ono što mi od tog dana odzvanja u glavi kada ga se sjetim jest to da je Hans

Kelsen bio austrijski Židov koji je zbog pojave nacizma u Austriji i Europi naposljetku prebjegao u Sjedinjene Američke Države, a ti isti nacisti koji su ga prognali, pozivali su se na njegove postavke o pravnoj znanosti te ih koristili u okvirima svoje obrane na suđenjima u Nürnbergu. Ovo je samo mali pokušaj da iskažem poštovanje tom velikom čovjeku i pravniku.

Kelsen se uvijek deklarirao kao Židov

Hans Kelsen rođen je u Pragu 1881. za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije. Iako je rođen u Češkoj, njegova obitelj je govorila njemački. Kelsenova obitelj se već 1883. seli u Beč. Nakon završavanja Pravnog fakulteta u Beču i habilitacije 1911., nastavlja rad kao pravnik te između 1919. i 1930. radi kao redoviti profesor javnog i upravnog prava na bečkom sveučilištu (docent je postao 1911., a izvanredni profesor 1917. godine). Tijekom 1930. prihvaća poziv iz Kölna (gdje do 1933. drži Katedru za međunarodno pravo), a nakon toga napušta Austriju zauvijek. Iako je Kelsenov otac bio vlasnik mlina, njegova obitelj nije bila bogata. Unatoč tomu omogućili su najstarijem sinu Hansu pohađanje bečke *Akademisches Gymnasium* koja je služila kao odskočna daska za mladog i bistrog Kelsena. U njegovoj generaciji iz iste škole izlazi politički ekonomist Ludwig von Mises, a nakon njega nuklearna fizičarka Lise Meitner i nobelovac Erwin

Iako se Kelsen 1905. preobratio na katoličanstvo iz očito praktičnih razloga, uvijek se deklarirao kao Židov, iako se nikada nije formalno «vratio» židovstvu. Za vrijeme svog života u Austriji održavao je veze s članovima modernističkih kretanja pa tako i sa Sigmundom Freudom.

Schrödinger. Oko polovice svih učenika škole bili su Židovi. Iako se Kelsen 1905. preobratio na katoličanstvo iz očito praktičnih razloga, uvijek se deklarirao kao Židov, iako se nikada nije formalno «vratio» židovstvu. Za vrijeme svog života u Austriji održavao je veze s članovima modernističkih kretanja pa tako i sa Sigmundom Freudom. Po svemu sudeći upisuje pravo iz praktičnih, životno orijentiranih poriva. U početku njegov interes nije bio orijentiran k teoriji prava; tek naknadno ta disciplina počinje obuzimati njegov interes, da bi na kraju postao jedan od najvećih pravnih teoretičara svih vremena. Kelsen je umro 19. travnja 1973. u bolnici u Orindi kod San Francisca u SAD-u u 92. godini života.

Vodio je zanimljiv život. Osim što je putovao širom tadašnje Europe, njegov rad je bio nešto što je u pravnim krugovima odzvanjalo i tražilo komentar, reakciju, slaganje ili pak neprihvatanje. Kelsen je u svakom slučaju bio pravnik na kojega ste morali reagirati. Profesor Metelko je u nekrologu koji

je 1973., povodom smrti Hansa Kelsena objavljen u Zborniku Pravnog fakulteta u Zagrebu lijepo opazio da su ga mnogi zvali „pravnikom stoljeća“. Kelsen je bio onaj koji je bio glavni nositelj „bečke pravne škole“ kojoj pripadaju A. Merkl, A. Verdross i L. Pitamic.

Odlazak u SAD zbog nacizma

Teško je navesti sve poslove kojima se u okviru svoje struke Kelsen bavio ali se čini da bi nužno bilo spomenuti da je bio savjetnik cara Karla te da je izradio nacrt austrijskog federalnog ustava koji je usvojen 1920. Nakon što je praktički izbačen s Austrijskog ustavnog suda, odlazi u Njemačku, gdje ostaje do 1933., koju biva prisiljen napustiti zbog dolaska nacista na vlast. Nakon Njemačke predaje u Ženevi i na Praškom njemačkom sveučilištu, koje također napušta zbog snažnih antisemitskih pojava među studentima koji su prema njemu stvorili neprijateljsko okruženje. Ovdje je važno naglasiti da Kelsen, još dok je bio profesor u Kölnu, dolazi u sukob s tada vodećim nacističkim teoretičarem prava Carlom Schmittom, čiji je koncept vlasti i položaja suverena, u širem smislu govoreći, bio pogodan za razvoj nacističkog režima.

Tijekom 1940. Kelsen donosi odluku o napuštanju Švicarske, a kao glavni motiv za to bio je moralne prirode, činjenica da je Švicarska trebala biti uključena u sukob koji je bio u nastajanju, a ne stajati po strani kao neutralna država. Kelsen napušta Ženevu i dolazi u SAD s vrlo skromnim znanjem engleskog jezika. Još iste godine dobiva mjesto istraživača na sveučilištu Harvard, a ubrzo zatim biva priznat kao jedan od vodećih svjetskih pravnika. Nakon Harvarda, kao gostujući profesor, odlazi na još jedno iznimno sveučilište i to ovaj put u Kaliforniju na sveučilište Berkeley, gdje na kraju biva umirovljen 1950. Dovoljno je reći da je Kelsen za života primio 11 počasnih doktorata: Utrecht, Harvard, Chicago, Mexico, Berkeley, Salamanca, Berlin, Beč, New York, Pariz i Salzburg, a o nagradama i priznanjima da i ne govorimo. Povodom njegova 90. rođendana, austrijska vlada osniva Institut „Hans Kelsen“, a biva odlikovan najvišim priznanjem u Republici Austriji. Tada, a povodom rođendanske čestitke profesora Perića s Pravnog fakulteta u Zagrebu, Kelsen mu vlastoručno zahvaljuje. Nakon umirovljenja Kelsen je predavao na čitavom nizu sveučilišta, pa su tako Ženeva, Newport, Den Haag, Beč, Kopenhagen, Stockholm, Helsingfors, Edinburgh i Chicago bili samo neka od mjesta u kojima je gostovao.

Za vrijeme svoga života Kelsen je objavio više od 400 djela, koja su prevedena na 24 jezika. Neka od njegovih najvažnijih „*Allgemeine Staatslehre*“ ostvarenja su: „*Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*“ iz 1911., iz 1925., „*Die philosophischen Grundlagen der Naturrechtslehre und des Rechtspositivismus*“ iz 1928., „*Reine Rechtslehre*“ iz 1934., obnovljene 1960. te „*General Theory of Law and State*“ iz 1945. koja je

zapravo kapitalno djelo njegova opusa. Upravo kao i potonje djelo naziva se i Katedra na Pravnom fakultetu u Zagrebu, Katedra za opću teoriju prava i države, gdje se proučavaju teorija prava i teorija države te filozofija prava i srodne discipline.

Nacistički zločinci pozivali su se na Kelsenove postavke

Srž Kelsenova učenja jest „Čista teorija prava“. On pravo zamišlja kao zaokružen sustav pravnih normi (pravila) koje čine savršeno zatvorenu i logičku cjelinu. Pravo je prema njemu sustav koji nema pravnih praznina jer je/bi trebalo biti moguće za svaku životnu situaciju pronaći normu koja bi ju regulirala, pokrila, razriješila. Pravo je lišeno moralnih, socijalnih i drugih utjecaja i ima/treba imati uporište u sebi samom. Težio je uspostavljanju prava kao pravne znanosti, koja će određivati kakvo treba biti ljudsko ponašanje. Pravni poredak je taj koji će odrediti što jest, a što nije prihvatljivo ponašanje. To ne bi trebale biti ni znanost, ni religija, ni moral. „Ispravno“ je samo ono ponašanje koje je u skladu s pravnom normom i samo to je bitno, samo to je ona „pravna stvarnost“, pravo očišćeno od svih ideoloških postavki. Nakon Drugog svjetskog rata, na te Kelsenove postavke pozivali su se i neki nacistički zločinci, koji su tvrdili da su se ponašali u skladu s pravnom normom koja je bila tada na snazi te da se zbog toga ni ne mogu suditi (i osuditi) za bilo kakav zločin. Očito je to tumačenje Kelsenova pristupa pravu bilo zlouporabljeno, no ipak Kelsen svjestan očitih teorijsko pravnih nedostataka (i mogućih kritika) svoje teorije, nakon rata djelomično ispravlja svoje stajalište na način da donekle prihvaća ono što je naznačeno u Radbruchovom učenju, da pravo koje u sebi ne sadrži minimum čovječnosti nije pravo, i ne samo da ga se ne treba slijediti već se protiv njega treba i boriti. U konačnici je Kelsen i dalje smatrao da je za pravo bitno samo ono što je napisano, dakle ono što se nalazi u pravnoj normi, odnosno propisu, ali da na to i takvo pravo mogu utjecati i neki moralni (društveni) momenti koje ponekad nije moguće ne uzeti u obzir. Iz Kelsenova pozitivizma počeli su se razvijati inkluzivni i ekskluzivni pozitivizam, a pitanja kojima se bavio ostaju teme žustrih i plodonosnih rasprava i dan danas. Kelsenu se mora priznati težnja da dovede pravo i pravnu znanost u „znanstvene visine“.

Još jedna crtica koju bi trebalo spomenuti kada se govori o veličini Kelsenova života i rada. Iako i sam suradnik suda za ratne zločine u Nürnbergu, poznata je činjenica, da je i kritizirao taj sud zbog toga što u njemu sude samo pripadnici pobjedničkih velesila, a ne i primjerice pripadnici zemalja koje nisu

bile u sukobu. Objasnjavao je to razlozima jednostavne pravednosti i osjećajem za proceduru, pa čak i kad se radi o tako teškom slučaju. Treba na ovom mjestu napisati jednu njegovu misao koja kao da sažima sve ono u

što je vjerovao; „Ideja o pravu, unatoč svemu, ipak je jača od bilo koje ideologije sile.“

Kada sam već kao asistent prava u ljeto 2007. pohađao školu za pravnu teoriju na Katholieke Universiteit Brussel, voditelj studija mi je nakon jednog postavljenog pitanja (u šali) odgovorio: „Ah, Vi ste iz Hrvatske, vi ste zacijelo Kelsenovac!“ Tada sam shvatio koliko je taj čovjek ostavio traga na način kako ja promatram pravo, kakvim ga vidi i promatra toliki broj hrvatskih i drugih srednjoeuropskih pravnikâ. Mada udaljeni od nekih ili pak mnogih Kelsenovih stavova, negdje u bazi pripadamo njegovom normativizmu i pristupu pravnoj znanosti. Bili ili ne „Kelsenovci“, moramo zahvaliti tom velikom čovjeku, našem kolegi. Ovo je moj doprinos tomu.

Bibliografija:

Bersier Ladavac, Nicoletta; Bibliographical Note and Bibliography, European Journal of International Law, Vol 9. (1998) No. 2., EUJ, Firenza, str. 391.-400.

Jablonec, Clemens; Kelsen and His Circle: The Viennese Years, European Journal of International Law, Vol 9. (1998) No. 2., EUJ, Firenza, str. 368.-386.

Metelko, Josip; Nekrolog Profesor Hans Kelsen (1973), Zbornik radova, Zgombić & Partneri, Zagreb, 2006., dio XII. (XII-1-XII-5).

Perić, Berislav; Struktura prava, Informator, Zagreb, 1994., str. 231.-249.

Zolo, Danilo; International Peace through international Law, European Journal of International Law, Vol 9. (1998) No. 2., EUJ, Firenza, str. 306.-325.

Fotografija 1. preuzeta s <http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.ecyclop.k/k283648.htm>; preuzeta dana 19. svibnja 2008., copyright: Bildarchiv der Oesterreichen Nationalbibliothek, Wien.

Fotografija 2. preuzeta s <http://www.librarything.com/author/kelsenhans>, autor Kern, Fritz; Kelsen 11. listopada 1971., preuzeta dana 19. svibnja 2008., copyright: Bibl. ONB, Wien.

Fotografija 3. preuzeta s <http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.film.o/o504.a>; preuzeta dana 19. svibnja 2008., intervju s profesorom Kelsenom tvorcem Austrijskog federalnog ustava iz 1920., copyright: ORF Archives, Wien.

Države Izrael ove godine obilježava svoj 60. rođendan, a tijekom čitave godine održava se niz političkih, kulturnih i drugih manifestacija. Jedna od središnjih, međunarodna konferencija koju je organizirao izraelski predsjednik Shimon Peres održana je u svibnju u Jeruzalemu a bavila se pitanjima mira, sigurnosti, razvoja i pravednosti.

“SUČELJAVANJE BUDUĆNOSTI” - KONFERENCIJA POVODOM 60 GODINA IZRAELA

Mir, sigurnost, razvoj i pravednost trebale bi biti značajke svijeta u 21. stoljeću, istaknuli su sudionici međunarodne konferencije o temi “Sučeljavanje budućnosti” koju je, povodom 60. godišnjice Izraela u svibnju u Jeruzalemu organizirao izraelski predsjednik Shimon Peres..

“Sakupili smo se u Jeruzalemu da zajedno razmislimo o sutrašnjici. Želimo bolju sutrašnjicu Izraelu, židovskom narodu i svijetu. O sutrašnjici ne razmišljamo pasivno, već s maštom i vizijom”, rekao je u svom pozdravnom govoru izraelski predsjednik Shimon Peres.

“Trebalo biti otvoren u nadi, a ne zatvoren u strahu”, kazao je prvi govornik konferencije, predstavnik bliskoistočnog mirovnog kvarteta i bivši britanski premijer Tony Blair a kao najvažniju zadaću istaknuo je širenje slobode, demokracije i pravednosti za sve.

U nastavku sjednice govorili su predsjednici država među njima i predsjednik Mesić, zatim predsjednici Poljske, Latvije i Slovenije. Oni su iznijeli svoja viđenja rješenja problema kao što su

Na konferenciji je sudjelovalo 13 predsjednika država među kojima i američki predsjednik George W. Bush, hrvatski predsjednik Stjepan Mesić, desetak bivših predsjednika i drugih visokih državnika iz cijelog svijeta, među kojima i Mihail Gorbačov, Vaclav Havel, Henry Kissinger, Joschka Fischer i drugi. Među 3500 sudionika konferencije bilo je i znanstvenika, umjetnika, gospodarstvenika te vjerskih vođa.

očuvanje mira, sigurnosti, razvoja, iskorjenjivanja siromaštva, rješavanja energetske i krize hrane.

Predsjednik Mesić je uz ostalo pozvao na koegzistenciju različitih ljudi, različitih tradicija, kulture, svjetonazora i vjere te je naglasio da gospodarski i društveni razvoj ne smije biti privilegija samo nekih.

U sklopu konferencije otvorena je i izložba “Sutrašnji horizonti” najvećih znanstvenih otkrića i postignuća izraelskih znanstvenika u području medicine, poljoprivrede, visoke tehnologije i energetike, a za njihove uspjehe se vjeruje da će obilježiti budućnost Izraela i svijeta.

Na osobni poziv izraelskog predsjednika Shimona Peresa, na konferenciji je sudjelovao i hrvatski ministar znanosti, obrazovanja i športa Dragan Primorac.

Bush: “SAD i Izrael najstariji su i najveći prijatelji na svijetu”

Jedan od najvažnijih sudionika konferencije bio je američki predsjednik George W. Bush koji je u svom govoru istaknuo da su “SAD i Izrael najstariji i najveći prijatelji na svijetu”.

Bush i njegova supruga Laura dočekani su ovacijama u velikoj dvorani Kongresnog centra gdje je održana svečana

Izrael je tijekom održavanja konferencije i dodatno pojačao i onako visoke mjere sigurnosti. Prema podacima objavljenim u izraelskim medijima, samo na osiguranju američkog predsjednika Georgea W. Busha bilo je angažirano 14.000 policajaca.

akademija kojoj su nazočili najviši izraelski dužnosnici, članovi parlamenta Knesseta, kao i sudionici konferencije.

Izraelski predsjednik Shimon Peres izrazio je duboku zahvalnost SAD-u za potporu Izraelu od njegova osnutka 1948. godine te je podsjetio da je tadašnji američki predsjednik Harry Truman bio prvi državnik koji je priznao Izrael.

“Bez vaše potpore cilj stvaranja države Izrael bio bi skoro nemoguć”, rekao je Peres. On je spomenuo zasluge svih poslijeratnih američkih predsjednika i rekao da je američko-izraelsko prijateljstvo vrhunac doživjelo s predsjednikom Bushom i da je ono potvrđeno u zajedničkoj borbi protiv terorizma.

Izrael je uz moralnu i financijsku pomoć SAD-a uspio izgraditi demokraciju,

moderno gospodarstvo, jaku vojsku, rekao je Peres. Odao je priznanje predsjedniku Bushu i SAD-u kao predvodniku slobodnog svijeta i demokracije.

Izraelski premijer Ehud Olmert također je izrekao ode SAD-u i predsjedniku Bushu nazvavši ga “velikim liderom, prijateljem, izvorom nadahnuća” te je dodao “ponosni smo što smo s vama u našem vječnom glavnom gradu Jeruzalemu.”

Predsjednik Bush je čestitao Izraelu 60. obljetnicu osnutka i podsjetio na put izraelske države do demokracije i razvijenog gospodarstva.

“Vjerujem u dan kad će svako dijete na Bliskom istoku živjeti u miru i slobodi”, rekao je Bush pozdravljen burnim aplauzom nazočnih.

Izraelski mediji ocijenili su da su rasprave na konferenciji bile akademske te postavili pitanje hoće li one imati odjeka kod onih koji donose političke odluke.

“ČESTITKA” OSAME BIN LADENA

U video-snimci emitiranoj na jednoj islamističkoj internet-skoj stranici, objavljenoj u povodu obilježavanja 60. godišnjice osnivanja izraelske države, Osama bin Laden zaprijetio je kako će nastaviti s borbom protiv židovske države i njezinih saveznika te da ne namjerava ustupiti ni pedalj palestinske zemlje.

Bin Laden je u svojoj poruci također kazao kako proslava osnutka izraelske države pokazuje ne samo da ta država postoji već 60 godina nego i to da prije 60 godina nije postojala.

Okomio se i na zapadnjačke medije, izjavivši kako već godinama Izraelce prikazuju žrtvama, a Palestine, koji su prognani s vlastite zemlje, teroristima. Ismijao je mirovne napore koji traju već 60 godina no nisu urodili osnivanjem palestinske države.

Slične stavove iznio je i iranski predsjednik Mahmud Ahmanedžad koji je poručio da proslave obljetnice “neće spasiti Izrael od uništenja”

Pravednica među narodima, Poljakinja Irena Sendler, koja je tijekom Drugog svjetskog rata spasila 2.500 židovske djece iz varšavskoga geta, preminula je u svibnju u dobi od 98 godina.

ODLAZAK VELIKE PRAVEDNICE MEĐU NARODIMA

Priča o Ireni Sendler, o kojoj smo opširno pisali u jednom od prošlih brojeva Ha-kola, po mnogo je čemu jedinstvena.

Irena Sendler rođena je 1910. godine u Otwocu, gradu u blizini Varšave, a velik utjecaj na njezine stavove i kasniji život imao je njezin otac, jedan od prvih poljskih socijalista.

Irena Sendler je kao socijalna radnica u doba njemačke okupacije Poljske radila u Odjelu za socijalnu skrb u Varšavi. Odjel se, većinom na njezinu inicijativu, brinuo za siročad, siromašne i starije osobe.

Nakon što su nacisti 1942. godine sve varšavske Židove odveli u geto koji je bio potpuno odvojen od drugih dijelova grada, Irena je znala i osjećala da nešto mora učiniti.

Zbog svog je posla imala dozvolu za ulazak u geto, a krajem 1942. Irena Sendler se pridružila pokretu otpora Żegota (Vijeće za pomoć Židovima poljskog pokreta otpora) i otada

U varšavskom getu svakoga je dana od gladi i bolesti umiralo pet tisuća osoba. Irena, i sama mlada majka, pričala je nakon rata da je najteži dio bio uvjeriti roditelje da se odvoje od djece.

je tajno izvodila djecu iz geta i smještala ih u katoličke obitelji i samostane.

Spas za 2.500 židovske djece

Irena je svakoga dana ulazila u geto i sa sobom nosila hranu, odjeću i lijekove, a pritom je organizirala spas za djecu.

Djeca su bila skrivana u kovčezima, prebacivana vatrogasnim kolima i kamionima za odvoz otpada ili ih se skrivalo pod kapute ljudi koji su imali pravo pristupa u geto.

Poljakinja i katolkinja, Irena je na taj način, i uz pomoć katoličke crkve, spasila 2.500 židovske djece. Djeca su dobivala novi identitet i pronalazila su nove domove – u poljskim obiteljima, sirotištima i samostanima. Irena Sendler je pažljivo bilježila njihova imena i njihov novi identitet, a popise s imenima je zakopala u dvorištu svoga susjeda u nadi da će bilježnice jednom iskopati, locirati djecu i kazati im istinu o njihovu porijeklu.

Irena Sendler je bila uhićena 20. listopada 1943. godine i mučena te osuđena na smrt, no čudo se dogodilo kada ju je oslobodio njemački časnik kojega je Pokret otpora uspio podmititi.

Irena Sendler sebe nije smatrala herojem. „Mogla sam učiniti više. Zbog toga ću žaliti do kraja života“, jednom je kazala.

Irena Sendler je nastavila raditi pod drugim identitetom sve do oslobođenja, a nakon rata nadzirala je rad sirotišta i umirovljeničkih domova.

Nakon rata, iskopala je bilježnice i pokušala pronaći djecu koju je spasila. Njezina želja bila je da se djeca vrate svojim obiteljima, ali većina poljskih Židova ubijena je za vrijeme Holokausta.

Jad Vašem proglasio je Irenu Sendler 1965. godine Pravednicom među narodima, a 1991. proglašena je počasnom državljanicom Izraela.

Prošle godine Židovska zaklada za Pravednike među narodima kandidirala je Irenu Sendler za Nobelovu nagradu za mir, ali nagradu nije dobila.

Varšavska židovska zajednica oprostila se od velike Irene Sendler. Poljski glavni rabin Michael Schudrich kazao je da je zadaća židovske zajednice da se sjeća Irene Sendler jer „ona je spasila našu djecu, ali i naše duše i svijet“.

Rabin je izmolio kadiš za Irenu Sendler u nazočnosti dvjestotinjak osoba u varšavskoj sinagogi Nozyk.

Irena Sendler pokopana je na groblju u Varšavi.

Nekadašnji izraelski vicepremier i ministar pravosuđa te jedan od najutjecajnijih izraelskih novinara Yosef Tommy Lapid preminuo je 1. lipnja u 77. godini od raka, objavili su izraelski mediji.

ODLAZAK JEDNOG OD NAJUTJECAJNIJIH IZRAELSKIH NOVINARA

“Izgubili smo dragog čovjeka, dragog Židova i nezamjenjivog prijatelja”, kazao je na vijest o smrti Tommya Lapida izraelski premijer Ehud Olmert.

Lapid je bio “preživjela žrtva Holokausta koja je živjela i udisala židovsku sudbinu, židovsku povijest i židovsku budućnost tijekom čitava života”, nastavio je izraelski premijer.

Tommy Lapid je dugo godina bio novinar i politički aktivist, a u izraelski parlament Knesset ušao je 2003. godine kada je osnovao sekularnu stranku Shinui koja je osvojila 15 zastupničkih mjesta i postala utjecajna snaga u Knessetu. Lapid je tada postao ministar pravosuđa i zamjenik premijera. Iz politike je otišao 2006., natrag u novinarstvo.

Lapid je rođen 1931. godine u Novome Sadu kao Tomislav Lampel, a godine 1948. je iz Jugoslavije otišao u Izrael zajedno sa svojom majkom. Njegov otac i veći dio obitelji stradali su u Holokaustu.

Odmah nakon dolaska u Izrael, Lapid se priključio Izraelskim obrambenim

snagama, a poslije je studirao pravo na sveučilištu u Tel Avivu. Novinarstvom se počeo bavio kao novinar lista Uj Klet, na mađarskom jeziku, uz potporu poznatog književnika Ephraima Kishona. Prijateljstvo Lapida i Kishona trajalo je čitav život.

Kishon ga je zatim predstavio osnivaču dnevnog lista Maariv, koji je Lapida zaposlio kao svog osobnog pomoćnika. Ubrzo je Tommy Lapid postao jedan od najutjecajnijih novinara Izraela.

Kao zastupnik desnice u Knessetu Yosef Tommy Lapid postao je poznat i u široj hrvatskoj javnosti 90-ih godina zbog ustrajnog protivljenja posjetu prvoga hrvatskog predsjednika Franje

Tuđmana Izraelu, do kojeg na kraju nikada nije ni došlo. Razlog su, kako se tvrdilo, bila njegova revizionistička djela u kojima je umanjivao patnje Židova za vrijeme Holokausta.

No, Lapid je bio prvi koji je ustao i čestitao sadašnjem predsjedniku Stjepanu Mesiću kada je 2001. godine u Knessetu osudio postupke hrvatskoga režima iz Drugoga svjetskog rata i ispričao se za pokolj Židova.

Posljednjih godina, nakon što se u siječnju 2006. povukao iz politike, Lapid je bio predsjednik vijeća Yad Vashema, memorijalnoga centra posvećenog žrtvama Holokausta.

Tommy Lapid za sobom je ostavio suprugu, spisateljicu Shulamit Lapid, kćerku Meirav i sina Yaira, novinara na televizijskoj postaji Channel 2 i kolumnistu izraelskog dnevnog lista Yedioth Ahronot. Lapidova najstarija kćerka Michal preminula je u prometnoj nesreći 1984. godine.

Tommy Lapid pokopan je na groblju Kiryat Shaul u Tel Avivu.

BRUXELLES: VELIKA SINAGOGA EUROPE

Velika sinagoga u Bruxellesu na svečanosti početkom lipnja podignuta je u rang “Velike sinagoge Europe”, čime postaje središte judaizma u Europi.

“Novi status dat će sinagogi odlučujuću ulogu motora, svjetionika europskog židovstva”, rekao je veliki rabin Bruxellesa Alberg Guigui.

Na svečanosti u sinagogi u središtu Bruxellesa sudjelovali su predsjednik Europske komisije Jose Manuel Barroso, veliki rabin Velike Britanije Jonathan Sacks, koji je i predsjednik konferencije europskih rabina, veleposlanici zemalja članica EU-a i predstavnici drugih religija.

“Povijest i kultura Europe mnogo duguju ulozi koju su oduvijek imali Židovi. Oni su bili čimbenici intelektualnih, znanstvenih i umjetničkih revolucija koje su označile našu povijest i povijest čovječanstva, ne zaboravljajući pritom gospodarski, socijalni i politički život”, rekao je predsjednik

Europske komisije Jose Manuel Barroso, koji je pobrao pljesak okupljenih nakon što je svoj kratki govor završio na hebrejskom.

Nazočni na svečanosti odslušali su “molitvu za Europu”, posebno redigiranu za ovu prigodu, u kojoj, između ostaloga stoji: “Bože, blagoslovi i štiti Europu i sve građane Europske unije. Neka Europa živi sretno i neka napreduje, neka bude velika i jaka u zajedništvu i slozi”.

U Europi živi oko 2.5 milijuna Židova, od čega su najveće zajednice u Francuskoj, Rusiji, Ukrajini, Velikoj Britaniji i Njemačkoj.

Sinagogu u Bruxellesu, koja se često opisuje kao “romanička” zgrada, projektirao je arhitekt Desire De Keyser, a zgrada je završena 1878. godine. U glavnom gradu Belgije živi oko 20.000 Židova.

Odavanjem počasti i polaganjem vijenaca na glavni spomenik i spomen-ploče žrtvama nacional-socijalizma 18. svibnja obilježena je 63. obljetnica oslobođenja nekadašnjeg zloglasnog koncentracijskog logora Mauthausena u Gornjoj Austriji.

63. OBLJETNICA OSLOBOĐENJA MAUTHAUSENA

Na prigodnoj svečanosti u Mauthausenu okupilo se oko 10.000 posjetitelja iz četrdesetak država, među kojima i nekadašnji logoraši.

U hrvatskom izaslanstvu bili su predstavnici Hrvatskog sabora, hrvatskog veleposlanstva u Austriji, udruga dragovoljaca Domovinskog rata, udruga antifašista Splitsko-dalmatinske županije i predstavnici Hrvatskoga doma u Linzu.

“Okupili smo se odati počast žrtvama nacional-socijalizma i pokazati da stradanja koja su se dogodila nikad ne smiju biti zaboravljena”, rekao je austrijski kancelar Alfred Gusenbauer na prigodnoj svečanosti. Ovogodišnje obilježavanje oslobođenja logora bilo je posvećeno pripadnicima pokreta otpora koji nisu pokleknuli pred nacional-socijalizmom i pritom su izgubili živote.

Žrtva i preživjeli logoraši obvezuju da se pojača budnost protiv svih oblika netrpeljivosti, kako se strahote koje su se dogodile u Mauthausenu nikad više ne bi ponovile, kazao je Gusenbauer, zauzevši se za njegovanje sjećanja.

“Narod koji nema sjećanja, nema ni budućnosti”, rekao je on.

Hrvatsko izaslanstvo poklonilo se žrtvama pred spomen-pločom koju je Hrvatska postavila 2001. na tzv. Zidu plača te je položilo vijence na spomen-ploču i glavni spomenik.

Svake godine sve je manje živih svjedoka logoraša. Ove godine među preživjelim žrtvama bio je i 83-godišnji Dalibor

Vlastelica iz Splita, koji je rekao da je u Mauthausenu bilo 150 Hrvata zatočenika, od kojih je samo desetak preživjelo.

Koncentracijski logor Mauthausen osnovan je 1938. godine i bio je jedan od najzloglasnijih nacističkih logora. Tijekom sedam godina postojanja u njemu je bilo zatočeno oko 200.000 logoraša, od kojih je polovica izgubila živote. Logoraši su radili u kamenolomu i industriji oružja, a zadnja umorstva dogodila su se neposredno prije oslobođenja 5. svibnja 1945. godine, kad su u logor ušle američke snage. Danas je Mauthausen javno spomen-područje i muzej.

Bahrein, mala zemlja Perzijskog zaljeva, nedavno je postala velika vijest u medijima i to zbog toga što je postala prva arapska zemlja koja je za svoju veleposlanicu, i to u SAD-u, imenovala jednu Židovku.

ARAPSKA ŽIDOVKA - NOVA VELEPOSLANICA BAHREINA U SAD-U

Putnici i turisti koji posjete Bahrein, nemalo se iznenade kada shvate da ondje zajedno žive i rade Arapi i Židovi (za stanovništvo u tomu nema ničega neobičnog), a nedavna odluka bahreinskih vlasti da svojom veleposlanicom u Sjedinjenim Državama imenuju ženu, usto i Židovku (prvu iz jedne arapske zemlje), još je jedan kuriozum za taj naftom bogat otočni emirat u Perzijskom zaljevu.

No, kako tvrdi visoki državni dužnosnik koji je želio ostati anonimn, «ovdje nije riječ ni o kakvom propagandnom potezu. Odraz je to ozračja tolerancije prema manjinama koje žive u Bahreinu» u kojemu je na vlasti sunitska dinastija, no, većinsko stanovništvo čine šijiti, nezadovoljni tom činjenicom.

Kralj Hamad bin Isa al-Kalif je, tijekom službenog posjeta Washingtonu u ožujku, američkim dužnosnicima najavio

kako na mjesto nove veleposlanice u glavnome gradu SAD-a namjerava imenovati Houdu Nonoo, židovsku državljanku Bahreina, predsjednicu Udruge za obranu ljudskih prava i zastupnicu Gornjeg doma parlamenta. Nonoo će biti treća Bahreinka imenovana veleposlanicom u nekoj stranoj zemlji.

Do preuzimanja nove funkcije, Nonoo će i dalje obavljati dosadašnji posao u

Jedinu restrikciju za bahreinske Židove predstavlja nemogućnost posjeta Izraelu, jer imaju bahreinske putovnice. Od ranih devedesetih, odnosi između dviju zemalja postupno se poboljšavaju. Nedavno je član izraelskog Knesseta, Yossi Sarid posjetio Bahrein kako bi u Omanu otvorio Ured za trgovinu, posjetivši pritom židovsku sinagogu i groblje. Nakon početka intifade, Ured za trgovinu u Omanu zatvoren je. Bahrein je pristao ne bojkotirati tvrtke koje posluju s Izraelcima u zamjenu za sporazum o slobodnoj trgovini sa Sjedinjenim Državama iz 2004.

Shuri – savjetodavnom tijelu Gornjeg doma bahreinskog parlamenta. Na tom je mjestu 2006. zamijenila brata Ibrahima, prvog Židova koji je postao član Shure.

Bahrein je zapravo jedina zaljevska zemlja u kojoj danas postoji židovska zajednica. Od ukupno 530.000 stanovnika zemlje, ondje je samo 37 Židova, no, na prijelazu 20. stoljeća bilo ih je mnogo više. «Broj Židova u Bahreinu povećao se s 50 na oko 500 u razdoblju od 1905. do 1940. Bilo je to zlatno doba za bahreinske Židove», rekao je bahreinski pisac, koji je, među ostalima izdao i knjigu o židovskoj zajednici u svojoj domovini, Ali al-Jalawi.

Židovi u Bahreinu žive od pradavnih vremena

Čini se da je Houdi Nonoo bilo predodređeno da bude židovska predstavica u nekoj visokoj političkoj ili diplomatskoj instituciji, u Bahreinu ili izvan nje. Naime, njezin je djed, također Ibrahim, bio predstavnik židovske zajednice u bahreinskom Općinskom vijeću što su ga 1919. osnovale britanske vlasti pod čijim je protektoratom tada bila država. Vijeće su činili predstavnici svih vjerskih i etničkih zajednica.

Prvi val Židova iz Bahreina je otišao nakon osnivanja Države Izrael i nakon napada na kuće nekih Židova te njihovu sinagogu u glavnome gradu Bahreina Manami, rekao je Jalawi. Drugi val Židova Bahrein je napustio tijekom arapsko-izraelskog rata 1967. No, nedavno je, usprkos malom broju članova zajednice, renovirana jedina sinagoga u Bahreinu, koja se nalazi u staroj

četvrti Maname. Nažalost, još od 1948. u njoj se ne održavaju obredi, zbog čega je donedavno bila potpuno zapuštena.

«Imenovanje Houde Nonoo veleposlanicom države Bahrein u Washingtonu ukazuje na ozbiljnost bahreinskih političkih reformi. Dokaz je to da se ovdje ne pravi razlika između žena i muškaraca u javnim službama te da ne postoji diskriminacija na temelju njihove vjere», rekao je neimenovani visoki bahreinski dužnosnik. Nonooino imenovanje za Bahrein je posebno važno, s obzirom na činjenicu da je ta zemlja ključan američki saveznik u regiji te da se ondje od početka 2000. nalazi baza američke Pete mornaričke flote.

Prema Talmudu, Židovi u Bahreinu žive od najstarijeg doba. Neki arapski izvori navode kako su Židovi 630. godine naše ere živjeli u tadašnjem glavnom gradu Bahreina Hadžaru, odbivši

prijeći na islam kada je Muhamed poslao vojsku u okupaciju teritorija. U 12. stoljeću u Qaysu je živjelo oko 500 Židova, a u Al-Qatifi njih čak 5.000. Također postoje zapisi o tom da su Židovi u ono doba kontrolirali lokalnu trgovinu biserima, po kojima je otočje poznato još od antike.

Krajem 19. stoljeća u Bahrein su počeli stizati Židovi iz Iraka, Irana i Indije. Prva je, iz Iraka, 1880. doputovala obitelj Yadgar. Prestigle obitelji bavile su se trgovinom i raznim obrtima. U državni je poznata i obitelj Nonoo, čiji su članovi oduvijek cijenjeni u bankarstvu.

Bahreinski Židovi osjećaju se dobro u zemlji

Jedan od članova malene Židovske zajednice, 47-godišnji Rouben D. Rouben novinaru Washington Timesa ispričao je kako je njegova obitelj u Bahrein iz Iraka stigla 1914. «Nije bilo posebnog razloga zbog kojega smo otišli odande. Moj je djed bio trgovac i nakon što je s članovima obitelji doputovao u Bahrein, odlučio je tu ostati jer mu se svidjelo», kazao je. Židovska je zajednica tada izgradila malu sinagogu u glavnome gradu, Manami. Nancy Khedouri, bahreinska Židovka koja dovršava knjigu o zajednici u Bahreinu, procjenjuje da je ona bila najbrojnija u trenutku kada je ondje živjelo oko 1.500 Židova.

Prije uspostave Države Izrael, u Bahreinu je živjelo oko 600 Židova. Tridesetih i četrdesetih godina, mnogo je Židova ondje imalo unosne poslove i trgovine na današnjoj ulici Al-Muṭanabi, koju su u ono doba nazivali i «Židovskom ulicom», a dućani su na šabat bili zatvoreni. Nakon osnivanja Izraela stvari su se promijenile – izbile su antisemitske pobune, a sinagoga je spaljena. Godine 1947. mnogi su Židovi, uplašeni antisemitskim napadima na zajednicu, emigrirali u Izrael. 1948. mnogi su muslimani stigli u Bahrein iz drugih država, pokrenuvši masovne prosvjede zbog osnivanja Izraela. Upravo oni, a ne lokalni stanovnici, inicirali su uništenje lokalne sinagoge i nekih židovskih domova. Mnoge su se obitelji tada sklonile kod svojih prijatelja, bahreinskih muslimana. Unatoč svemu, velik

Prije uspostave Države Izrael, u Bahreinu je živjelo oko 600 Židova. Tridesetih i četrdesetih godina, puno je Židova ondje imalo unosne poslove i trgovine na današnjoj ulici Al-Mutanabi, koju su u ono doba nazivali i «Židovskom ulicom», a dućani su na šabat bili zatvoreni.

Ih je broj emigrirao u Sjedinjene Države ili Veliku Britaniju. Šezdesetih godina u Bahreinu je živjela zajednica koju je činilo oko 200 do 300 članova, no

nakon Šestodnevnog rata 1967. gotovo cijela židovska zajednica napustila je zemlju.

Danas ih je ondje ostalo tek 37. Nema ju rabina pa se vjerski obredi održavaju u inozemstvu. Posljednji židovski pogreb u Bahreinu je bio 2001. «Kod kuće slavimo Roš Hašanu i Pesah te druge blagdane. Kad je moj sin imao Bar micvu, rabina sam morao dovesti iz Londona», rekao je Houda Ezra Nonoo.

Ironično, smatra novinar Washington Timesa, u regiji prepunoj vjerskih tenzija, bahreinski se Židovi kod kuće osjećaju ugodno i dobro. Imaju jednaka prava kao i njihovi muslimanski susjedi. «Kad je prošle godine umro emir, šaik Isa bin Sulman Al-Kalif, aktualni kralj, šaik Hamad bin Isa Al-Kalif pozvao je članove naše zajednice kako bi

nam rekao da se ni za što ne brinemo, jer će vlasti i dalje provoditi istu politiku», rekao je Nonoo.

«Ne znam za drugi dom – moj je dom u Bahreinu, ovdje sam rođen, ovdje su svi moji prijatelji. S njima se svakodnevno družim i ovdje radim. Vjera nam ne predstavlja problem. Kad mi prijatelji dođu u posjet, u vrijeme molitve otiđu u moju sobu i ondje mole. Ne vele: 'Ah, ovo je židovska kuća, u njoj neću moliti.' To je samo jedan primjer našeg dobrog odnosa i na njega sam ponosan. Ljudima se u današnje vrijeme to čini velikim problemom, no za nas ga nema», rekao je Rouben D., a čini se da poput njega misle i ostali: «Smatram se bahreinskim arapskim Židovom – i na to sam vrlo ponosan/sna», reći će vam.

Pripremila: Marijana Hajdić Gospočić

Pred Helsinškom komisijom američkog Kongresa nedavno je održano saslušanje na temu borbe protiv antisemitizma u 56 zemalja članica Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OESS), na kojem je upozoreno na zabrinjavajući trend povećanja broja napada na Židove.

POVEĆANJE BROJA ANTISEMITSKIH ISPADA U EUROPI

Posebni predstavnik OESS-a, Gert Weisskirchen, iznio je pred Helsinškom komisijom američkog Kongresa podatke o rastu antisemitskog nasilja u Europi, posebno u Francuskoj i Velikoj Britaniji, gdje se u 2006. godini za petinu povećao broj napada na osobe, sinagoge i groblja.

Kao jedan od trendova koji najviše zabrinjava, utvrđeno je da su u 2006. kao i 2007. godini škole i đaci postali važne mete, ali i forumi za manifestiranje antisemitizma. Tijekom 2006. godine, židovske škole bili su izložene prijetnjama i/ili napadima u Austriji, Mađarskoj, Danskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji, Rusiji, Ukrajini, SAD-u i Kanadi, naveo je Weisskirchen, a kao primjer naveo je nedavni incident koji se dogodio u Berlinu, gdje je petero židovskih đaka pred njihovom školom napao pas kojeg je nahuškao vlasnik s dvojicom prijatelja, uz antisemitske povike i prijetnje. Također je upozoreno na problem antisemitskog nasilja mladih nacionalista u Rusiji te na pojavu skupina neonacista među mladima u Mađarskoj i Češkoj.

Kazavši kako se i u drugim zemljama regije nailazi na takvu vrst problema, Weisskirchen je naveo primjer

Hrvatske i pjevača Marka Perkovića Thompsona, kod kojeg se, po njemu, također radi o "vrsti neonacizma".

"Ako pogledate, recimo Hrvatsku, postoji rock pjevač imenom Thompson. On je nedavno bio u Kanadi i Australiji, gdje je njegovu glazbu došlo slušati više od 20.000 ljudi", kazao je Weisskirchen. "Thompson izvodi glazbu na vrlo podvojen način, ne samo nacionalistički, ne samo povezano s ustaškim sloganima, nego se, realno govoreći, tu radi o nekoj vrsti neonacizma", ustvrdio je.

Weisskirchen je također istaknuo kako vlade u Hrvatskoj, Slovačkoj, Njemačkoj, Ukrajini i Rusiji suzbijaju antisemitizam kroz sustav obrazovanja. Osim na porast svih tipova antisemitizma u Europi, predstavnik OESS-a je upozorio i na pojavu anticionizma, posebno među mlađom imigrantskom populacijom. U raspravi je istaknutu ulogu imao republikanski kongresnik iz New Yerseja Christopher Smith, koji je za antisemitizam rekao da je "jedinstveno zlo, upečatljivi oblik netolerancije, najstariji oblik vjerske netrpeljivosti na svijetu". U raspravi je vrlo aktivno sudjelovao i republikanski senator srpsko-slovenskog podrijetla George Voinovich iz države Ohio, koji borbu protiv antisemitizma ističe među prioritetima svoje politike.

Hannah Menashe je, kad su je oteli, navršila tek dvadeset i jednu godinu. Otmica se dogodila u Bagdadu, gradu u kojemu je živjela s obitelji, neposredno prije odluke o preseljenju svih njezinih članova u Izrael. No, u ovoj nevjerojatnoj priči, nakon pedeset pet godina Hannah se priprema za ponovni sastanak s njima, iako su jedna i druga strana izgubile nadu da će se ikada ponovo susresti.

Hannah Menashe - nevjerojatna priča o jednoj iračkoj Židovki

Naočitu Hannu Menashe prije 55 godina oteo je – susjed, musliman, koji je znao za planove njezine obitelji o preseljenju u Izrael. Oteo ju je, zadržao u Bagdadu te prisilio da se odrekne židovstva i prijeđe na islam. Tek je nedavno Hannah, danas 76-godišnjakinja, uspjela pobjeći iz Iraka te je stigavši do jednog od izraelskih veleposlanstava u Europi ispričala svoju priču, u koju je malo tko isprva mogao povjerovati.

Fascinantna priča obitelji Menashe počinje pedesetih godina prošlog stoljeća, kada se Hannina židovska obitelj – roditelji te sedmero braće i sestara – odlučila preseliti iz Bagdada, gdje su svi rođeni, u Izrael. Tada 21-godišnja Hannah, već je bila udana za iračkog Židova. No, sudbina je odlučila drukčije – prvi susjed obitelji Menashe, musliman, kojemu su bili poznati njihovi planovi o odlasku iz Iraka, oteo ju je. Braća i sestre koji su još uvijek živi, maglovito se sjećaju strašnoga dana. Trebali su krenuti na put, no, nitko nije znao gdje je Hannah. Kao da ju je zemlja progutala.

Prošla su desetljeća, obitelj se postupno prilagodila životu u Izraelu, dobila nove potomke, cijelo vrijeme čuvajući svoju mračnu tajnu. Nedugo po dolasku u Izrael, Hannina se majka razboljela i umrla u 37. godini. Kažu da nije uspjela podnijeti gubitak vlastita djeteta.

Neobičan telefonski poziv

Prije šest mjeseci, poput groma iz vedra neba, Hannin brat Ephraim Menashe, primio je neobičan telefonski poziv. S druge strane linije bila je zaposlenica izraelskog ministarstva unutarnjih poslova Ravit Topol koja mu je ispričala nevjerojatnu priču – no, trebalo ju je još provjeriti.

Utvrđeno je da je naočitu Hannu prije 55 godina u Bagdadu oteo susjed, musliman, prisilivši je da ostane živjeti s njim i odgajati njegovu djecu. Nitko u susjedstvu nije znao za njezinu tajnu, niti njezino židovsko podrijetlo, jer je Hannah živjela u smrtnom strahu, bojeći se da će je njezin bagdaski suprug ubiti ako pokuša potražiti članove svoje obitelji. Kad je, prije godinu dana on umro, 76-godišnja Hannah odmah je pobjegla iz Bagdada, predstavivši se kao ratni izbjeglica. Preko jedne arapske zemlje uspjela je stići do Europe, odlučna u namjeri da preko izraelskog veleposlanstva konačno stupi u kontakt s članovima obitelji.

«Ja sam Židovka i želim u Izrael», rekla je uzbuđeno na tečnom arapskom zaposleniku izraelskog veleposlanstva. Prisutnima u veleposlanstvu bilo je vrlo teško povjerovati u njezinu priču – no, nakon što je nabrojila imena članova svoje obitelji u Izraelu, djelatnici su ih provjerili, ustvrdivši da je ova nevjerojatna priča istinita te su odmah

kontaktirali Odjel za stanovništvo pri izraelskom ministarstvu unutarnjih poslova.

«Što se dogodilo? Jesu li je pronašli?», uzbuđeno je upitao Ephraim Menashe svoju sugovornicu Ravit Topol. «Svi smo bili u velikom šoku. Neki od moje braće i sestara u nevjerici su mi samo poklopili slušalicu», ispričao je Ephraim novinaru lista Yedioth Ahronoth. «Ja sam se, duboku u srcu, cijelo ovo vrijeme nadao da ćemo jednoga dana uspjeti pronaći moju voljenu sestru.»

Istodobno je izraelski konzul u europskom gradu do kojega je 76-godišnja Židovka uspjela stići iz Bagdada, Hannu primio u vlastiti stan. Za to vrijeme zaposlenici veleposlanstva obavili su sve potrebne provjere i pripremili sve potrebne dokumente za nju.

«Čuvši da stiže Hannah, od uzbuđenja nije oka sklopio», ispričala je Ephraimova supruga. Svi preostali članovi obitelji okupili su se u njihovu domu u Ramat-Ganu. «Jako sam uzbuđen i sada vam ne mogu puno reći. Kad stigne, morat ću je pitati o stvarima na koje mi odgovor može dati samo ona», rekao je. S obzirom da je Ephraim bio bliži s Hannom od sve ostale braće i sestara, čini se da jedino on zna pojedinosti njezina misterioznog nestanka prije 55 godina. «Čim smo pedesetih doputovali u Izrael, odlučio sam se odmah vratiti u Irak i potražiti je, no, vremena su bila teška i nije mi uspjelo», kazao je.

Svima je jasno da će biti vrlo teško nadoknaditi 55 izgubljenih godina zajedničkog života. Jedan od razloga je činjenica da Hannini roditelji i neka njezina braća i sestre više nisu živi, no, kako sami kažu: «Neće biti lako, ali svi je volimo i pomoći ćemo joj da se prilagodi novome životu u novoj sredini.»

Židovi su u Iraku živjeli više od dva tisućljeća

Zanimljivo je da su, krajem Prvog svjetskog rata, kad su u Bagdad ušli britanski vojnici, Židovi činili petinu stanovnika toga grada. Prije pedeset godina u Iraku ih je bilo oko 350.000, a danas ih u glavnome gradu živi samo 38. U Basri primjerice, nekad bogatom lučkom gradu, danas živi samo jedna Židovka. U Mosulu i Amarahu, dvama iračkim gradovima u kojima su Židovi živjeli više od dva tisućljeća, židovske su zajednice potpuno nestale. Većinu bagdadskih Židova čine starci. Posljednje židovsko vjenčanje održano je 1980., a za Bar-micvu, nažalost više nema kandidata. Nitko od preostalih 38

bagdadskih Židova ne prakticira vjerske obrede, samo ih dvoje govori hebrejski, a ostali jedva razumiju molitve na hebrejskom.

Irački Židovi bili su jedna od najstarijih, najbogatijih i najcjenjenijih zajednica Staroga svijeta, a živjeli su na području nekadašnje Mezopotamije. Potomci su Židova koje je 597. godine prije Krista u tri navrata u egzil odveo kralj Babilonije, Nabukodonosor. Među sužnjima je, tijekom drugoga vala odvođenja, bio i prorok Ezekiel. Tijekom sužanjstva živi u Tel Abibu na rijeci Kebar i uživa velik ugled među zarobljenim Judejcima. S prorokovanjem počinje u petoj godini nakon odvođenja u izgnanstvo (593. g. prije Krista).

U vrijeme Otomanskog carstva, bagdadski su Židovi bili spretni trgovci i obrtnici, neki su bili visokorangirani državni dužnosnici koji su istodobno dobili povlašten status postavši tzv. 'dhimmi' te su kao zaštićena manjina imali potpunu slobodu prakticiranja vjerskih obreda i molitvi.

Odnosi između Židova i muslimana postali su napeti tijekom britanske vladavine, pa su mnogi Židovi tada zatražili britansko državljanstvo. Odnosi su se još pogoršali tridesetih godina prošlog stoljeća kada su Židovi počeli tražiti osnivanje vlastite države. 1941., na vrhuncu moći nacističkog pokreta, pronacistički orijentirana vlada je, uz pomoć njemačkog veleposlanstva u Bagdadu, donijela odluku o pogubljenju više stotina Židova, dok su policajci, kako tvrde svjedoci, stajali i gledali pokolj.

Nakon osnivanja Izraela veliki broj iračkih Židova napustio je Irak

Nakon osnivanja Države Izrael, nekoliko stotina tisuća Židova pobjeglo je iz Iraka, isprva u manjim grupama, a potom u sklopu organiziranih odlazaka zrakoplovima, što ih je organizirala tadašnja izraelska vlada. Neki su se odselili u Nizozemsku ili Veliku Britaniju. Nakon Šestodnevno rata, nekolicina Židova koja je ostala u Bagdadu proglašena je «cionističkim špijunima», zbog čega su ih objesili na glavnim bagdadskim trgovima. To je potaknulo još više židovskih obitelji da napuste zemlju.

Židovi koji danas žive u Iraku nailaze na probleme kada žele putovati izvan zemlje. Prema izvješću američkog State Departmenta u zadnje vrijeme nema podataka o javnim progonima židovskog stanovništva te im je dopušteno slobodno održavanje vjerskih obreda. Sadam Husein je prije 13 godina naredio obnovu sinagoge Bataween, smještene u istoimenoj bivšoj židovskoj četvrti Bagdada te obnovu grobova proroka Ezekielia i Ezre, svetih i muslimanskom stanovništvu. Sva tri mjesta u doba Sadama osiguravali su zaštitari. Na području oko Bagdada, 'razbacano' je tridesetak sinagoga, no, gotovo sve su napuštene i u njima se više ne obavljaju vjerski obredi.

Pripremila i obradila: Marijana Hajdić Gospočić

Rastafarijanstvo i židovstvo

JAHVE I JAH

Ovaj tekst se temelji na usporedbi židovstva (stare kulture i vjere) i rastafarijanstva (mlade kulture i vjere) sa željom da se ukaže na sličnosti, ali i razlike tih dviju vjera i kultura.

PARALELA U TEMELJIMA

U ovoj priči treba poći od početka, no što bi bio početak? Početak bi trebao biti Bog, Bog je jedan jedini ma kako ga različito nazivali, preko prvih monoteista, zoroastrijanaca, Židova, kršćana, muslimana itd... Sadašnjost vrlo lijepo prikazuje da su se vrijednosti promijenile. Turist s neke druge galaksije u posjeti bi opazio da se bogme taj «Bog», ma kako ga nazivali, krije u nekim papirićima s nekim brojkama. Papirićima koji život znače. Ne bi o tom Bogu, već o onom koji je sve ovo sagradio mnogo prije nas. Bez građevinske tvrtke, vlastitim rukama.

Rastafarijanski Bog prozvan je Jah, što znači «sveprisutni vladar zemlje». Rastafarijanci su preuzeli to ime od jednog od židovskih imena za Boga – YHWH (Yah).

Etiopski car Haile Selassie I. (Conquering Lion of the Tribe of Judah), borac za slobodu, borio se protiv fašističke Italije. Poslije ga je etiopski narod prozvao crnim mesijom, inkarnacijom Jaha. Prema vjerovanjima pokreta, Haile Selassie mora svoj narod, «Izgubljenih 12 plemena Izraela», vratiti na svetu planinu Cion koja predstavlja *svijet savršenog mira ljubavi i harmonije...*

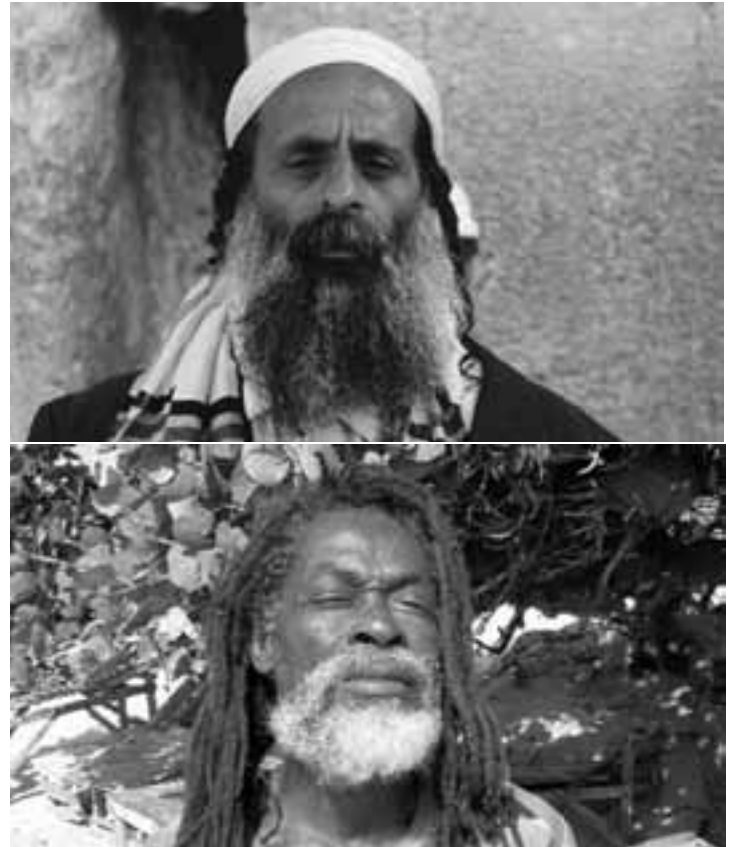
Cion, ili zemlja izraelska, planina kod Jeruzalema, i kod Rastafarijanaca označava obećanu i slobodnu zemlju - Etiopiju. Rastafarijanci vjeruju da su južno pleme židovskog podijelnog kraljevstva. I Židovi i Rastafarijanci su bili odvajani od svoje matične domovine Izraela odnosno Etiopije. Njihova povijest se uvelike podudara zbog sličnih protivnika, Babilonaca i Rimljana. U novijoj povijesti oba naroda su proganjani od strane nacizma i fašizma. Hitler i Klu Klux Klan su po teoriji «uebermaenscha» obavili svoje zvjerske zadaće. Ropstvo i Holokaust su odveli mnoge pripadnike obaju naroda u smrt...

Većina Afrikanaca je 30-ih godina 19. stoljeća odvedena u ropstvo na otok Jamajku u Srednjoj Americi. Tu se razvio pokret Rastafarijanaca.

KULTUROLOŠKE SLIČNOSTI

Osim sličnosti u religiji i povijesti, postoje i kulturološke sličnosti, posebice u prehrani.

Pripadnici Raste odbijaju svinjetinu te rakove i školjke. Alkohol je zabranjen zbog vjerovanja da su Babilonci njime htjeli zbuniti narod. Također Rastafarijanci vjeruju da biljka, preciznije kanabis, odvodi čovjekove misli u obećanu zemlju.

I ortodokсни Židovi i Rastafarijanaci nisu smjeli svoju bradu i kosu dovesti u doticaj britve i škara. Rastafarijanci su ih smatrali rimskim izumom koji oduzima život.

Frizura Rasta, danas poznata kao «dreadlocksi», ustvari je raspuštena kovčava kosa koja se uvelike razlikuje od bjelačke kose. Ortodokсни Židovi također imaju sličan *imidž*. Zato što je Samson imao snagu u kosi, Raste pridaju važnost dugačkim pramenovima.

Redateljica Monica Haim posvetila je film «Awake Zion» toj temi. Film je preveden na engleski, hebrejski i rastafarijanski. Pokazano je da obje vjere govore o ljubavi i miru te Cionu kao obećanoj zemlji. U filmu se postavlja pitanje: Ako se identificiramo s istim stvarima, zašto se ne bi identificirali jedni s drugima?

Film prikazuje putovanje od Manhattana, preko Jamajke, do Izraela.

Redateljica pita Matisyahu (Židova, pjevača reggae glazbe – rastafarijanske glazbe) je li kralj Solomon imao «dreadlocks frizuru». Odgovor je bio potvrđan.

Židovstvo je mnogim vjerama dalo temelj razvoja. Jedna od tih vjera i rastafarijanstvo. Temelji se na tome da vjeruju u bolje sutra, u mirnu obećanu zemlju, u nadu, harmoniju, u život bez ratova, diskriminacije i «uebermaenscha», da vjeruju u nešto bolje od Boga u nekim papirićima, s nekim brojkama. Da vjeruju u Boga koji je sve ovo sagradio mnogo prije nas. Bez građevinske tvrtke, vlastitim rukama.

Marinko Bartulović

JFF2.

JEWISH
FILM
FESTIVAL
LONDON
ZAGREB

& ISRAELI CINEMA SHOWCASE
UZ 60. OBLJETNICU DRŽAVE IZRAEL
11.-15. LIPNJA 2008.
KINO EUROPA, VARŠAVSKA 3, ZAGREB

Branko Lustig,
predsjednik JFF London - Zagreb

Marina Hermanović, JFF administrator;
August Diehl, glumac;
Anja Blažina PR JFF-a

Adolf Burger,
po čijem je životu snimljen film
"Krivotvoritelji"

Božo Biškupić, ministar kulture RH i supruga;
Ivo Sanader premijer RH i supruga;
Branko Lustig, predsjednik JFF-a i supruga

Branko Lustig predaje plakete
Dijani Dvornik supruzi Borisa Dvornika,
Dušici Žegarac i Zori Dirnbach

Dušica Žegarac,
glumica (Deveti krug)

JFF, Organizator Magen i Židovska općina Zagreb
zahvaljuju EJP na potpori festivalu Zagreb, Beograd i Sarajevo

www.jff-london-zagreb.com

Predstava Ekodoom Kibbutz Contemporary Dance Company
svibanj 2008. HNK, Zagreb